

अल्पावधीत लोकप्रिय ठरलेले ग्रंथप्रसाराला वाहिलेले दर्जेदार मासिक

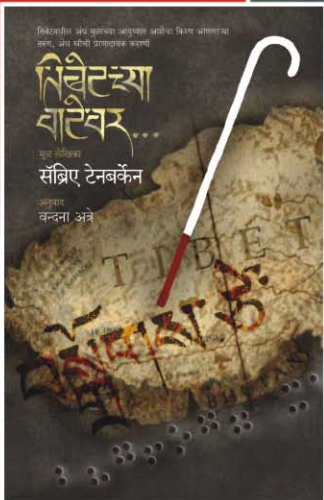
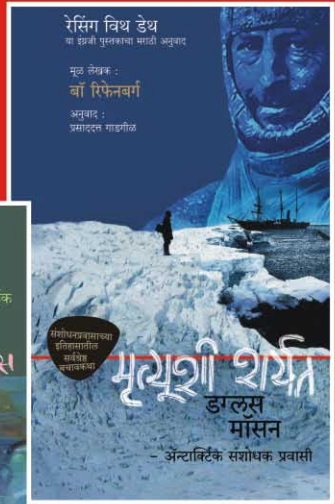


मेहता मराठी ग्रंथजगत

डिसेंबर २०१३ | किंमत १५ रुपये



सर्वांना
नाताळच्या
शुभेच्छा!



Digital
Edition

मेहता मराठी ग्रंथजगत

◆ डिसेंबर २०१३

◆ वर्ष तेरावे

◆ अंक बारावा

— अनुक्रमणिका —

संपादकीय	४
साहित्यवार्ता	७
पुरस्कार	४४
पुस्तक परिचय	५४

मृत्यूशी शर्यत
तिबेटच्या वाटेवर
तजेलदार कॅनव्हास

श्रद्धांजली	१००
बालनगरी	१०५

संपादक :
सुनील मेहता

कार्यकारी संपादक :
शंकर सारडा

अंकाची किंमत १५ रु.

वार्षिक वर्गणी
मनीऑर्डरने पाठवावी.

प्रसिद्धी :
दरमहा ११ तारखेस

मांडणी-अक्षरजुळणी

मेहता
पब्लिशिंग
हाऊस



संपादक-मुद्रक-प्रकाशक : सुनील मेहता,
१९४१ सदाशिव पेठ, माडीवाले कॉलनी,
बाजीराव रोड, टेलिफोनभवन समोर, पुणे-४११ ०३०
फोन : ०२०-२४४७६९२४/२४४७५४६२
Extension (ग्रंथजगत विभाग) - २२७/२४३
E-mail : info@mehtapublishinghouse.com

वार्षिक वर्गणी १५० रु. तीन वर्षांची ३५० रु. पाच वर्षांची ५०० रु.
३ किंवा ५ वर्षांसाठी वर्गणीदार झाल्यास पुस्तक भेट !

या अंकातील लेखांतील मते ही त्या त्या लेखकांची असून त्यांच्याशी संपादक सहमत असतीलच असे नाही.



पुस्तक म्हणजे काय रे भाऊ?

'पॉटरभीअर' ने उभा कैलेला सवाल

'हॅरी पॉटर' ने जागतिक बालकुमार साहित्यात एक नवे पर्व सुरू केले. अद्भूत कथांच्या, कल्पना चमत्कृतीच्या पारंपरिक वाचकवर्गाला वास्तवापेक्षाही अधिक वास्तव ठरेल अशा एका मयसृष्टीचा संपन्न भागीदार बनवले. जादूविद्येच्या सात वर्षांच्या अभ्यासक्रमाची कल्पकतापूर्ण आखणी करून शालेय शिक्षणाला समांतर व्यवस्थेचा पर्याय प्रत्ययकारक घटनाप्रसंगांद्वारे पेश करण्याची किमया करून दाखविली. केवळ दहा वर्षांच्या अवधीत हॅरी पॉटर या कुमारनायकाला देश-भाषांच्या मर्यादा ओलांडून घोषर पोचवले.

जे. के. रोलिंग या लेखिकेच्या या मानसपुत्राने आपल्या बाललीलांनी अवघ्या जगाला भुरळ घातली आणि आपल्या जन्मदात्या आईला जगातली सर्वात श्रीमंत बालसाहित्यकार म्हणून मानाने स्थानापन्न केले. हॅरी पॉटरच्या प्रती लाखोनी विकल्या गेल्या. नव्या भागासाठी रात्ररात्रभर रांगा लावल्या गेल्या. हॅरी पॉटरवर चित्रपटही झपाट्याने निघत गेले आणि त्यांनीही अब्जावधी डॉलर्सची कमाई केली. वॉल्ट डिस्नेच्या कल्पनासृष्टीला वास्तवात आणणाऱ्या डिस्ने वर्ल्ड्ससारख्या थीम पार्कच्या धर्तीवरच्या 'हॅरी पॉटर अॅम्बुझमेंट पार्क'ची उभारणी केली. लाखो लोक त्याला भेट देऊ लागले. १९९७मध्ये म्हणजे विसाव्या शतकाच्या शेवटी शेवटी जन्माला आलेल्या हॅरीने एकविसाव्या शतकाच्या पहिल्या दशकातही आपला पराक्रम दाखवणे चालूच ठेवले. निरनिराळ्या भाषांत त्याचे अनुवाद होत राहिले. त्याच्या लोकप्रियतेचा आलेख वरवर चढत राहिला. त्याच्यावर वेगवेगळे गेम्स तयार केले गेले. खेळणी तयार केली गेली. त्यातील पात्रांची अॅप्स तयार होत राहिली. त्यातूनही मोठी कमाई

चालू झाली. रोलिंगच्या मिळकतीचा साहजिकच कोणालाही हेवा वाटावा. पण अचानक आणि अनपेक्षितपणे लाभलेल्या श्रीमंतीची हवा तिच्या डोक्यात गेली नाही. तिचा आर्थिक व्यवहार सावधपणे साक्षेपाने चालू राहिला.

इ.स.२००७ मध्ये अॅमेझॉनच्या किंडल या वाचनयंत्रामुळे ई-बुक्सचा नवा जमाना सुरू झाला. छापील पुस्तकांच्या बरोबरीने ई-बुक्स वाचकांचे लक्ष वेधून घेऊ लागली. हॅरी पॉटरसारख्या लोकप्रिय बेस्टसेलरच्या ई-बुक्स हक्काबद्दल विचारणा होऊ लागल्या. ऑफर्स येऊ लागल्या. पण रोलिंगने त्या सर्वांना ठाम नकार देण्याचे धोरण ठेवले. तिची कल्पनाशक्ती तल्लख होतीच. तिच्या डोक्यात काहीतरी वेगळा विचार चालू आहे आणि योग्य वेळ आल्यावर ती तो प्रकट करील असे तिने जाहीर केले.

हा वेगळा विचार काय हे तिने 'पॉटरमोअर'चे लॉचिंग केले तेव्हा उघड झाले.

पॉटरमोअर नावाची तिने एक वेगळीच संस्था काढली आणि सोनी प्ले स्टेशनवरील त्रिमिती नेटवर्कचा वापर करून हॅरी पॉटरच्या छापील पुस्तकांमधील वातावरण, व्यक्ती, घटना, प्रसंग, जादूचे प्रयोग, हॅरी पॉटरची शाळा या सर्वांना आभासमय विश्वाद्वारे उभे केले. केवळ छापील शब्दांद्वारेच हॅरी पॉटरच्या विश्वात आपल्या कल्पनाशक्तीच्या बळावर रममाण होण्यासाठी वाचकांना सोडून न देता त्यांच्या कल्पनाशक्तीला अधिक चालना देऊन तो अनुभव अधिक परिणामकारक आणि सर्वंकष, व्यापक आणि रोमांचकारक बनवण्याचा घाट घातला. त्याला पोषक ठरावे अशी अॅप्स - दि बुक ऑफ स्पेल्स, दि बुक ऑफ पोशन्स वगैरे त्यात अंतर्भूत केली. सोनीच्या प्ले स्टेशन ३ वर वंडरबुक गेमच्या आधारे जादूचा मंत्र टाकणे, जादूगारांच्या स्पर्थेत भाग घेणे या गोष्टी वाचकाला करता येतील अशी रचना केली. सलग कथानक ई-बुकच्या रूपात न देता विविध वर्गांच्या वेगळ्या साइट्स तयार केल्या. वाचकाने खेळायला नाव नोंदवतानाच आपल्याला कुठल्या वर्गात बसायचे आहे हे ठरवावे लागते. तशी निवड करून नाव नोंदवले की त्या विशिष्ट वर्गात प्रवेश मिळतो. त्यातही सलग कथानक नसते. कुठलाही प्रसंग निवडा, कुठलीही व्यक्ती निवडा आणि त्याच्याबरोबर त्या आभासमय विश्वात स्वैर संचार करा. ज्यांनी हॅरी पॉटरचे कुठलेही पुस्तक आधी वाचलेले नसेल त्यालाही या पद्धतीमुळे हॅरी पॉटरच्या जीवनातील वेगवेगळ्या घटनांची माहिती मिळू शकते. हॅरी पॉटरची प्राथमिक माहिती ही अर्थात आधी या अॅप्समुळे घेता येतेच. त्यामुळे आधीच ज्यांना हॅरी पॉटरचे कथानक ठाऊक आहे त्यांना या 'पॉटरमोअर'चा आनंद अधिक मिळू शकतो हे खरेच आहे. पॉटरमोअरला पहिल्या वर्षात साडेचार कोटी रसिकांनी भेट दिली आणि त्यांनी १८ कोटी खेळांमध्ये भाग घेतला. हा व्याप पाच अब्ज पृष्ठांच्या घरात जातो. गेल्या वर्षी नाताळच्या दरम्यान 'पॉटरमोअर'ची विक्री दहा लाखांपेक्षाही

जास्त झाली.

हॅरी पॉटर ई-बुक्स आणि डिजिटल ऑडिओबुक्सच्या स्वरूपातही विकले जाते. पॉटरमोअर ई-बुक स्टोअरने पहिल्याच महिन्यात ३०लाख पौंडांची कमाई केली.

प्रकाशकांच्या दृष्टीने विचार केला तर पॉटरमोअरला पुस्तक म्हणायचे की पुस्तकाची परिवर्धित अवस्था म्हणायची – असा प्रश्न पडतो. पॉटरमोअरचा मुख्य कार्यकारी अधिकारी चार्ली रेडमाइन याबाबत म्हणतो, “हे पुस्तकच आहे. मात्र आम्ही ते पुस्तक म्हणून काढलेले नाही. छापील पुस्तकाच्या संदर्भातील आपल्या पारंपरिक समजुती फारच संकुचित आहेत. प्रकाशन व्यवसायाने आपल्या सर्व शक्यतांची, क्षमतांची नव्याने मांडणी करण्याची गरज आहे; नव्या तंत्रज्ञानामुळे पुस्तकांचे नवे स्वरूप अधिक वाचकाभिमुख होऊ शकेल. त्यातील उलाढालही वाढू शकेल.”

ही जी कल्पना आहे ती आपल्या पुस्तकीय संकल्पनेच्या दृष्टीने बरीचशी अभिनव आहे यात शंकाच नाही. त्यामुळे ‘पुस्तक म्हणजे काय रे भाऊ?’ असा प्रश्न वाचकांना पडला तर आश्चर्य नाही. भावी काळातील पुस्तकाच्या बदलत्या स्वरूपाची ती एक झलक आहे, असे म्हणायला हरकत नाही.

मराठीसारख्या प्रादेशिक भाषांमधील प्रकाशकांनी या नव्या तंत्रज्ञानाकडे आणि एकूणच ग्रंथव्यवहाराकडे आपले अस्तित्व भक्कम करण्याची एक संधी म्हणून बघायला हवे.

‘मैहता पब्लिशिंग हाऊस’ची वाचकांसाठी सुवर्णसंधी...

पुणे आणि कोल्हापूर कार्यालयापासून ७ कि. मी. पर्यंतच्या अंतरावर कॅश ऑन डिलिव्हरीची सुविधा!

५००/- रुपये किंवा अधिकच्या खरेदीवरील पुस्तके कॅश ऑन डिलिव्हरीच्या माध्यमातून आपल्याला घरपोच मिळू शकतात. त्यासाठी वर्गणी मनीआर्डर/डिमांड ड्राफ्टद्वारा कार्यालयाच्या पत्त्यावर पाठवावी. अथवा एस. बी. आयच्या खात्यातही पैसे भरता येतील.

STATE BANK OF INDIA
SBIN0000455 A/C NO 32749992008



★ 'मर्यादांच्या अंगणात वाढताना'चे प्रकाशन :

जन्मानंतरच्या तिसऱ्याच दिवशी आपली मुलगी सई ही मतिमंद असल्याचे समजल्यावर लोकरे दांपत्याला तीव्र धक्का बसला. तरीही खचून न जाता, तिच्या आणि पालकांच्या म्हणून स्वतःच्याही 'मर्यादा' एक आव्हान म्हणून स्वीकारत त्यांनी जिद्दीने तिला स्वावलंबी बनवलं.

सुजाता आणि अरुण लोकरे लिखित 'मर्यादांच्या अंगणात वाढताना' या पुस्तकाचे प्रकाशन ज्येष्ठ समाजसेवक डॉ. अनिल अवचट यांच्या हस्ते झाले. प्रसिद्ध लेखक अच्युत गोडबोले, प्रकाशक महेश मैदगीकर या वेळी उपस्थित होते. विद्या भागवत, सुजित शेख आणि सलोनी व सुजाता लोहकरे यांनी पुस्तकाच्या निवडक भागांचे वाचन केले.

'अलिकडे विविध प्रकारच्या मानसिक रुग्णांचे प्रमाण वेगाने वाढत आहे. एका अभ्यासानुसार २०२५ पर्यंत २५ टक्के जनता विविध प्रकारच्या मनोविकारांनी ग्रस्त असेल. सध्याच्या परिस्थितीत आपल्याकडे या व्यक्तींसाठी अत्यंत तोकडी व्यवस्था आहे. आपण सर्वांनी एकत्र येऊन सरकारवर दबाव आणून अशा व्यक्तींसाठी मोठ्या प्रमाणावर शाळा व निवासी संस्था सुरू करणे आवश्यक आहे,' असे गोडबोले यांनी सांगितले.

'प्रत्येकाला कधी ना कधी आजाराचा, संकटाचा सामना करावा लागतो. आपण त्याकडे कशा दृष्टीने पाहतो, हे महत्त्वाचे असते. त्यातूनच आपण खूप काही शिकतो. आपल्या आजारासह, दुःखासह आपल्याला आनंदात जगता आले पाहिजे,' असे डॉ. अवचट यांनी सांगितले. अभय नलगे यांनी सूत्रसंचालन केले.

★ भास्कराचार्य - १०० वी जयंती :

बाराव्या शतकातील प्रख्यात गणितज्ञ भास्कराचार्य यांचे १०० वे जयंती वर्ष २०१४ मध्ये सुरू होणार आहे. भास्करीय त्रिकोणमिती, पायथागोरसचा सिद्धान्त,

परीघ व्यासाचे सूत्र, अनंत आणि शून्य या संकल्पना मांडणाऱ्या आणि 'सिद्धान्त शिरोमणी'सारखा महान ग्रंथ लिहिणाऱ्या भास्कराचार्यांच्या जन्मगावी आणि राज्यातही त्यांच्या स्मृतींचे जतन व्हावे, अशी खगोल अभ्यासकांची अपेक्षा आहे.

सरकारला विसर पडला असला, तरी खगोल अभ्यासकांनी मात्र भास्कराचार्यांच्या १००व्या जयंती वर्षानिमित्त वर्षभर विविध उपक्रम राबवण्याचे ठरवले आहे. जळगाव जिल्ह्यातील चाळीसगावजवळील पाटण या भास्कराचार्यांच्या जन्मगावी १८ व १९ जानेवारीला खगोलशास्त्रीय संमेलन आयोजित करण्यात आले आहे.

भास्कराचार्यांच्या 'सिद्धान्त शिरोमणी'च्या लीलावती, बीजगणित, गणिताध्याय आणि गोलाध्याय या चार भागांपैकी 'लीलावती'चे पर्शियन, इंग्रजीत, तर बीजगणिताचे फारसी, इंग्रजीमध्ये भाषांतर करण्यात आले. ही दोन्ही पाठ्यपुस्तके ५००हून अधिक काळ अभ्यासक्रमात होती. त्यांच्या यंत्राध्यायावरूनच राजा जयसिंहाने जयपूर, उज्जैनी आणि दिल्ली येथे जंतरमंतर वेधशाळा बांधल्या. गणितात एवढे महत्त्वाचे योगदान देणाऱ्या गणितज्ञाचे कोठेही स्मारक नसल्याची खंत प्रसिद्ध खगोल अभ्यासक दा. कृ. सोमण यांनी व्यक्त केली. राज्य सरकारने भास्कराचार्यांच्या १००व्या जयंती वर्षात या गणितज्ञाची ओळख विद्यार्थ्यांना करून देण्यासाठी शाळाकॉलेजामधून विविध उपक्रम राबवावेत, यासाठी मुख्यमंत्री आणि शालेय शिक्षण मंत्र्यांशी पत्रव्यवहार चालू आहे.

★ सोलापूर येथे विवेकानंद साहित्य संमेलन :

देशात सर्वच क्षेत्रातील शिक्षण आणि आरोग्य सुविधा मोफत देण्याची गरज असल्याचे मत ज्येष्ठ हिंदी साहित्यिक डॉ. नरेंद्र कोहली यांनी व्यक्त केले. स्वामी विवेकानंदांनी शिक्षणाला खूप महत्त्व दिले होते. ते संन्यासी असले तरी त्यांनी पाश्चिमात्य धार्मिक, तत्त्वज्ञानाचा अभ्यास केलेला होता. प्रत्येकाला सर्वच क्षेत्रातील शिक्षण आणि आरोग्य सुविधा मोफत मिळणे गरजेचे आहे. मात्र सद्यःस्थितीत देशात या दोनच क्षेत्रात सर्वात जास्त पैसा कमविला जात असल्याची खंतही त्यांनी यावेळी व्यक्त केली.

स्वामी विवेकानंद यांच्या १५०व्या जन्मशताब्दी सोहळ्यानिमित्त सोलापूर येथे आयोजित विवेकानंद साहित्य संमेलनाचे ते अध्यक्ष होते. हरिभाई देवकरण प्रशालेच्या मैदानावर स्वामी विवेकानंद साहित्य संमेलनाचे उद्घाटन भारत विकास ग्रुपचे हणमंत गायकवाड यांच्या हस्ते झाले. व्यासपीठावर स्वागताध्यक्ष ए. जी. पाटील, सार्ध शती समारोह सोलापूरचे जिल्हाध्यक्ष धर्मराज काडादी, स्वागत सचिव प्रशांत बडवे, राष्ट्रीय सहसचिव अभय बापट, विवेकानंद केंद्राचे संचालक दीपक पाटील यांची उपस्थिती होती.

देशाला व्यापार नव्हे तर उद्योगाची गरज आहे. स्वामीजींनी संपूर्ण देशाचा अभ्यास केल्यानंतर गरीबी आणि निरक्षरता हे देशासमोरचे दोन मोठे प्रश्न असल्याचे

निदर्शनास आल्यामुळेच स्वामीजींनी शिक्षणाला महत्त्व दिले होते. भारतात प्रचलित असलेली प्राचीन शिक्षणपद्धती तसेच प्राचीन ज्ञान आणि आधुनिक ज्ञान यांची सांगड घालण्याची गरज आहे. दोन्ही पैकी कोणत्याही एका ज्ञानावर आपण पुढे जाऊ शकणार नाही असे नसल्याचे कोहली यांनी सांगितले.

★ **सावंतवाडीला चौथे महिला साहित्य संमेलन :**

देशात सहा लाख खेडी आहेत. खेड्यातील स्त्री शिक्षणाकडे न वळता चूल आणि मूल यावरच का थांबते? याचा विचार करण्यास लावणारे हे संमेलन आहे. स्त्री शिक्षणाचा प्रसार हा खेड्यापर्यंत पोहोचला पाहिजे, असे मत चौथ्या महिला साहित्य संमेलनाच्या अध्यक्ष अचला जोशी यांनी मांडले.

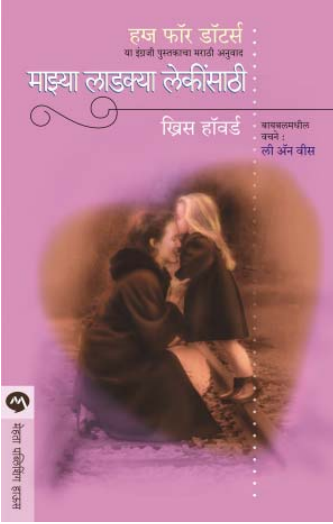
कोकण मराठी साहित्य परिषदेतर्फे बॅ. नाथ पै सभागृहात राणी पार्वतीदेवी साहित्यनगरीत आयोजित चौथ्या महिला साहित्य संमेलनाचे उद्घाटन रेखा नावेंकर यांच्या हस्ते झाले. यावेळी स्वागताध्यक्ष उषा परब, नमिता कीर, डॉ. तरुणा भोसले, सुनंदा देशमुख, आमदार दीपक केसरकर, ज्येष्ठ साहित्यिक मधु मंगेश कर्णिक, न्यायमूर्ती भास्कर शेट्टे, नगराध्यक्ष बबन साळगावकर आदी उपस्थित होते. रेखा नावेंकर म्हणाल्या की, आजचे साहित्य हे खरोखरच विवेकनिष्ठ आहे. माणसामाणसांत विवेकनिष्ठा जागृत करण्याचे काम कोकण महिला साहित्य संमेलनाने केले आहे. अशा संमेलनांमधून खरी ऊर्जा मिळत असते. अशा संमेलनातून प्रत्येकाने आत्मशोध घ्यावा आणि आत्मशोधामधूनच जीवन घडवत जावे. जर माणसाचे जगणे निर्भय असेल तर आयुष्य निर्भय असते. महिलांची साहित्य संमेलने ही स्त्रियांना प्रेरणादायी आहेत, असे मतही त्यांनी मांडले.

★ **कोशकार स. मा. गर्गे स्मृतिदिन :**

‘संसदीय लोकशाहीमुळे देशाचा कारभार प्रतिनिधींच्या हाती गेला आहे. त्यामुळे स्वराज्य असले, तरी नागरिकांच्या गाठीशी फक्त हतबलताच आली आहे. ती दूर करण्यासाठी नागरिकांचा निर्णयप्रक्रियेमधील सहभाग वाढवित त्यांना अधिक सशक्त करण्याची गरज आहे,’ असे मत साहित्यिक आणि समाजशास्त्राचे अभ्यासक मिलिंद बोकील यांनी व्यक्त केले.

समाजविज्ञान कोशकार आणि इतिहासकार स. मा. गर्गे यांच्या आठव्या स्मृतिदिनानिमित्त ‘स्वराज्य : आजच्या संदर्भात’ या विषयावर त्यांनी भाषण केले. भारती विद्यापीठाचे माजी कुलगुरू डॉ. उत्तम भोईटे कार्यक्रमाच्या अध्यक्षस्थानी होते. मराठवाडा मित्र मंडळाचे सचिव भाऊसाहेब जाधव, डॉ. सुरेश खुरसाळे या वेळी व्यासपीठावर उपस्थित होते.

स्वराज्य ही मानसिक वा भावनिक संकल्पना नसून ती दैनंदिन जीवनात



माझ्या लाडक्या लेकींसाठी

मूळ लेखक
ख्रिस हॉवर्ड

बायबलमधील वचने
ली अँन वीस

अनुवाद
विदुला देशपांडे

छोट्या मुलीची गोष्टच काही वेगळी असते. जेव्हा डॉक्टर 'मुलगी आहे,' या शब्दांत तिचे आगमन जाहीर करतात तेव्हा, पिता भावुक बनतात आणि माता पुढील वर्षात एकमेकींच्या साथीने व्यतित होणाऱ्या काळाचा विचार करू लागतात.

हे सुंदर पुस्तक कन्या आणि तिच्यावर प्रेम करणारे तिचे पालक यांच्यादरम्यान वाहणारी ऊब आणि समर्पण यांचा उत्सव साजरा करते.

'हज फॉर ग्रॅन्डमा,' या लोकप्रिय पुस्तकाच्या लेखिका ख्रिस हॉवर्ड यांनी कन्या आणि त्यांच्यावर प्रेम करणारे त्यांचे पालक यांच्या प्रेमळ कथा, तुमच्या लाडक्या कन्येबरोबर थेट संवाद साधणाऱ्या प्रेरणादायी संदेशासहित सांगितल्या आहेत. ली अँन वीस यांनी दिलेली बायबलमधील वचने ताज्या व्यक्तिगत भाषेत परमेश्वराचे प्रेम व्यक्त करतात आणि ती छोटी, प्रोत्साहनपर वचने आपल्याला खात्रीने प्रोत्साहन आणि आशीर्वाद देतात.

तुमची मुलगी घरात सुरक्षित असेल किंवा तुमच्यापासून दूर आणि स्वतःच्या पायावर उभी असेल; ही एक मिठी तिला ती तुमच्यासाठी किती अमूल्य आहे, आणि तिच्यावर तुमचे किती प्रेम आहे याची जाणीव तिला करून देईल.



अनुभवण्यासाठी आहे. गडचिरोली जिल्ह्यातील मेंढा लेखा गावामध्ये नागरिकांच्या प्रयत्नातून उदयास आलेल्या स्वराज्याची माहितीही त्यांनी दिली.

डॉ. खुरसाळे यांनी कार्यक्रमाचे प्रास्ताविक केले. डॉ. सुजाता शेणई यांनी सूत्रसंचालन केले.

★ मराठवाडा साहित्य संमेलन :

मराठवाड्यातील साहित्यनिर्मिती राज्याच्या कानाकोपऱ्यात पोचविण्याची आणि मराठी शिक्षणावरील इंग्रजीचे अतिक्रमण थोपविण्यासाठी प्रयत्न करण्याची गरज केंद्रीय कृषिमंत्री शरद पवार यांनी व्यक्त केली.

वसमत (जिल्हा हिंगोली) येथील बहिर्जी स्मारक महाविद्यालयात ३२ व्या मराठवाडा साहित्य संमेलनाचे उद्घाटन श्री. पवार यांच्या हस्ते झाले. ते म्हणाले, सध्या मराठीवर इंग्रजी शिक्षणाचे अतिक्रमण होत असल्याचे दिसून येते. मुलांना इंग्रजी शाळांमध्ये दाखल करण्याकडे कल वाढला आहे. यशवंतराव चव्हाण यांच्यापासून माजी राष्ट्रपती ए. पी. जे. अब्दुल कलामांपर्यंत अनेकांनी संपूर्ण शालेय शिक्षण मातृभाषेत घेतले. कलाम राष्ट्रपतिपदावर पोचलेले आंतरराष्ट्रीय संशोधक आहेत. त्यांना मातृभाषेतील शिक्षणाचा अडथळा आला नाही. इंग्रजी ही जगाची ज्ञानभाषा आहे, हे खरे असले तरी मराठीतून परिपूर्ण शिक्षण घेतल्यानंतर इंग्रजीसारख्या अन्य भाषा अधिक आत्मविश्वासाने आत्मसात करता येतात. हे इंग्रजी शिक्षणाचे अतिक्रमण शिक्षण क्षेत्रातील शिक्षक व प्राध्यापकांनी सर्व शक्तीनिशी थोपविणे आवश्यक आहे, असे त्यांनी नमूद केले. यावेळी भारत सासणे, प्रा. फ. मुं. शिंदे आदी उपस्थित होते.

★ नोकियाचा फॅब्लेट बाजारात :

नोकिया या मोबाईल कंपनीने फोन प्रतिस्पर्ध्यांना शह देण्यासाठी मोठा स्क्रीन असलेल्या फॅब्लेट फोनची घोषणा केली आहे. सध्या बाजारात ५ इंचापेक्षा जास्त स्क्रीन असलेल्या स्मार्टफोनमध्ये (म्हणजेच फॅब्लेट) युद्ध रंगले आहे. 'ल्यूमिया' या स्मार्टफोननंतर मायक्रोसॉफ्ट विंडोज सॉफ्टवेअरचा वापर केलेला हा फॅब्लेट कंपनीचे बाजारातील आव्हान टिकवून ठेवेल, असा दावा नोकियाने केला आहे. संमसंगने प्रथम फॅब्लेट बाजारात आणला तेव्हा त्यावर आकार खूप मोठा असल्याने टीका झाली होती. स्पर्धेत टिकण्यासाठी नोकियाने मेगापिक्सेलचा कॅमेरा असलेल्या 'ल्यूमिया १०२०'ची घोषणा केली होती.

★ वासुदेव बळवंत फडके यांच्या वाड्याची दुरावस्था :

आद्य क्रांतिकारक वासुदेव बळवंत फडके यांच्या ऐतिहासिक वाड्याची दुरवस्था झाली आहे. पुरातत्व विभागाच्या दुर्लक्षामुळे हा संरक्षित वाडा नामशेष होण्याची

भीती व्यक्त केली जात आहे. त्यामुळे या संरक्षित वाड्याचे तातडीने संवर्धन केले जावे, अशी मागणी स्थानिकांनी केली आहे.

वासुदेव बळवंत फडके यांचा जन्म ४ नोव्हेंबर १८४५ला पनवेल तालुक्यातील शिरडोण येथील याच वाड्यात झाला. आपल्या आयुष्यातील बराच काळ फडके यांनी येथे वास्तव्य केले. पुढे ब्रिटिश राजवटी विरोधात बंड पुकारल्याने त्यांना भूमिगत होऊन फिरावे लागले. त्यामुळे या वाड्याशी त्यांचा संपर्क काहीसा तुटला होता, पण फडके यांच्या जीवनातील अनेक घटनांचा त्याचबरोबर स्वातंत्र्य लढ्यातील ऐतिहासिक घडामोडींचा हा वाडा साक्षीदार होता. या वाड्याचे ऐतिहासिक महत्त्व जाणून राज्य सरकारच्या पुरातत्व विभागाने संरक्षित वास्तू म्हणून घोषित केले.

ब्रिटिशांची जुलमी राजवट उलथून टाकण्याचा निर्धार वासुदेव फडके यांना याच वाड्यात केला होता. सुरुवातीला ऐक्य वर्धिनीच्या माध्यमातून विखुरलेल्या समाजाला एकत्रित करण्याचे काम त्यांनी केले. त्यानंतर रामोशी, भिल्ल, कोळी आणि आगरी समाजाला एकत्र करून स्वतःची सेना तयार केली. ब्रिटिश सरकारची तिजोरी लुटून मिळालेल्या पैशाचा विनियोग त्यांनी समाजाच्या उत्कर्षासाठी केला. ब्रिटिश सरकारच्या मनात त्यांनी प्रचंड धास्ती निर्माण केली होती. त्यांच्या प्रेरणेतून देशात क्रांतीची मशाळ पेटली गेली.

पुढे १८७९ साली ब्रिटिशांना त्यांना पकडण्यात यश आले. तुरुंगातून पळून जाऊ नये म्हणून त्यांना साखळदंडांनी जखडून ठेवण्यात आले. तुरुंगात त्यांचा प्रचंड छळ करण्यात आला. १७ फेब्रुवारी १८८३ रोजी क्षयरोगाने त्यांचा मृत्यू झाला.

तीन-साडेतीनशे वर्षांपूर्वीच्या या वाड्याच्या संवर्धनाची जबाबदारी पुरातत्व विभागाकडे सोपविण्यात आली, मात्र पुरातत्व विभागाने वाड्यासमोर संरक्षित वास्तूचा फलक लावण्यापलीकडे काहीच केले नाही.

★ पुणे विभागातील १०४ ग्रंथालयांना टाळे :

वाचकांना योग्य सेवा न देणाऱ्या पुणे विभागातील १०४ ग्रंथालयांची मान्यता रद्द केली असल्याची माहिती पुणे विभागाचे सहायक ग्रंथालय संचालक ध. बा. वळवी यांनी दिली.

पुणे विभाग १०४, कोल्हापूर २५, पुणे २६, सांगली ११, सातारा २४ व सोलापूरमधील १८ ग्रंथालयांची मान्यता रद्द केली आहे. पुणे विभागात ३ हजारांहून अधिक ग्रंथालये आहेत.

अ श्रेणीतील ग्रंथालयात ७५ नियतकालिके, १६ वृत्तपत्रे, १५ हजार पुस्तके व पाचशे सभासद व स्वतःच्या मालकीची इमारत आवश्यक आहे. ब श्रेणीसाठी २५ नियतकालिके, ६ दैनिके, ५ हजार पुस्तके, २५० सभासद, क श्रेणीतील ग्रंथालयांना १० नियतकालिके, ६ वृत्तपत्रे, १ हजार पुस्तक संख्या, तसेच १००

सभासद संख्या असणे गरजेचे आहे, तर ड श्रेणीतील ग्रंथालयात ६ नियतकालिके, ४ वृत्तपत्रे, ३०० पुस्तक संख्या व ५० सभासद आवश्यक आहेत.

★ 'नटसम्राट'चा विश्वविक्रमी प्रयत्न :

पोटच्या मुलांनीच दुर्लक्ष केल्याने उद्धवस्त झालेल्या अप्पासाहेब बेलवलकरांची 'कुणी घर देता का घर' अशी अगतिक विनवणी... टाळ्यांच्या कडकडाटासह समस्त प्रेक्षकांच्या डोळ्यांतून वाहणारे अश्रू... वि. वा. शिरवाडकर लिखित 'नटसम्राट' या नाटकाचे विश्वविक्रमी सलग आठ प्रयोग बालगंधर्व रंगमंदिरात सादर केले गेले.

तीर्थराज प्रॉडक्शन, रंगमैत्री आणि दादा कोंडके प्रतिष्ठान यांच्या संयुक्त विद्यमाने हा उपक्रम पार पडला. गिरीश देशपांडे यानी या नाटकाचे दिग्दर्शन केले. अप्पासाहेब बेलवलकरांची प्रमुख भूमिकाही केली. २७ ऑगस्ट रोजी सकाळी पावणेसहा वाजता पहिल्या प्रयोगाचा आरंभ झाला. २८ ऑगस्टला सकाळी १० वाजता शेवट झाला. दादा कोंडके फाउंडेशनचे अध्यक्ष मनोहर कोलते, राजेंद्र भवाळकर, विक्रम जोशी, नाट्यनिर्माते विजय जोशी, प्रा. प्रफुल्ल तावडे आदी उपस्थित होते.

३१ तास ४५ मिनिटांत नटसम्राट नाटकाच्या सलग आठ प्रयोगांचा टप्पा गाठल्याने या नाटकाची नोंद गिनीज बुकमध्ये होणार आहे.

मराठी रंगभूमीला जागतिक स्तरावर मानाचे स्थान मिळवण्यासाठी हा उपक्रम असल्याचे दिग्दर्शक अभिनेते गिरीश देशपांडे यांनी सांगितले.

★ मायक्रोमॅक्स, कार्बन, लावा यांना मागणी :

भारत आणि चीन यांच्या बाजारपेठेत अनेक कंपन्यांनी मोबाइल हँडसेटच्या क्षेत्रात प्रवेश केला आहे. आक्रमक विस्तार किंमत, हार्डवेअर, मोठा स्क्रीन याबाबत स्पर्धा असून प्रत्येक नव्या किंमत पातळीवर स्मार्टफोन उपलब्ध आहेत. कंपन्यांमधील वाढत्या स्पर्धेमुळे ग्राहकांचा फायदा होणार आहे,' असे 'आयडीसी'ने नमूद केले.

टेक्रॉनॉजी, ब्रँड, स्टाइल स्टेटमेंट यांच्याबाबतीत सॅमसंग, ॲपल या कंपन्या आघाडीवर असल्या, तरी भारत आणि चीनमधील देशी कंपन्या मोबाइल हँडसेट विक्रीच्या बाबतीत भारी पडत आहेत.

आयडीसी या संशोधन करणाऱ्या कंपनीने याबाबत दिलेल्या माहिती प्रमाणे दुसऱ्या तिमाहीत जपान वगळता आशिया प्रशांत भागात देशी कंपन्यांनी ४.६ कोटी हँडसेट, तर सॅमसंग आणि ॲपल या कंपन्यांनी ३.५ कोटी हँडसेट आयात केले. एचटीसी, ब्लॅकबेरी, नोकिया, सोनी, एलजी आणि मोटोरोला या कंपन्यांनी मिळून एक कोटी हँडसेट आयात केले. चीनमधील हुवेई, झेटीई आणि लिनोवो या कंपन्यांनी एप्रिल ते जून या काळात २.७ कोटी हँडसेट आयात केले.

भारतात मायक्रोमॅक्स, कार्बन, लावा, मॅक्स आणि इंटेक्स या कंपन्या वेगाने

विकसित होत आहेत. चीनमध्येही देशी कंपन्यांच्या विकासाने गती पकडली आहे. देशी कंपन्यांच्या आयातीचा हिस्सा वाढत आहे. २०१३ च्या दुसऱ्या तिमाहीत हे प्रमाण ३८ टक्क्यांपर्यंत वाढले आहे. गेल्या वर्षी याच तिमाहीत ते २० टक्के, तर २०११ च्या दुसऱ्या तिमाहीत ते ७ टक्के होते. एप्रिल ते जून या काळात मोबाइलची आयात ११.७ कोटी हॅडसेटवर गेली आहे. पहिल्या तिमाहीशी तुलना करता १० टक्के तर गेल्या वर्षाच्या दुसऱ्या तिमाहीच्या तुलनेत त्यात ७५ टक्के वाढ झाली. भारत आणि चीनमध्ये ५ आणि ६ इंच स्क्रीन असणारे हॅडसेट्स जास्त खपतात.

★ 'उजेडाचा कवडसा' काव्यसंग्रहाचे प्रकाशन :

'सुखवस्तू पार्श्वभूमी असलेल्या अनघा तांबोळी या कवयित्री सामान्यांच्या वेदनांशी एकरूप झाल्या आहेत. त्यामुळेच त्यांच्या लेखणीतून साकारलेला 'उजेडाचा कवडसा' हा काव्यसंग्रह सामान्यांच्या वेदनांचा उद्घोष आहे,' असे मत ज्येष्ठ संगीतकार पं. हृदयनाथ मंगेशकर यांनी व्यक्त केले.

बंगलोरच्या अनघा तांबोळी यांच्या उजेडाचा कवडसा या काव्यसंग्रहाचे प्रकाशन त्यांच्या हस्ते झाले. उत्कर्ष प्रकाशनचे सुधाकर जोशी, नीलिमा गुंडी, मार्तंड जोशी आदी या वेळी उपस्थित होते.

तांबोळी यांच्या कवितांचे कौतुक करताना मंगेशकर म्हणाले, 'प्रयासपूर्वक केलेली मैफल रंगतदार नसते, खूप विचार करून लिहिलेला लेख उत्तम नसतो पण सहज जमून गेलेली कलाकृती श्रेष्ठ असते. हा काव्यसंग्रह सहजच जमून आला आहे.'

'काव्य काय आहे हे समजून घेताना ते काय नाही हे समजून घेतले पाहिजे. त्यामुळे कविता लिहिणे सोपे नाही हे लक्षात येते. कारण कविता ही अनुभवाच्या बीजातून अंकुरते. भडक, बोथट सामाजिक वलये जागृत करण्याची कुवत कवीमध्ये असावी लागते. आजूबाजूच्या परिस्थितीविषयी मनात चाललेल्या चिंतनातून काव्य स्फुरते. याचेच प्रतिबिंब या काव्यसंग्रहात दिसते,' असे गुंडी यांनी सांगितले.

★ 'महा'पोर्टलवर 'गांधीयुग' :

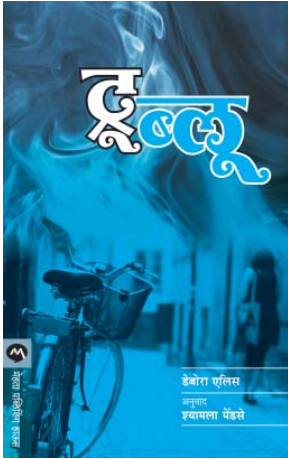
राष्ट्रपिता महात्मा गांधी यांचे कार्य माहितीच्या महाजालात जागतिक पातळीवर कायमस्वरूपी जतन करणारे पोर्टल लवकरच उपलब्ध होणार आहे. www.gandhiheritageportal.org असा या पोर्टलचा पत्ता असून एका अर्थाने अधिकृत 'गांधी युग'च मूळ स्वरूपात या निमित्ताने माहितीच्या महाजालावर अवतरणार आहे.

या पोर्टलवर सुमारे ५ लाख इलेक्ट्रॉनिक्स पृष्ठे, १ हजार छायाचित्रे, २१ चित्रपट आणि ७६ ध्वनीफिती यांचा समावेश असणार आहे. साबरमती आश्रम

संवर्धन आणि स्मृती संस्थेचे विश्वस्त कार्तिकेय यांनी सांगितले की, केंद्र सरकारने नियुक्त केलेल्या गोपालकृष्ण गांधी यांच्या नेतृत्वाखालील एका समितीच्या शिफारशीनुसार हे पोर्टल तयार करण्यात आले आहे. जगाला एकाच वेळी अहिंसेचे तत्वज्ञान शिकवून भुरळ घालणाऱ्या आणि रचनात्मक कामासाठी प्रेरणा देणाऱ्या महात्मा गांधींचा अमूल्य वारसा या पोर्टलद्वारे उपलब्ध होणार आहे. समितीने दोन वर्षे संकलन, संशोधन आणि सल्लामसलत करून हा प्रकल्प सिद्ध केला आहे. बी.एस.भाटिया हे या प्रकल्पाचे संचालक होते.

महात्मा गांधी यांनी केलेली अनेक मूलभूत कामे या पोर्टलवर मूळ स्वरूपात जतन करण्याचा प्रयत्न करण्यात आला असून त्यावरील प्रत्येक तपशीलाची काळजीपूर्वक शहानिशा करण्यात आलेली आहे.

‘हिंद स्वराज्य’ या संकल्पनेचे नेमके स्वरूप, ‘माझे सत्याचे प्रयोग’ हे आत्मचरित्रात्मक कथन, येरवडा मंदिर, गीतेचा केलेला अनुवाद, हरिजन, हरिजन बंधू, यंग इंडिया यासारख्या महात्मा गांधी यांच्या मूळ लेखनासह त्यांचे रचनात्मक



मूल

मूळ लेखिका

डेबोरा एलिस

अनुवाद

श्यामला पेंडसे

जेस आणि केसी ह्या दोघीही एका शिबिरात समुपदेशिकेचे काम करत असताना, छोटी स्टेफनी नाहीशी होते; ...तिच्या खुनासाठी केसीला अटक होते.

आपल्या या जिवलग मैत्रिणीला सोडविण्यासाठी जेस रोज रात्री दोन वाजता आपली सायकल घेऊन

गावातील काळोख्या रस्त्यातून निहेंतुकपणे भटकत राहते; पुढे काय करायचे, याचे बेत आखत राहते....



काम आणि त्यामागची त्यांची भूमिका, शिवाय विविध विषयांवरील मुक्त चिंतन आणि लेखन यांचाही समावेश या पोर्टलवर आहे.

२ सप्टेंबर रोजी पंतप्रधान मनमोहन सिंग यांनी माहितीच्या महाजालावर हे पोर्टल खुले केले.

★ **इतिहासाच्या पुस्तकांचे पुनर्लेखन :**

लोकसभेची निवडणूक जवळ येत असताना विविध राजकीय पक्ष आपल्या संभाव्य योजनांबद्दल बोलू लागले आहेत. इतिहासाची पुस्तके हा प्रत्येक पक्षाचा 'जिव्हाळ्या'चा विषय राहिला आहे. यापूर्वी सत्तेत असताना 'एनडीए'ने एनसीईआरटीची पुस्तके बदलली होती. आताही सत्तेवर आल्यास इतिहासाची पुस्तके पुन्हा बदलली जातील, असे प्रतिपादन भाजपचे माजी अध्यक्ष एम. व्यंकय्या नायडू यांनी केले आहे.

★ **ग्रंथ दीड लाख... संगणक मात्र एकच :**

आंतरराष्ट्रीय स्तरावर नावाजलेल्या भांडारकर प्राच्यविद्या संशोधन संस्थेच्या ग्रंथालयात कोणकोणते दुर्मिळ ग्रंथ उपलब्ध आहेत, हे एका 'क्लिक'द्वारे जिज्ञासू वाचकांना समजावे म्हणून सर्व ग्रंथांच्या नोंदी संगणकावर ठेवण्याचे काम सुरू आहे. मात्र, संगणकाच्या कमतरतेमुळे हे काम वर्षभरात पाच टक्केही पूर्ण होऊ शकलेले नाही.

भांडारकर संस्थेतील डॉ. रा. ना. दांडेकर ग्रंथालयात संस्कृत, हिंदी, मराठी, इंग्रजी वगैरे भाषांतील एक लाख ३५ हजार ग्रंथ उपलब्ध आहेत. त्यातील ७० टक्के ग्रंथ दुर्मिळ आहेत. काही ग्रंथ तर जीर्णवस्थेतच आहेत. या ग्रंथांच्या नोंदी करण्याचे काम वर्षभरापूर्वी सुरू झाले. पण, एकच संगणक असल्यामुळे आतापर्यंत साडेचार हजार ग्रंथांच्याच नोंदी पूर्ण होऊ शकल्या.

या संदर्भात ग्रंथपाल सतीश सांगळे म्हणाले, "ग्रंथालयातील दुर्मिळ ग्रंथांचे 'डिजिटायझेशन' करण्याचा उपक्रम हाती घेण्यात येणार आहे. पण, त्याआधी या ग्रंथांच्या नोंदी संगणकावर आणायच्या आहेत. त्यासाठी 'एमकेसीएल'चे सॉफ्टवेअर वापरण्यात आले आहे. हे काम पूर्ण झाल्यानंतर वाचकांना, अभ्यासकांना हवी ती पुस्तके क्षणार्धात मिळतील."

★ **भाषांच्या बाबतीत भारत युरोपहून चौपट समृद्ध :**

भाषांच्या बाबतीत भारत युरोपहून चौपट समृद्ध असल्याचे भारतातील लोकभाषा सर्वेक्षणातून समोर आले आहे. भारतातील नागरिक साडेआठशे बोलीभाषांच्या माध्यमांतून संवाद साधतात, तर युरोपीय व्यक्तींना कवेळ अडीचशे भाषांमधून संवाद साधता येतो, असे या सर्वेक्षणाद्वारे स्पष्ट झाले आहे.

“इंग्लंडमध्ये चार-पाचहून अधिक भाषा नाहीत. या भाषांपैकी इंग्रजी आणि वेल्श या दोन भाषांची अवस्था चांगली आहे; तर इंग्लंडच्याच आकाराचे राज्य असलेल्या आसाममध्ये ५२ भाषा अस्तित्वात आहेत,” असे भाषातज्ज्ञ आणि भारतातील लोकभाषा सर्वेक्षणाचे अध्यक्ष डॉ. गणेश देवी यांनी सांगितले. जगातील अनेक भाषांच्या संवर्धनासाठी ‘युनेस्को’ही संस्था काम करते. मात्र, या संस्थेच्या पॅरिस येथील मुख्यालयात कामकाजासाठी केवळ पाच भाषांना मान्यता देण्यात आली आहे. त्याउलट भारतामध्ये २२ भाषांमधून सरकारी कार्यालयांचे आणि न्यायालयांचे कामकाज चालते.” गणेश देवी यांनी केलेल्या सर्वेक्षणात भारतामध्ये ८६० भाषा असल्याचे स्पष्ट झाले आहे. “भारतात शेकडो जिवंत भाषा आहेत. त्यांची संख्या साडेआठशेहून अधिक आहे. मात्र, आम्हाला ७८० भाषांचा अभ्यास करणे शक्य झाले,” असेही डॉ. देवी यांनी सांगितले.

★ मठांचा इतिहास :

पंढरपूरच्या वारीला अनेक शतकांची परंपरा आहे. विदेशातही तिची कीर्ती पोचली आहे. पंढरपूरमध्ये अनेक संतांचे मठ आणि फड आहेत. प्रत्येक मठाला इतिहास, परंपरा, साहित्य आहे. प्रा. व्ही. एन. मंजूळ यांनी तीन वर्षे या मठ आणि फडांचे संशोधन केले आहे. ते ग्रंथ स्वरूपात उपलब्ध होणार आहे. वारकरी संप्रदाय आणि संत परंपरा यांचा अभ्यास करणाऱ्यांना ते उपयुक्त ठरणार आहे.

पंढरपूरमध्ये संत तुकाराम महाराज, संत एकनाथ, सखाराम महाराज, गजानन महाराज, बाबा महाराज सातारकर असे अनेकांचे मठ आहेत. या मठांमध्ये मठाधिपतींच्या मार्गदर्शनाखाली नित्यनेमाने पूजाअर्चा, मंत्र-जप इत्यादी धार्मिक कार्यक्रम सुरू असतात. त्यासाठी मठांमध्ये कायमस्वरूपी भक्त कार्यरत आहेत. याउलट फडात ठराविक काळापुरतेच भजन-कीर्तन इत्यादी धार्मिक कार्यक्रम केले जातात. फडात वारकरी हे कार्यक्रम करतात आणि ते सतत फिरतीवर असतात. फडातील वारकरी, मठातील भक्त-मठाधिपती यांच्याकडून मिळालेली माहिती, त्यांच्या संग्रही असलेली हस्तलिखिते, वाङ्मय यांचा आधार घेतला आहे. परंपरेचा इतिहास, मठ-फड यांची परंपरा - इतिहास, तेथील धार्मिक कार्य, वाङ्मय, हस्तलिखिते, शिष्य-परंपरा, पद्धती इत्यादी अनेक गोष्टींवर त्यांनी भर दिला आहे. यापूर्वी राज्यातील साधारण हजारभर हस्तलिखितांचे डॉक्युमेंटेशन आणि डिजिटायझेशनचे काम प्रा. मंजूळ यांनी केले आहे.

★ मोबाइलचा जादूगार :

भारत आज जगातील सर्वाधिक मोबाइल वापरणारा प्रमुख देश आहे; परंतु अजूनही आपल्याकडे मोबाइलचा सर्वांगीण वापर होत नाही. अमेरिकेत वायरलेस

हेल्थ, फूड ट्रॅकर, हार्ट बीट सेन्सर आदी अनेक सुविधांसाठी मोबाइलचा वापर केला जातो. असे 'मोझिला'चा कंपनीचे प्रॉडक्ट मॅनेजर संदीप कामत म्हणाले.

संदीप कामत यांचे वडील जिल्हा परिषदेमध्ये वैद्यकीय अधिकारी होते. त्यांचे प्राथमिक व माध्यमक शिक्षण गडहिंग्लज येथे झाले.

संदीप यांनी सांगलीच्या वालचंद कॉलेजमधून इलेक्ट्रॉनिक्स टेलिकम्युनिकेशनमधून बीई केले. यानंतर मास्टर्स डिग्री आपल्या पैशाने करायची, असे ठरवून एमटेकनंतर १९९८ मध्ये ते दिल्लीत 'ह्यूज टेलिकॉम'मध्ये रुजू झाले.

त्यांनी सीडीएमए, जीएसएम तसेच ड्यूल नेटवर्क फोनवर काम केले. पाच वर्षांनी मोटोरोलामध्ये गेले. तेथे ड्राईड या पहिल्या अँड्रॉइड फोनवर मूलभूत कामे मिळाली. तेथे ते सॉफ्टवेअर इंटीग्रेशन टीमचे लीडर होते. २०११ मध्ये गुगलने मोटोरोला विकत घेतले आणि कामत यांना गुगलचे काम जुवळून पाहता आले. कॅलिफोर्नियामधून प्रॉडक्ट मॅनेजमेंटमध्ये एमबीए करून ते 'मोझिला' कंपनीत लागले. 'मोझिला'चे वैशिष्ट्य म्हणजे १९९० मध्ये कॅम्प्युटरचे क्षेत्र गुगलने व्यापले होते. त्यांच्या मत्केदारीस त्यावेळी 'मोझिला'ने आव्हान दिले होते. संदीप सध्या याठिकाणी 'फायरफॉक्स' ओएस प्रॉडक्ट मॅनेजमेंट'वर कार्यरत आहेत. सध्या गुगल आणि अॅपल (अँड्रॉइड) यांच्या दोन प्रभावी मोबाइल सिस्टिम्स सर्वत्र आहेत. मात्र त्यांचे अॅप्स एकमेकांच्या फोनमध्ये चालत नाहीत. फायरफॉक्स ओएस सिस्टीम ही एचटीएमएल ५ नावाच्या प्रणालीवर आधारित असल्याने तशी अॅप्स सर्व प्रकारच्या फोनवर चालतील आणि त्यामुळे इतर मोबाइल सिस्टिमही तशा अॅप्सचा प्रसार करतील.

★ संगणकाला मानवी भाषा नैसर्गिकरीत्या शिकवण्याची पद्धत :

संगणकाला मानवी भाषा नैसर्गिकरीत्या शिकवण्याची नवीन पद्धत टेक्सास विद्यापीठातील भाषा संशोधक प्रा. कॅटरिन एर्क विकसित करित आहेत. अतिशय कठीण असे मानवी तर्कशास्त्र किंवा शब्दकोश यांच्या माध्यमातून संगणकाला भाषा शिकवण्यापेक्षा मानवी ज्ञानाचे प्रतिबिंब असलेले भाषिक स्वरूपातील, गद्य स्वरूपातील शब्दज्ञान संगणकाला देऊन तसेच शब्दांमधील परस्पर संबंध त्याला शिकवून भाषा नैसर्गिक पद्धतीने शिकवण्याचा हेतू यात आहे.

टेक्सास अँडव्हान्स्ड कॅम्प्युटिंग सेंटर येथे संशोधन करणाऱ्या प्रा. एर्क यांच्या मते शब्दांचे विविध अर्थ बिंदुरूप प्रारूपाच्या मदतीने लावता येतात. शब्दांचे अर्थ लावणारे हे प्रारूप हे आंतरप्रेरणात्मक भाषिक क्षमतांवर आधारित असेल. भाषिक गद्य व विश्लेषणात्मक शक्ती यावर हे प्रारूप आधारित आहे. त्यात प्राथमिक पातळीवर १० कोटी शब्दांचा संचय असलेले गद्य वापरले जाणार आहे. एर्क यांनी सुरुवातीला डेस्क टॉप संगणकाला भाषा शिकवण्याचे हे प्रयोग करून पाहिले, पण

नंतर त्यांनी समांतर संगणन पातळीवर हे प्रयोग सुरू केले.

संगणकाला नैसर्गिक पद्धतीने भाषा शिकविण्यासाठी एक व त्यांच्या सहकाऱ्यांनी हाडूप ही प्रणाली विकसित केली आहे. हे सॉफ्टवेअर आर्किटेक्चर असून त्याचा उपयोग शब्द किंवा भाषेतील गद्याचे विश्लेषण करण्यासाठी तसेच सुरचित नसलेल्या संचयातून माहिती शोधण्यासाठी होतो. त्यात एकमेकांना जोडलेल्या मोठ्या संगणकांचा वापर करता येतो.

दहा हजार अवकाश मितींचा वापर करून विशिष्ट बिंदू यात मांडले जातात व त्यांच्या मदतीने शब्दाचा अर्थ संगणकाला ससंदर्भ कळतो, त्यामुळे हळूहळू त्याच्या भाषिक जाणिवा विकसित होऊ शकतात.

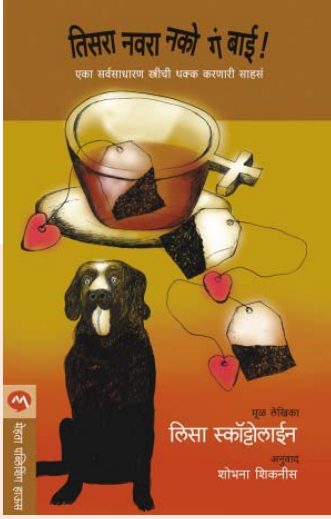
★ धोका टाळण्यासाठी फेसबुक मॅनर्स :

फेसबुकच्या 'युजर फ्रेंडली' गुणधर्मांमुळे आपल्या खासगी आयुष्यामध्ये अनेक धोके निर्माण होऊ शकतात. हे धोके टाळण्यासाठी सावधानता बाळगणे गरजेचे आहे.

खासगी संभाषण सार्वजनिक करू नका. फेसबुकवरून चॅट करण्याचे काही प्रकार आहेत. तुमच्या 'टाइमलाइन'वरून एखादा मेसेज पोस्ट केला असेल, तर तो सर्वांना दिसू शकतो. दुसऱ्या प्रकारात तुम्ही मित्राच्या टाइमलाइनवर हा मेसेज पोस्ट करू शकता. या प्रकारामध्ये होणारे संभाषण खासगी राहिल, असा समज असतो पण वस्तुस्थिती मात्र तशी नाही. हे संभाषण एखाद्या वक्त्याने व्यासपीठावरून ठराविक व्यक्तीशी केलेल्या संवादाप्रमाणे असते. ते विशिष्ट व्यक्तीसाठी असले, तरी उपस्थित सर्वांना ते ऐकू येते. त्यामुळे खासगी मेसेज पाठवण्यासाठी 'न्यूज फीड'च्या शेजारी असलेल्या मेसेज लिंकवर जाऊन तेथे नवीन मेसेज टाइप करून तो संबंधित मित्राला पाठवता येईल. मित्राच्या प्रोफाइलमधील मेसेज लिंकवर जाऊनही तुम्ही तेथे खासगी मेसेज टाइप करू शकता.

तुमचे विचार, अनुभव, आवडते फोटो, व्हिडिओ फेसबुक हे प्रभावी माध्यम बनले आहे. यापैकी अनेक गोष्टी शेअरही केल्या जातात आणि तेथून पुढे त्याचा प्रसार होत जातो. परंतु, त्यातूनच तुमच्या प्रोफाइलमध्ये हॅकर्सचा शिरकाव होऊ शकतो. बर्मिंगहॅम युनिव्हर्सिटीने केलेल्या संशोधनानुसार अती शेअरिंग केल्याने गंभीर मानसिक परिणामही संभवतात.

अती शेअरिंगप्रमाणेच पोस्ट केलेल्या फोटोंबाबत खूप माहिती देणेही घातक ठरू शकते. स्मार्टफोनवरून अपलोड करण्यात आलेल्या फोटोसोबत 'जीपीएस' संबंधी माहितीही असते. त्यामुळे ही माहिती वाचू शकणाऱ्याला संबंधित फोटो कुठे घेतला आहे, याची माहिती कळू शकते. म्हणजेच स्मार्टफोनने घरी काढलेला एखादा फोटो फेसबुकवर अपलोड केला असेल, तर त्या फोटोच्या मदतीने फेसबुकवरील कोणालाही तुमच्या घराचा पत्ता समजू शकेल. त्यामुळे स्मार्टफोनवरून



तिसरा नवरा नको गं बाई!

मूळ लेखिका
लिजा स्कॉटोलोलाईन
अनुवाद
शोभना शिकनीस

स्त्रियांनो, हे पुस्तक तुमच्यासाठी आहे.

या लेखनाची शैली आहे अनौपचारिक, गप्पा मारल्यासारखी. यातून लेखिका विनोदी शैलीत तिच्या आयुष्यात घडलेले घटना-प्रसंग तुमच्याशी शेअर करते, गंभीर विषयांना हात घालते. हे शेअरिंग करताना प्रत्ययास येणारा तिचा हजरजबाबीपणा आणि शहाणपणा अचंबित तर करतोच, पण अंतर्मुखही करतो. एके ठिकाणी ती म्हणते, 'प्रत्येकाकडे त्याची अश्लीलता असते आणि रिअल इस्टेटच्या जाहिराती हे माझं अश्लील साहित्य आहे!' किंवा 'माता या एक नैसर्गिक शक्ती आहेत आणि पर्यायी इंधनही!'

सुज्ञ, चटपटीत, संवेदनशील, विनोदी, तसंच चटका लावणारं, प्रेमाने हळुवारपणे स्पर्श करणारं हे पुस्तक आंबट-गोड-तिखट अशा विविध चवीच्या पदार्थांची मेजवानी आहे!



फोटो अपलोड करण्यापूर्वी ठराविक दक्षता बाळगण्याची गरज आहे. विंडोजची ऑपरेटिंग सिस्टिम असल्यास 'राइट क्लिक' करून प्रॉपर्टीमध्ये जावे लागेल.

अन्य सिस्टिम्सच्या बाबतीत 'प्रॉपर्टीज' ऐवजी 'डिटेल्स' हा पर्याय असेल. तेथून फोटो अपलोड करण्यापूर्वी 'रिमूव्ह प्रॉपर्टीज अँड पर्सनल इन्फर्मेशन' हा पर्याय निवडावा. त्याचप्रमाणे, एखादा फोटो काढण्यापूर्वी स्मार्टफोनची 'जीपीएस' यंत्रणा बंद करावी. ही यंत्रणा केवळ कॅमेऱ्यापुरती बंद करण्याचा पर्यायही उपलब्ध आहे.

★ 'झंझावात'चे प्रकाशन :

'मराठ्यांचा अठराव्या शतकात भारतभर दबदबा आणि दरारा होता. बऱ्या ब्रिटिश इतिहासकारांनी मराठ्यांना इतिहासातून बेदखल करण्याचा प्रयत्न केल्यामुळे मराठ्यांचे कर्तृत्व आपल्याला कळाले नाही. त्यामुळे आपला इतिहास आपणच माहित करून घेणे गरजेचे आहे,' असे मत संत साहित्याचे अभ्यासक सदानंद मोरे यांनी व्यक्त केले.

ज्येष्ठ इतिहास संशोधक निनाद बेडेकर यांनी लिहिलेल्या 'झंझावात' या पुस्तकाचे प्रकाशन डॉ. मोरे यांच्या हस्ते झाले. डॉ. सदाशिव शिवदे, पांडुरंग बलकवडे आणि राफ्टर प्रकाशनचे उमेश जोशी यावेळी उपस्थित होते.

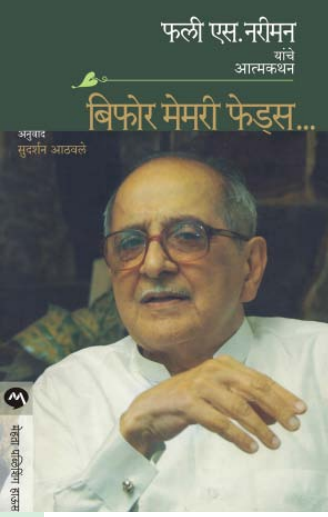
बेडेकर यांनी या पुस्तकात मराठ्यांनी महाराष्ट्राबाहेर केलेल्या पराक्रमाचा इतिहास शब्दबद्ध केला आहे.

'शिवाजी महाराजांचा प्रभाव महाराष्ट्रावर असल्यामुळे त्यांच्यानंतर मराठ्यांनी भारतभर केलेल्या पराक्रमाची कामगिरी समग्रपणे पुढे येऊ शकली नाही,' अशी खंतही मोरे यांनी व्यक्त केली. ब्रिटिशांनी भारताची सुत्रे मराठ्यांकडून घेतली, हे अनेकांना माहित नाही. भारतभर दबदबा निर्माण केलेल्या मराठ्यांचा इतिहास पुढे येण्याची सुरुवात बेडेकरांच्या पुस्तकापासून झाली असून, हा इतिहास सातत्याने मराठी लोकांपर्यंत पोहोचत राहावा अशी अपेक्षाही त्यांनी व्यक्त केली.

मराठ्यांनी महाराष्ट्र बाहेर केलेल्या पराक्रमाविषयी बलकवडे म्हणाले, 'अटकेपार झेंडा लावण्याची मराठ्यांनी केलेली कामगिरी अनन्यसाधारण होती. मात्र, त्या ऐवजी पानिपतात झालेल्या पराभवाविषयीच नेहमी कारणमीमांसा होते. मराठ्यांचा प्रेरणादायी इतिहास योग्य पद्धतीने समोर आलेला नाही, ही गोष्ट लक्षात आल्याने आम्ही आता अठराव्या शतकात मराठ्यांचे योगदान काय होते हे पुढे आणण्यासाठी प्रयत्नशील आहोत.'

★ कात्रजमध्ये फुले वाड्याची प्रतिकृती :

गेली दहा वर्षे महात्मा फुले यांच्यावर आधारित एकपात्री भूमिकेतून समतेचा, शिक्षणाचा संदेश देणारे कलावंत कुमार आहेर यांनी फुले वाड्याची प्रतिकृती



बिफोर मेमरी फेड्स..

मूळ लेखक
फली एस. नरीमन
अनुवाद
सुदर्शन आठवले

शासन, प्रशासन व न्यायसंस्था यांच्यातील संबंध आणि शासनाच्या फायद्यासाठी, सत्तेचे वर्चस्व टिकवण्यासाठी न्यायालयीन निर्णयांचा राजकारण्यांकडून केला जाणारा वापर –

कायदा आणि न्यायव्यवस्था यांची ढासळती प्रतिमा व प्रतिष्ठा सावरण्याचे, त्यांची विश्वासाहता परत मिळविण्यासंबंधी केलेले उत्तम मार्गदर्शन –

आणीबाणी आणि भोपाळ वायुगळती दुर्घटना यांसारख्या अनेक महत्त्वपूर्ण घटनांबाबत स्वतःची भूमिका – आणि राज्यसभेतील कारकिर्दीचे तपशीलवार वर्णन याद्वारे प्रसिद्ध कायदेतज्ज्ञ फली नरीमन यांनी वाचकांशी साधलेला हा प्रांजळ संवाद!



कात्रजच्या जकात नाक्याजवळ मांगडेवाडीमधील रासकर पार्क येथे स्वतःच्या मालकीच्या दोन गुंठे जागेवर उभारण्याचे ठरविले आहे. या वाड्याचे भूमिपूजन ९ ऑगस्टला करण्यात आले.

एसटीमध्ये क्लार्क असलेले आहेर फुले-आंबेडकर-साने गुरुजी यांच्या विचारांनी प्रभावित झाले. त्यांचे विचार सर्वसामान्यांपर्यंत पोहचविण्यासाठी नाट्यमाध्यमाची निवड केली. राज्यभर त्यांनी एकपात्री कार्यक्रम सादर केले आहेत.

या प्रतिकृतीमध्ये सावित्रीबाईंचा हातात घागर असलेले शिल्प ठेवण्यात येईल. या घागरीखाली हात धरल्यावर त्यातून स्वयंचलित पद्धतीने पाणी येईल. या वाड्यातील ग्रंथालयात समतेचा संदेश देणाऱ्या सर्वांचे साहित्य असेल. वास्तूविशारद सुधीर शिंदे यांनी या वाड्याची रचना केली आहे.

★ नासाचे यान :

नासा म्हणजे नॅशनल अॅरोनॅटिक्स अँड स्पेस अॅडमिनिस्ट्रेशन या संस्थेने ६ सप्टेंबरला चंद्रावर छोट्या मोटारीच्या आकाराचे यांत्रिक शोधयान पाठवले असून ते चंद्रावरील वातावरणाची माहिती मिळवणार आहे. हे यान नासाच्या व्हर्जिनिया स्पेस कोस्ट येथील तळावरून सोडले गेले. तेथून पृथ्वीच्या कक्षेबाहेर होणारे हे पहिलेच उड्डाण आहे.

नासाने म्हटले आहे, की ल्युनर अॅटमॉस्फिअर अँड डस्ट एनव्हायर्नमेंट एक्स्प्लोरर (लाडी) असे या यानाचे नाव असून, चंद्राचे हवामान व तेथील आकाशात उडणारी धूळ याविषयी निरीक्षण करणार आहे.

चंद्रावरील विरळ वातावरणासारखे वातावरण सौरमालेत इतर ग्रह किंवा उपग्रहांवर असण्याची शक्यता नेहमीच जास्त आहे त्यामुळे त्याचा अभ्यास महत्त्वाचा आहे, त्याचबरोबर आपल्या सौरमालेची उत्क्रांती व त्यातील घटकांवर यामुळे नवीन प्रकाश पडेल, असे नासाचे सहायक प्रशासक जॉन ग्रन्सफेल्ड यांनी सांगितले.

उड्डाणानंतर 'लाडी' यान चंद्राच्या कक्षेत पाहोचेल व नंतर ४० दिवसांच्या कालावधीनंतर ते माहिती पाठवण्यास सुरुवात करील. त्यात उच्च शक्ती लेसर दळणवळण प्रणाली असून तिची क्षमता पृथ्वीवरील फायबर ऑप्टिक प्रणालीइतकी आहे.

'लाडी' यानाचा आकार बससारखा आहे. ते वजनाने हलक्या असलेल्या कार्बन संमिश्राचे बनवलेले आहे. त्यांचे वस्तुमान ५४७.२ पौंड ते ८४४.४ पौंड दरम्यान राहिल. अतिशय कमी खर्चात बनवलेले, पण उत्तम दर्जाचे असे हे चांद्रयान आहे.

★ 'माहिती अधिकार कायद्याचा प्रभावी वापर व्हावा' :

माहिती अधिकाराच्या कायद्याचा पत्रकारितेमध्ये प्रभावी वापर झाला पाहिजे. किंबहुना पत्रकारितेच्या शिक्षणापासूनच या गोष्टी शिकविल्या गेल्या पाहिजेत, असे

विचार 'द हिंदू' चे मुख्य माजी संपादक एन राम यांनी व्यक्त केले.

प्रकाश कर्दळे मित्र परिवाराच्या वतीने आयोजित करण्यात आलेल्या कार्यक्रमात 'ब्रेकिंग न्यूज; मेकिंग न्यूज' या विषयावर एन. राम यांचे व्याख्यान झाले. 'टाईम्स ऑफ इंडिया'चे माजी संपादक दिलीप पाडगावकर अध्यक्षस्थानी होते. आनंद आगाशे, विनिता देशमुख त्या वेळी उपस्थित होते.

एन राम म्हणाले की, बोफोर्स प्रकरणाच्या वेळची माध्यमे व आताची माध्यमे यांची तुलना केली, तर शोधपत्रकारिता कमी झाल्याचे चित्र आहे. आजच्या पत्रकाराला शोध पत्रकारितेसाठी आवश्यक तितका वेळही दिला जात नाही. अशा पत्रकारितेसाठी पुरेसा वेळ देऊ शकेल तो एक चांगला संपादक असतो. काही प्रकरणामध्ये 'स्टींग ऑपरेशन' केले जाते, पण त्यामुळे शोधपत्रकारिता काही वेळा मागे पडते, असे वाटते. सध्या वर्तमानपत्राच्या वाचकांमध्ये ०.५ टक्क्यांनी वाढ झाली आहे. मात्र इलेक्ट्रॉनिक माध्यमांच्या तुलनेत ही वाढ कमी आहे. जगातील माध्यमांचा विचार केला, तर भारतातील वर्तमानपत्रांचा व्यवसाय फारसा अडचणीत नाही. पण, पत्रकारिता तितकी चांगली आहे का, हा प्रश्न आहे. वर्तमानपत्राचा व्यवसाय जाहिरातींवर अवलंबून असल्याने त्यातून पत्रकारितेवर काही मर्यादा येतात. आदर्शवाद घेऊन या क्षेत्रात येणाऱ्या तरुणांचा भ्रमनिरासही होतो. माध्यमांना उद्देशून प्रत्येक बाबतीमध्ये टीकेचे धोरण घेऊन देशात निराशावाद तयार करू नका, असे मनमोहन सिंग म्हणाले. मात्र, भ्रष्ट व्यवस्थेला विरोध झालाच पाहिजे. त्यासाठी शोधपत्रकारिता व टीका ही झालीच पाहिजे. पण, माध्यमांवर होणारी टीकाही गैरलागू नाही. काही महत्त्वाच्या प्रश्नांवर प्रकाश टाकला जात नाही. लोकांना शिक्षित करणे हाही एक महत्त्वाचा भाग आहे. वेगवेगळ्या प्रश्नावर चर्चा करण्याचे व्यासपीठही निर्माण झाले पाहिजे.

★ प्रदीप कर्णिक – मराठी संशोधन मंडळाच्या अध्यक्षपदी :

मुंबई मराठी ग्रंथसंग्रहालयाच्या 'मराठी संशोधन मंडळा'चे कधीकाळी अ. का. प्रियोळकर, स. गं. मालशे, वसंत दावतर, रमेश तेंडुलकर यांनी अध्यक्षपद भूषविले होते. या मंडळाला गेल्या काही वर्षांत मात्र अवकळा प्राप्त झाली होती. पण प्रसिद्ध ग्रंथपाल आणि लेखक डॉ. प्रदीप कर्णिक यांची नुकतीच 'मराठी संशोधन मंडळा'च्या अध्यक्षपदी नेमणूक झाल्याने, मंडळाला पुन्हा एकदा झळाळी मिळण्याची शक्यता आहे. सतत नवनवीन कल्पना राबवण्यासाठी कर्णिक प्रसिद्ध आहेत. गेली कित्येक वर्षे रुपारेल महाविद्यालयात ग्रंथपाल असलेल्या कर्णिक यांचा साहित्यजगतात चौफेर वावर आहे. एस.एस.सी.नंतर नोकरी करून शिक्षण घेत कर्णिक एम.ए. झाले. २५ वर्षांपूर्वी महाविद्यालयात ग्रंथपाल म्हणून रुजू झाले. संदर्भासाठी हवं असलेलं पुस्तक नेमकं सांगणं, हा त्यांचा खास गुण. ग्रंथव्यवहाराशी जुळलेल्या या नात्यामुळेच त्यांच्या पीएचडीचा विषयही ग्रंथालयाशी संबंधित होता. विविध देशांतून ग्रंथालयांसंबंधीचे नॉर्मस

मागवून त्यांनी मुंबई मराठी ग्रंथसंग्रहालयाच्या योगदानाचे मूल्यमापन केले. पुस्तक प्रकाशनापासून, साहित्यिक मंडळं चालवण्यापर्यंत विविध उपक्रम ग्रंथसंग्रहालयाने राबवले. ग्रंथसंग्रहालयाच्या मुंबईत ४४ शाखा आहेत. पुस्तकांच्या जगात रमत असतानाच त्यांनी पुस्तकांचं लेखनही केलं आणि ग्रंथपालसेवकांच्या हक्कांसाठी लढाही दिला. त्यांच्या धडाडीमुळे 'मराठी संशोधन मंडळ'ला पुन्हा संजीवनी मिळू शकेल.

★ गोव्यात पुन्हा राजभाषेचा वाद! :

गोव्यात कोकणीला राजभाषेचा दर्जा मिळून २६ वर्षांचा कालावधी उलटला तरी राजभाषेबाबतचा वाद अजून मिटलेला नाही. कोकणीबरोबरच मराठीलाही राजभाषेचे स्थान द्या; अशी मागणी करत मराठीप्रेमींनी आंदोलन सुरू केले आहे.

गोव्यात राजभाषा कायद्यात मराठीला सहभाषेचा दर्जा आहे. सर्व शासकीय व्यवहारांत कोकणीबरोबरच मराठीचाही वापर होतो, पण मराठीला राजभाषेचे स्थान नाही. त्यामुळे गोव्यातील काही मराठीवादी नेत्यांनी आता पुन्हा आंदोलन सुरू केले आहे. येथील काही स्वातंत्र्यसैनिकांनीही या आंदोलनात उडी घेतली आहे. मराठीला राजभाषेचे स्थान मिळेपर्यंत स्वस्थ बसणार नसल्याचे या आंदोलनाचे नेते प्रदीप घाडी बामोणकर व अजितसिंह राणे यांनी म्हटले आहे.

कोकणी कृती समितीने मात्र मराठीला राजभाषेचे स्थान देण्यास तीव्र विरोध दर्शविला आहे. गोव्याची ओळख व अस्मिता जपण्यासाठी कोकणी हीच एकमेव राजभाषा असावी, असे कृती समितीचे निमंत्रक अॅड. सुरेल तिळवे यांचे म्हणणे आहे. राजभाषा कायद्यात मराठीला अपेक्षेपेक्षा जास्त झुकते माप देण्यात आल्याचा दावाही त्यांनी केला आहे.

कोकणीतही देवनागरी आणि रोमन असा लिपीवाद आहे. गोवा मुक्तीनंतर ५२ वर्षांनी आता प्रथमच ख्रिस्ती धर्मीयांमधील रोमन कोकणी समर्थकांनी मराठीच्या चळवळीला पाठिंबा दिला आहे. मराठीला राजभाषा करण्यास आमची हरकत नाही, असे काही रोमन कोकणी समर्थकांनी जाहीर केले आहे.

मुख्यमंत्री मनोहर पर्रीकर यांनाही भाषावादाची दखल घ्यावी लागली आहे.

★ 'अमेरिकी ड्रीम'ची क्रेझ :

अमेरिकेमध्ये शिकत असलेल्या भारतीय विद्यार्थ्यांची संख्या झपाट्याने कमी झाल्याचे एका अहवालात स्पष्ट झाले आहे. सलग दुसऱ्या वर्षीही संख्या एक लाखापेक्षाही कमी झाली आहे. मात्र, अमेरिकेत शिक्षण घेणाऱ्या चिनी विद्यार्थ्यांची संख्या वाढत आहे. या वर्षी २ लाख ३५ हजार विद्यार्थी चिनी विद्यार्थी अमेरिकेत शिक्षण घेत आहेत.

इंटरनॅशनल एज्युकेशन एक्सचेंजवरील 'ओपन डोअर्स'ने प्रसिद्ध केलेल्या

अहवालामध्ये काही बाबींवर प्रकाश टाकण्यात आला आहे. २०१२-१३ या वर्षामध्ये भारतीय विद्यार्थ्यांमध्ये ३.५ टक्के घट झाली असून, सध्या ९६ हजार ७५४ भारतीय विद्यार्थी अमेरिकेत शिक्षण घेत आहेत.

एकूण विदेशी विद्यार्थ्यांच्या संख्येत गेल्या वर्षीच्या तुलनेत ७ टक्के वाढ झाली असून सध्या आठ लाख २० हजार विदेशी विद्यार्थी अमेरिकेत शिक्षण घेत आहेत.

सौदी अरेबिया, ब्राझील, कुवेत या देशांतून येणाऱ्या विद्यार्थ्यांच्या संख्येतही वाढ झाली असून, गेल्या दोन वर्षांच्या तुलनेत रुपयातही घसरण झाल्यामुळे अमेरिकेऐवजी कॅनडा, ऑस्ट्रेलिया, युरोपमध्ये शिक्षण घेणाऱ्या भारतीय विद्यार्थ्यांची संख्या वाढत आहे.

★ **महेश एलकुंचवार यांना विष्णुदास भावे गौरव पदक :**

“भारतीय समाजच मुळी अनेक परंपरांचा संकर आहे. त्यामुळे परंपरेचा निखळ शोध अवघड आहे. त्यामुळे परंपरेचा चेहरा न घेता तिच्यातले सत्व आणि चैतन्य घेऊन पुढे जायला हवे,” असे मत नाटककार महेश एलकुंचवार यांनी व्यक्त केले.

नाट्य संमेलनाध्यक्ष डॉ. मोहन आगाशे यांच्या हस्ते श्री. एलकुंचवार यांचा आद्य नाटककार विष्णुदास भावे गौरव पदकाने सन्मान करण्यात आला. ते म्हणाले, “मी अपघाताने नाटककार झालो. आज ज्या मुक्कामाला मी आहे तेथे जायचा माझा अजिबात बेत नव्हता. त्यामुळे कालच्यापेक्षा आज मी अधिक गोंधळात आहे. मी १९७०च्या सुमारास लिहू लागलो. तेव्हा मी तरुण होतो. बंडखोर होती, म्हणून मी प्रायोगिक लिहितो, असे सारे म्हणू लागले. मीही लिहितो होतो; मात्र ते इतरांपेक्षा प्रायोगिक होते, हे म्हणणे धाडसाचे होते. माझी सुरुवात तेंडुलकरांपासून होते, असे मी एका मुलाखतीत म्हणालो होतो. पण ते मुलाखतीत तोडलेले वाक्य होते. खरे सांगायचे तर परंपरा ही कधीच कायम नसते.”

★ **व्हॉट्स अॅपमुळे एसएमएस ब्लॉक :**

कोणताही सण आला की मित्र, मैत्रिणी, आप्तेष्ट यांना शुभेच्छांचा एसएमएस पाठवायचा मोठा कार्यक्रमच गेली काही वर्षे भल्या सकाळपासून सुरू व्हायचा. लोकांची ही हौस लक्षात घेऊन मोबाइल सेवा कंपन्याही सणासुदीच्या काळात एसएमएसचे दर वाढवायच्या. पण ‘व्हॉट्स अॅप’च्या आगमनानंतर चित्रच पालटले असून त्यावर मोफत शुभेच्छा पाठवता येत असल्याने एसएमएसची रिंग बंद होऊ लागली आहे.

यंदाच्या दिवाळीत शहरात एसएमएसची संख्या तब्बल ८० टक्क्यांनी कमी झाल्याचे निदर्शनास आले आहे. पैशांची, शब्दांची मर्यादा नसलेल्या व्हॉट्स अॅपने एसएमएसची बाजारपेठ पुरती कमी केली आहे. याचबरोबर यंदा दिवाळीच्या सुरुवातीला ‘व्हॉट्स अॅप’च्या जोडीला अन्ड्रॉईड बीबीएम अॅपची भर पडली. यामुळे

यंदा एसएमएसची जागा 'मेसेन्जिंग ऑप'ने घेतल्याचे दिसते. गेल्या वर्षापर्यंत २० ते २५ संदेश यायचे ते आता एकदम दोन-चारवर आले, असा अनुभव अनेक तरुणांना आला.

केंद्र सरकारने एसएमएसवर विविध प्रकारची बंधने लादण्यास सुरुवात केली. दिवसाला पाच एसएमएस पाठविण्याची, तसेच बल्क मेसेजेसवर बंदी घातली गेली. त्याच वेळी भारतात व्हॉट्स ऑपने मोफत मेसेन्जिंग सेवा सुरू केली. त्यांच्या या मेसेन्जिंग सेवेमुळे लोकांना कितीही शब्दांचे मेसेजेस अगदी मोफत पाठवता येऊ लागले. यात केवळ मेसेजेसच नाही तर आपल्याला फोटो, व्हिडीओही शेअर करता येऊ शकतात. यामुळे याची प्रसिद्धी खूप होऊ लागली आणि लोकप्रियता वाढली. यातच व्हॉट्स ऑपच्या जोडीला अनेक मेसेन्जिंग ऑप मार्केटमध्ये आले आणि एसएमएसचे मार्केट कमी होऊ लागले. २०१२ च्या आर्थिक अहवालानुसार देशात मोबाइल नेटवर्कचे जाळे असलेल्या वोडाफोनचा पहिल्या तिमाहीत एसएमएसचा व्यवसाय २२ टक्क्यांनी घटल्याचे निदर्शनास आले. तर भारती एअरटेललाही ३० टक्क्याने घट सोसावी लागली.

★ 'सोबत'कार ग.वा. बेहेरे यांचे समग्र साहित्य :

'सोबत'कार ग. वा. बेहेरे यांचे समग्र साहित्य दिलीपराज प्रकाशनतर्फे प्रकाशित करण्यात आले आहे. 'सोबत' या साप्ताहिकाचे संपादकपद भूषविताना बेहेरे यांनी विपुल लेखन केले होते.

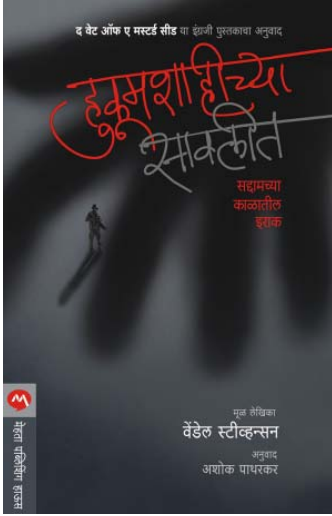
कोणतेही राजकीय आणि आर्थिक पाठबळ नसताना बेहेरे यांनी 'सोबत'ला लोकप्रियता मिळवून दिली होती. स्वातंत्र्यवीर सावरकर यांच्या विज्ञाननिष्ठ हिंदुत्वावरील लेखांसह 'गांधीहत्या आणि मी', 'कर्ण खरा कोण होता', 'महाराष्ट्राची शोकांतिका' अशा अनेक खळबळजनक लेखमाला साप्ताहिकातून बेहेरे यांनी प्रकाशित केल्या होत्या.

रवी बेहेरे आणि दिलीपराज प्रकाशनाचे राजीव बर्वे यांनी बेहेरे यांचे साहित्य संकलित आणि संपादित करून २८ पुस्तकांचा संच प्रकाशित केला आहे. या पुस्तकांमध्ये बेहेरे यांनी लिहिलेले राजकीय लेख, मृत्युलेख, कथासंग्रह, ललित लेख, कादंबरी, आत्मचरित्र या वैशिष्ट्यपूर्ण साहित्याचा समावेश आहे. दिलीपराज प्रकाशनचे राजीव बर्वे म्हणाले, 'आचार्य अत्रे यांच्यासारखी बेहेरे यांचीही लेखणी सडेतोड होती. मात्र, दुर्दैवाने त्यांचे साहित्य सर्वापुढे आले नाही. आजच्या काळातही लागू पडेल असे लेखन त्यांनी काही वर्षांपूर्वीच केले होते. दूरदृष्टी असलेल्या या लेखकाच्या साहित्याची ताकद नव्या पिढीपर्यंत पोहोचविण्यासाठी हा प्रकल्प हाती घेण्यात आला.'

★ 'संतकवी राजगुरू कचेश्वर' चरित्रग्रंथ प्रकाशित :

विलास राजगुरू यांनी लिहिलेल्या 'संतकवी-राजगुरू श्री कचेश्वर : शोध आणि बोध' या चरित्रग्रंथाचे खासदार शिवाजीराव आढळराव पाटील, संत साहित्याचे ज्येष्ठ अभ्यासक डॉ. सदानंद मोरे यांच्या हस्ते झाले.

शिवशाहीपासून ते देशाला स्वातंत्र्य मिळेपर्यंत ज्या ज्या कुटुंबांचा हातभार



हुकूमशाहीच्या
साकलित

मूळ लेखिका
वेंडेल स्टीव्हन्सन
अनुवाद
अशोक पाथरकर

जुलमी हुकूमशाहापासून तुम्हाला स्वतःचे रक्षण करता येत नसेल, तर तुम्ही तुमच्या कुटुंबाचे रक्षण कसे कराल?...

जनरल कमेल सचेत हे दीर्घकाळ चाललेल्या इराण-इराक युद्धातील सन्मानित 'हिरो' आणि सद्दाम हुसेनच्या आवडत्या लोकांपैकी एक होते. ते एक निष्ठावान कौटुंबिक व्यक्तीसुद्धा होते; त्यांच्याविषयी त्यांच्या मुलांना आणि मुलींना प्रचंड आदर होता, ते कुटुंबाचा आधारही होते. आणि त्यांनी कुटुंबासाठी अनेक क्लेशही सहन केले होते.

पण शेवटी ज्या दहशतवादी सत्तेने त्यांच्या देशाचा आणि लोकांचा गळा दाबला, त्यात आपलासुद्धा किती मोठा सहभाग आहे, हे जेव्हा सचेतच्या लक्षात आले, तेव्हा फार उशीर झाला होता...



लागला, त्यात राजगुरू कुटुंबीयांचे नाव अग्रक्रमाने घ्यावे लागेल. कचेस्वर ब्रह्मे-राजगुरू यांच्यातील बंडखोर व्यक्तिमत्वामुळे ते संत आणि राजगुरू झाले. त्यांचेच गुण हुतात्मा शिवराम हरी राजगुरू यांच्यात होते. त्यामुळेच ते स्वातंत्र्यासाठी बलिदान देऊ शकले. बंडखोर मुलेच पुढे मोठी होतात, असे डॉ. मोरे म्हणाले. हुतात्मा राजगुरू यांचे छायाचित्र संसदेत लावण्याची परवानगी मिळविल्यामुळे आता भगतसिंग-सुखदेव यांच्याबरोबरच हुतात्मा राजगुरूंचेही चित्र संसदेत लागणार आहे. स्मारकाचे काम लवकरात लवकर होण्यासाठी पाठपुरावा करणार असल्याची माहिती आढळराव पाटील यांनी दिली. प्रतिभा राजगुरू यांनी प्रास्ताविक, सुनंदा संत यांनी सूत्रसंचालन केले. आरती राजगुरू यांनी आभार मानले.

★ इन्स्टाग्रामवर व्हिडिओ :

हॅशटॅगनंतर व्हिडिओ हे फीचर उपलब्ध करून देत फेसबुकने ट्विटरला खूप मोठी स्पर्धा निर्माण केली आहे. फोटोसाठी पसंतीचे असलेल्या इन्स्टाग्रामवर आता व्हिडिओचीही सोय उपलब्ध झाली सध्या १५ सेकंदाचा व्हिडिओ रेकॉर्ड करता येणार असून सिनेमा या फीचरमध्ये घरच्या कॅमेऱ्यावर शूट केलेले व्हिडिओ प्रोफेशनल कॅमेरावरील व्हिडिओसारखे दिसू शकतात.

फोटोसाठी इन्स्टाग्राम ओपन केल्यावर मुक्ती कॅमेऱ्याचा आयकॉन उपलब्ध आहे. त्यावर क्लिक केल्यावर व्हिडिओ मोड ओपन होतो. त्यातून १५ सेकंदांचा व्हिडिओ घेता येतो. या अंममध्ये १३ विशेष फिल्टर असून त्याआधारे व्हिडिओला विविध इफेक्ट देता येतात. ट्विटरचे विने प्रचंड लोकप्रिय झाल्यानंतर फेसबुकला त्याच्यासारखाच पर्याय आणणे क्रमप्राप्त होते. सध्या १ कोटी ३० लाखाहून अधिक व्यक्तींनी विने डाउनलोड केले आहे. विनेच्या तुलनेत व्हिडिओची दुप्पट लांबी, सिनेमा आणि फिल्टर या फीचर्समुळे फेसबुकला अधिक लोकप्रियता मिळेल. असे वाटते.

सध्या इन्स्टाग्रामवर दिवसाला १६ अब्ज फोटो शेअर केले जातात आणि १० लाख लाइक्स केल्या जातात. नव्या फिचरमुळे जाहिरातदारांचाही मोठा फायदा होणार आहे. एका सर्वेक्षणानुसार टॉप १०० पैकी ६७ ब्रँड इन्स्टाग्रामचा उपयोग करतात. या ६७ ब्रँडचे एकूण ७० लाख फॉलोअर्स आहेत.

★ केंद्रीय कृषिमंत्री शरद पवार यांची ग्रंथतुला :

राष्ट्रवादी युवक, युवती व विद्यार्थी काँग्रेसच्या वतीने दिवाळी पाडव्याचे औचित्य साधून केंद्रीय कृषिमंत्री शरद पवार, उपमुख्यमंत्री अजित पवार व खासदार सुप्रिया सुळे यांची 'गोविंदबाग' येथे ग्रंथतुला केली.

दरवर्षी पाडव्याला राज्यभरातून कार्यकर्ते या तिन्ही नेत्यांना भेटायला बारामतीत येतात. पुष्पगुच्छ व हार देऊन त्यांना शुभेच्छा दिल्या जातात. हे पुष्पगुच्छ दुसऱ्या

दिवशी कचरा म्हणून फेकून द्यावे लागतात. त्यामुळे पुष्पगुच्छांऐवजी चांगले पुस्तक विकत घेऊन ते भेट द्यावे, असे आवाहन पक्षाच्या वतीने केले होते. या वेळी करण्यात आलेल्या ग्रंथतुलेतील पुस्तके वाटप अनाथाश्रम, सार्वजनिक वाचनालये व शाळांच्या ग्रंथालयांना भेट म्हणून दिली जातील अशी माहिती या उपक्रमाचे प्रमुख नीलेश राऊत व योगेश जगताप यांनी दिली. एक विधायक प्रथा या निमित्ताने सुरू झाली आहे.

★ **गांधीजींच्या चरख्याला लिलावात एक कोटी रुपये :**

१९४२च्या 'भारत छोडो' आंदोलनाच्या वेळी पुण्यातील येरवडा तुरुंगात असताना महात्मा गांधीजींनी वापरलेल्या चरख्याला लंडन येथे झालेल्या एका लिलावात एक लाख दहा हजार पौंड (एक कोटी आठ लाख रुपये) बोली लावली गेली.

महात्मा गांधी यांनी हा चरखा अमेरिकी मिशनरी रेव्हंड फ्लॉईड ए. पफर यांना भेट दिला होता. पफर यांनी भारतीय शैक्षणिक आणि औद्योगिक सहकार संस्थांच्या बाबतीत पथदर्शी काम केले आहे. ऐतिहासिक कागदपत्रे आणि वस्तू यांच्या मुलॉक ऑक्शन हाउस या संस्थेने घेतलेल्या या लिलावात या चरख्याला ६० हजार पौंड ही किंमत अपेक्षित होती. मात्र, अपेक्षेपेक्षा जास्त किंमत मिळाली. गांधीजींच्या शेवटच्या इच्छापत्रालाही वीस हजार पौंड किंमत मिळाली. गुजराती भाषेतील हे इच्छापत्र त्यांनी साबरमती आश्रमात लिहिले होते. गांधीजींच्या १९२१ मधील इच्छापत्रानंतर लिहिलेले हे इच्छापत्र असल्याने हा अत्यंत महत्त्वाचा दस्तऐवज आहे.

★ **'एम-पासपोर्ट' सेवा :**

नवे ॲप विंडोज, ॲपलवरही उपलब्ध

परदेशात जाण्यासाठी अत्यावश्यक असलेल्या पासपोर्ट अर्थात पारपत्राविषयीची सर्व माहिती अद्ययावत स्वरूपात मिळावी, या हेतूने केंद्रीय परराष्ट्र व्यवहार मंत्रालयाने 'एम-पासपोर्ट' सेवा हे नवे ॲप्लिकेशन आता विंडोज व ॲपल आयओएस या मंचांवरही उपलब्ध केले आहे.

यापूर्वी एम-पासपोर्ट सेवा हे ॲप २१ मार्च पासून अँड्रॉइड मंचावर प्रायोगिक तत्त्वावर उपलब्ध होते. त्याला नागरिकांचा चांगला प्रतिसाद पासपोर्ट सेवा हा उपक्रम परराष्ट्र टाटा कन्सल्टन्सी सर्व्हिसेसबरोबर खासगी-सरकारी भागीदारीतून सुरू आहे.

★ **रंगा दाते लिखित 'माफियाराज' पुस्तकाचे प्रकाशन :**

प्रामाणिकपणे कर्तव्य बजावणाऱ्या यंत्रणांना आणि अधिकाऱ्यांना बळकटी देण्याची जबाबदारी समाजाने पार पाडल्यास, माफियांच्या कारवायांना आळा बसेल

आणि समाज चांगल्या प्रकारे प्रगती करू शकेल, अशी भावना मुंबईचे माजी पोलिस आयुक्त श्रीकांत बापट यांनी रंगा दातेलिखित 'माफियाराज' पुस्तकाच्या प्रकाशन प्रसंगी व्यक्त केली. 'महाराष्ट्र टाइम्स'च्या पुणे आवृत्तीचे संपादक पराग करंदीकर यांच्या हस्ते 'माफियाराज'चे प्रकाशन करण्यात आले.

'सरकारी यंत्रणा आणि पोलिस यंत्रणेमध्ये दोष असले, तरी आजही दोन्ही ठिकाणी चांगले काम करण्याची इच्छा असलेले अधिकारी आहेत. त्यांचे मनोबल वाढविल्यास त्याचा समाजाला निश्चितच फायदा होईल,' असा विश्वास बापट यांनी व्यक्त केला.

'माफियाराज केवळ खाण वा कोळसा क्षेत्रापुरतेच मर्यादित नाही; दैनंदिन जीवनाशी निगडित पाणी, शिक्षण, सांस्कृतिक क्षेत्र आणि नागरी विकास अशा सर्वच क्षेत्रांमध्ये त्याने घुसखोरी केली आहे,' असे मत करंदीकर यांनी व्यक्त केले. शोभना दाते यांनी सूत्रसंचालन केले. संजय दाते यांनी आभार मानले.

★ **वार्धक्य रोखणारा जांभळा बटाटा! :**

वाढतं वय जाणवू नये म्हणून आपण क्रीम्स, टॅबलेट्स, डाएट, व्यायाम असे बरेच मार्ग शोधत राहतो.

रूसमधील उराल प्रदेशातील येकातेरिनबुर्ग शहरातील कृषी वैज्ञानिकांनी जंगली आणि नेहमीच्या बटाट्याच्या संकरातून बटाट्याची जांभळ्या रंगाची नवी जात विकसित केली आहे. नेहमीच्या बटाट्यापेक्षा यात व्हिटॅमिन सी तीनपट जास्त आहे; तसेच ॲन्टिऑक्सिडंटचे प्रमाणही जास्त आहे. याबाबत संशोधकांनी सांगितले की, हे बटाटे दिसायला वेगळे असले, तरी ते पहिल्यापेक्षा जास्त स्वादिष्ट आहेत. रोगांपासून वाचवण्यासाठी ही प्रजात सुरवातीला टेस्ट ट्यूबमध्ये तयार केली जाते. त्यानंतर तयार झालेली छोटी रोपे शेतात लावली जातात.

★ **चंदा कोचर 'फॉर्च्युने'ट :**

भारतीय अर्थव्यवस्थेत सर्वोच्चपदी महिला असण्याची परंपरा कायम आहे. देशातील आघाडीच्या ५० उद्यमशील महिला निवडताना फॉर्च्युनेने भारतीय 'बिझिनेस वुमेन'च्या यादीत चंदा कोचर यांना सर्वात वरचे स्थान मिळाले आहे. त्या आयसीआयसीआय बँकेच्या व्यवस्थापकीय संचालक व मुख्य कार्यकारी अधिकारी आहेत.

याच बँकेच्या पूर्वाश्रमीच्या व ॲक्सिस बँकेच्या विद्यमान शिखा शर्मा यांना दुसरा क्रम देण्यात आला आहे. या यादीत मराठमोळ्या अनिता डोंगरे यांचा नव्याने प्रवेश झाला आहे. तर मालिका व चित्रपट निर्माती एकता कपूर यांनाही या क्रमवारीत स्थान मिळाले आहे.

वित्तीय क्षेत्रासह माहिती तंत्रज्ञान, रुग्णालय, वाहन, माध्यम, औषधनिर्मिती,

विधी, ग्राहकोपयोगी वस्तू या क्षेत्रातील सर्वोच्चपदी असणाऱ्या महिलांनाही फॉर्च्युनच्या 'टॉप ५०' यादीत स्थान मिळाले आहे.

प्रथमच यादीत स्थान मिळविणाऱ्यांमध्ये एल अँड टी इन्व्हेस्टमेन्ट मॅनेजमेन्टच्या आशु सुयश व टाटा स्टारबक्स इंडियाच्या अवनी दावडा यांचाही समावेश आहे.

१. चंदा कोचर (५१) आयसीआय.बँक
२. शिखा (५४) अँक्सिस बँक
३. अरुणा जयंती (५०) केपजेमिनी
४. प्रीती रेड्डी (५६) अपोलो हॉस्पिटल्स
५. मल्लिका श्रीनिवासन (५४) टॅफे (ट्रॅक्टर)
६. शोभना भारतीया (५६) एचटी मिडिया
७. किरण मुझुमदार-शॉ (६०) बायोकॉन
८. झिया मोदी (५७) एझेबी (कायदे कंपनी)
९. विनिता बाली (५७) ब्रिटानिया
१०. नैना लाल किडवाई (५६) एचएसबीसी

★ वाचन संस्कृतीत ई-बुक्सची एंट्री :

वाचनसंस्कृती काळानुरूप बदलते आहे. ऑनलाइन खरेदीबरोबरच सध्या ई-बुक्सनाही वाचकांची पसंती मिळत आहे. यामध्ये तरुणांची संख्या लक्षणीय आहे. घरबसल्या ऑनलाइन खरेदी करता येत असल्याने वाचकांची सोय झाली आहे. दूरध्वनीद्वारे पुस्तकांची नोंदणी करून घरपोच सेवाही उपलब्ध आहे. यासाठी नेटबँकिंग, डेबिट कार्ड, धनादेश, मनीऑर्डर या पद्धतीने ग्राहकांपर्यंत पुस्तक पोचविली जातात.

ऑनलाइन खरेदी तसेच ई-बुक्सच्या माध्यमातून चांगली उलाढाल होते, असे मेहता यांनी सांगितले. "आमच्या प्रकाशनातर्फे दोनशे पुस्तके ई-बुक्सच्या माध्यमातून उपलब्ध केली आहेत. अशी पुस्तके वाचणाऱ्यांची संख्या वाढत आहे, त्यामुळे या माध्यमावर आम्ही आणखी लक्ष केंद्रित करित आहोत."

"ई-बुक्सना सर्व स्तरांतील वाचकांची मोठी मागणी आहे. ग्रामीण भागातूनही या पुस्तकांना प्रतिसाद मिळत आहे. आगामी काळात ई-बुक्सची बाजारपेठ आणखी विस्तारेल, अशी अपेक्षा आहे."

★ 'कुमाऊंची कन्या माना'चे प्रकाशन :

"शिकलेल्या महिलेचे शहाणपण अद्यापही समाजाला मान्य नाही, त्यामुळे शिक्षित किंवा अशिक्षित महिलेचे जगणे अवघडच आहे," अशी खंत सामाजिक कार्यकर्त्या विद्या बाळ यांनी व्यक्त केली.

नीला शर्मा यांनी अनुवादित केलेल्या 'सकाळ प्रकाशन'च्या 'कुमाऊंची कन्या

माना' या पुस्तकाचे प्रकाशन अक्षरधारा बुक गॅलरीच्या कुसुमाग्रज वाचक कड्यावर झाले.

कुमाऊँसारख्या अतिदुर्गम भागात राहणाऱ्या माना या मुलीची ही कथा आहे. आजी, आई आणि थोरल्या बहिणीचं खडतर आयुष्य बघतच ती लहानाची मोठी होते. डोंगराळ भागाबरोबरच समस्यांचं ओझंही मानाच्या खांद्यावर आहे; पण त्यात तिला पिचून नामशेष व्हायचं नाहीये. म्हणून समस्यांचे डोंगर फोडण्यासाठी तिचे वडील तिला शिक्षणाचं हत्यार देतात. स्वतःच्या विचारांनी हे हत्यार धारदार इवत ती पाऊलवाट तयार करते. शिक्षण घेणं खडतर असूनही माना समस्यांवर मात करून शिकते.

विद्या बाळ म्हणाल्या, “ग्रामीण भागामध्ये अद्यापही मुलींच्या शिक्षणाची समस्या मोठी आहे; पण असे असले तरीही काही ठिकाणी शिक्षणाचा अंकुर फुटत आहे. महिलांनी शिकून स्वावलंबी व्हावे, हे समाजाला अद्यापही मान्य नाही. पायातली वहाण पायातच असावी, या पुरुषी मनोवृत्तीतूनच बलात्काराच्या घटना घडत आहेत. सध्याचे युवक स्वार्थी भावनेने माणुसकी विसरले आहेत. या पुस्तकामध्ये उत्तराखंडमधील दारिद्र्याचे वर्णन आहे. मोठ्या बहिणीचे लग्न होऊनही आपण शिकले पाहिजे, अशी जिद्द बाळगणाऱ्या मुलीची ही कथा आहे.”

शोभा भागवत म्हणाल्या, “शिक्षणाने आपल्याला बौद्धिक बनविले असून, आपण सामाजिक भान विसरलो आहेत. शिक्षणामुळे हरवत असणाऱ्या गोष्टी शोधण्याचा प्रयत्न काही युवक करत आहेत. ग्रामीण भागामध्ये जनावरे पाळली की त्यांना सांभाळण्यासाठी अनेकदा मुलींचे शिक्षण तुटते. गरिबीमध्ये आयुष्य घालवणाऱ्या महिलाही हुशार असतात; मात्र ते आपल्याला उलगडत नाही.”

याप्रसंगी पुस्तकातील काही भागांचे अभिवाचन केले. रसिका राठीवडेकर यांनी आभार मानले.

★ बालकुमार साहित्य संमेलन – अध्यक्षपदी राजीव तांबे :

“बालसाहित्याकडे प्रचंड दुर्लक्ष होत आहे; पण याबाबत तक्रार करीत बसण्यापेक्षा आपण सर्वांनी मिळून ते अधिकाधिक फुलवू या. यातून केवळ मुलांचे मनोरंजन होऊ नये, तर शिक्षणही व्हायला हवे,” असे मत अखिल भारतीय मराठी बालकुमार साहित्य संमेलनाचे नवनियुक्त अध्यक्ष राजीव तांबे यांनी व्यक्त केले.

बालकुमार साहित्य संस्था आणि संवादतर्फे २९, ३० नोव्हेंबर आणि १, २ डिसेंबर दरम्यान बालगंधर्व रंगमंदिरात हे संमेलन संपन्न झाले.

तांबे म्हणाले, “आपल्यातील मूल जिवंत असणे, मुलं होऊन मुलांशी संवाद साधण्याची शैली असणे महत्वाचे आहे, तरच लेखकाला उत्तम लेखन करता येते; पण मुलांना शिकण्यावाचनाची गोडी लागेल, असे लेखन आपल्याकडे हल्ली

होत नाही. ते जाणीवपूर्वक व्हायला हवे. नवनवे प्रयोग लेखनात व्हावेत. मुलांसाठी केवळ साहित्यिकांनीच लिहावे, असे काही नाही. मुलांनीही मुलांसाठी लिहावे.”

★ **ताणाचा स्मृतीवर परिणाम :**

ताण वाढल्यानंतर मेंदूतील प्रक्रिया रोखल्या जातात असे एका अभ्यासातून समोर आले. तलावातील गोगलगायींवर एक्सटर विद्यापीठाने प्रयोग केला. संशोधकांना या प्रयोगात प्रशिक्षित गोगलगायींमध्ये अधिक ताण असताना त्यांच्या दीर्घकालीन स्मृतीवर परिणाम होत असल्याचे दिसले. हे संशोधन ‘प्लॉसवन’ या नियतकालिकात प्रकाशित झाले आहे.

प्रत्यक्ष जीवनामध्ये तणावाच्या परिस्थितीत प्रत्येक सजीव कशी प्रतिक्रिया देतो, याचा अभ्यास करणे महत्त्वाचे ठरणार आहे. या आधी माणसांवर तणावाच्या वेळी झालेल्या परिणामांचे असेच निष्कर्ष मिळाले होते. एक्सटर विद्यापीठातील संशोधिका डॉ. साराह डेलसन यांनी तलावातील लॅमनिया स्टॅग्नालिस या प्रजातीच्या प्रशिक्षित गोगलगायींवर असा प्रयोग केला. या प्रयोगात त्यांच्या वर्तणुकीचा आणि मेंदूमध्ये होत असलेल्या बदलांचा अभ्यास करण्यात आला. एखाद्या ताणामुळे स्मरणशक्तीमध्ये काहीसा फरक पडत असला तरी एकापेक्षा अधिक ताणपूर्ण प्रसंगांमध्ये स्मरणशक्तीवर मोठा विपरीत परिणाम होतो. विशेषतः स्मरणाची प्रक्रिया रोखली जाते असे स्पष्ट दिसले. याचा उपयोग मनुष्यातील ताणांच्या स्थिती व त्याचा शरीरावर परिणाम होऊ नये यासाठी करण्याचे उपाय यासाठी उपयोग होईल, असे संशोधकांना वाटते.

★ **प्रायोगिक नाटकांना अनुदान :**

प्रायोगिक नाटकांच्या अनुदान योजनेचा अध्यादेश राज्य सरकारने जारी केला आहे. या अध्यादेशाची अंमलबजावणी याच वर्षापासून करण्यात येणार असून, आर्थिक वर्षात दहा प्रायोगिक नाटकांना अ वर्गासाठी पंधरा हजार आणि ब वर्गासाठी दहा हजार रुपये प्रति प्रयोग देण्याचा निर्णय घेण्यात आला आहे.

मराठी चित्रपट आणि व्यावसायिक नाटकांप्रमाणेच अडचणींमधून वाट काढत असलेल्या प्रायोगिक नाटकांना रंगभूमीला नवसंजीवनी देण्यासाठी अनुदानाच्या कक्षेत आणले आहे. प्रायोगिक नाटकांना अनुदान देण्यासाठी नाट्यमहोत्सवाचे आयोजन करण्यात येईल. लेखक, दिग्दर्शक, संगीतकार, नेपथ्यकार आदींचा समावेश असलेली अनुदान निवड समिती महोत्सवातील नाटके पाहून त्यातील अनुदानास पात्र दहा नाटकांची निवड करील. यातील अ वर्गाच्या नाटकांना पन्नास प्रयोगांसाठी आणि ब वर्गाच्या नाटकांना तीस प्रयोगांसाठी अनुदान देण्यात येईल.

अनुदान देत असताना राज्य सरकारने काही निकषही या अध्यादेशात लागू केले आहेत. त्यात अनुदानासाठी अर्ज करणाऱ्या नाटकाचे राज्यातील सहा महसुली



आगामी

‘टी बुक’ क्लब २३ मधील सहावे पुस्तक

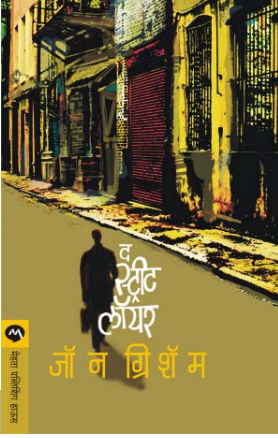
द स्ट्रीट लॉयर

लेखक

जॉन ग्रिशॅम

अनुवादिका

शीला कारखानीस



ड्रेक अँड स्वीनी या वॉशिंग्टन डी.सी.मधल्या बलाढ्य लॉ फर्ममधला वकील मायकेल ब्रॉक हा आपल्या क्लायंट्सना तासावर बिलं लावतो आहे, पैसा कमावतो आहे. यशाच्या आणि सत्तेच्या पायऱ्या चढण्यासाठी अथक प्रयत्न करतो आहे. फर्मची भागीदारी फक्त एका पावलावर असताना त्याला हे सारं नकोसं वाटतं आणि एका क्षणात सारं होत्याचं नव्हतं होतं.

एक बेघर माणूस फर्मच्या अलिशान ऑफिसमध्ये घुसून नऊ वकिलांना ओलीस धरतो. ते ओलीस नाट्य संपतं, तेव्हा मायकेलचा चेहरा त्या माणसाच्या रक्तानं थबथबलेला असतो आणि अचानक, मनात विचारसुद्धा येणार नाही, अशी गोष्ट करायला मायकेल तयार होतो. अनेक वर्षांपूर्वी हरवलेल्या त्याच्या सदसद्विवेकबुद्धीचा त्याला परत एकदा शोध लागतो. मायकेल त्याची बलाढ्य फर्म सोडून, त्याचा हल्लेखोर जिथं कधीकाळी राहत होता, त्या रस्त्यांवर जायला तयार होतो. त्या रस्त्यांवर राहणाऱ्या समाजातल्या दुर्बलांना, न्याय मिळवण्यासाठी वकिलाची गरज असते. पण अजून एक कोड आहे, जे मायकेल सोडवू शकत नाही. ड्रेक अँड स्वीनीच्या अथांग गर्तेतून, आता मायकेलच्या हातात पडलेल्या एका गुप्त फाइलमधून एक रहस्य तरंगत वर येऊ पाहतं. एक कटकारस्थान शिजलंय, ज्यानं काही लोकांचा बळी घेतलाय. आता मायकेलचे पूर्वीचे भागीदार त्याचे कट्टर शत्रू झाले आहेत, कारण त्यांच्यासाठी मायकेल ब्रॉक हा रस्त्यावरचा सर्वांत धोकादायक माणूस झालेला असतो.



विभागांपैकी किमान चार विभागांमध्ये प्रत्येकी एक प्रयोग, नाटकाचे किमान दहा प्रयोग झालेले आवश्यक आहे. सर्वात महत्वाचे म्हणजे, प्रायोगिक नाटकाची संहिता नवीनच असणे गरजेचे आहे असेही नमूद करण्यात आले आहे.

★ **मराठी नाटकांचे परदेशी भाषांमध्ये अनुवाद :**

भारतीय रंगभूमीवर स्वतंत्र स्थान असलेल्या मराठी रंगभूमीची जागतिक रंगभूमीवरही वेगळी दखल घेतली जात आहे. मराठी रंगभूमीवरील महत्वाच्या नाटककारांच्या नाटकांनी भाषेची बंधने तोडून परदेशी भाषांमध्येही स्थान मिळवले असून, मराठी नाटक इंग्रजीसह पोलिश, जर्मन, रशियन अशा भाषांमध्ये पोहोचले आहे.

आधुनिक भारतीय रंगभूमी घडविण्यात विजय तेंडुलकर, महेश एलकुंचवार, सतीश आळेकर या नाटककारांनी महत्त्वपूर्ण योगदान दिले आहे. मराठी रंगभूमीने भारतीय स्तरावर स्वतःचे वेगळे स्थान निर्माण केले असल्याने मराठी रंगभूमीवर होणाऱ्या प्रयोगांकडे देशभरातील रंगकर्मींचे लक्ष असते. त्यामुळे मराठी नाटके मल्याळम, कन्नड, संस्कृत, तमिळ, हिंदी, आसामी आदी प्रादेशिक भाषांमध्ये अनुवादित झाली आहेत. तेंडुलकर, आळेकर, एलकुंचवार यांच्यासह राजीव नाईक, मकरंद साठे, जयवंत दळवी आदींची नाटके इंग्रजीत अनुवादित झाली आहेत.

गेल्या काही वर्षांमध्ये मराठी नाटकांनी इंग्रजीपाठोपाठ परकीय भाषांमध्येही स्थान मिळवले आहे. ललित कला केंद्रातून शिक्षण घेऊन पोलंडमध्ये स्थायिक झालेल्या मंदार पुरंदरे या उत्साही रंगकर्मीने ज्येष्ठ नाटककार सतीश आळेकर यांचा 'एक दिवस मठाकडे' हा नवा दीर्घाक पोलिश भाषेत अनुवादित केला असून, तो रंगमंचावर आणण्यासाठी प्रयत्न सुरू आहेत. इतर परकीय भाषांमध्ये अनुवादित झालेल्या नाटकांची संख्या मोजकीच असली, तरी एका अर्थाने ही सुरुवात आहे, असे म्हणता येईल.

मराठीतून इतर परकीय भाषांमध्ये अनुवादित होण्याचे नाटककार सतीश आळेकर यांनी स्वागत केले. 'माझ्या संवेदना व्यक्त करण्यासाठी जे नाटक मी लिहितो, ते मराठी प्रेक्षकांना डोळ्यासमोर ठेवून लिहिले जाते. आता मराठी नाटकांचे अनुवाद होत आहेत ही कौतुकाचीच गोष्ट आहे. मराठी नाटके साहित्यिक मूल्यांवर आधारित असल्याने अनुवाद करणे जिकिरीचे आहे. मराठी नाटके परदेशी लोकांना समवेदनेची वाटतात हे महत्वाचे आहे. आपल्या जाणिवा जागतिक स्तरावर व्यक्त होतात हे पाहणे हृद्य असते. अशी देवाणघेवाण होणे महत्वाचे असून, त्यातून रंगभूमी विकसित होते,' असे त्यांनी स्पष्ट केले.

★ **'सोलो' बाँड... :**

जेम्स बाँड म्हटल्यावर डोळ्यासमोर येतात त्या इयान फ्लेमिंग यांच्या कादंबऱ्या. बारा कादंबऱ्या, दोन लघुकथांसह यांतूनच फ्लेमिंग यांनी बाँडला खरंखुरं आयुष्य

दिलं. एवढंच नव्हे तर पुढे बाँडच आत्मचरित्रही प्रसिद्ध झालं. काल्पनिक व्यक्तीरेखेचं आत्मचरित्र लिहिलं जाण्याची ही घटना दुर्मीळच म्हटली पाहिजे.

इयान फ्लेमिंग यांनी जेम्स बाँडला कधीही सुपरहिरो म्हणून दाखवलं नाही. त्यांनी त्याच्या व्यक्तिमत्त्वातले कमकुवत धागे स्पष्टपणे मांडले. तो अनेकदा चुका करतो, त्यामुळेच तो मानवी वाटतो, त्यामुळे जेम्स बाँड हे कादंबरीतलं एक कल्पित पात्र न वाटता, तो खराखुरा माणूस असावा, असंच आपल्याला वाटतं.

दुसऱ्या महायुद्धाच्या काळात केवळ गरज म्हणून ब्रिटिश गुप्तचर संघटना 'एमआय५'च्या कारवाया लोकांसमोर आणण्यासाठी उभ्या केलेल्या हा ब्रिटिश गुप्तेहर. गेल्या पाच दशकात त्याच्याविषयीचं आकर्षण कधीही कमी झालं नाही. त्यामुळे जेम्स बाँडवर पुन्हा एकदा कादंबरी लिहावी असं विल्यम बाँड यांना वाटलं. इयान फ्लेमिंग यांच्या बाँड कादंबरीची काही वैशिष्ट्यं होती. वर्णानांतून वाचकांसमोर प्रसंग उभा करण्याचं फ्लेमिंग यांचं कौशल्य आणि निसर्गवर्णन करण्याची त्यांची शैली आजही अनेक लेखकांना आव्हानात्मक वाटते. सगळ्यात आकर्षक होते ते, बाँडच्या आयुष्यात येणारे थरारक पेचप्रसंग आणि त्यातून मार्ग काढण्याची त्याची पद्धत. 'सोलो' या कादंबरीतून विल्यम बाँड ही वैशिष्ट्यं कशी टिपतात आणि नेमका बाँड कसा समोर आणतात, याविषयी बाँडभक्तांना प्रचंड उत्सुकता होती. बाँड यांच्यामते बाँडपटांमध्ये दाखवलेला जेम्स बाँड म्हणजे खराखुरा नायक न राहता कार्टून कॅरेक्टर झालं आहे. त्यामुळेच त्यांनी पुन्हा त्याला फ्लेमिंग यांना अपेक्षित असलेल्या रूपात साकारलं. पंचेचाळीस वर्षांचा बाँड आपला वाढदिवस एकटाच साजरा करतो, या प्रसंगाने कादंबरीची सुरुवात होते.

२६ सप्टेंबरला 'सोलो' अनोख्या पद्धतीनं लंडनमध्ये प्रकाशित झाली. त्यानंतर ८ ऑक्टोबरला ती अमेरिकेत प्रकाशित झाली. तिची ई-बुक, ऑडिओ एडिशनही आलीय. हे सगळं बाँडस्टाइलने झालंय. अगदी कादंबरीचं नाव 'सोलो' का ठेवलं, यासाठी खास प्रेस कॉन्फरन्स घेतली गेली. हे सगळं लार्जर दॅन लाइफ व्यक्तिमत्त्वाच्या बाँडला साजेसं होतं. गेल्या पंचवीस वर्षांत सिनेमाने बदललेलं बाँडचं व्यक्तिमत्त्व त्याला परत मिळवून देण्याचं, त्याला पुन्हा मानवी करण्याचं बाँड यांनी केलेलं काम कौतुकास्पद आहे.

★ डॉ. म. बा. कुलकर्णी यांना अकोलकर पुरस्कार :

शब्दांच्या अर्थाप्रमाणेच रोजच्या वापरातील सुभाषितांचे अर्थ सांगणाऱ्या डॉ. म. बा. कुलकर्णी यांच्या पुस्तिकेला सार्वजनिक वाचनालयाचा मानाचा ग. वि. अकोलकर पुरस्कार मिळाला.

भाषाशुद्धी चळवळीमुळे 'सावाना साहित्यिक मेळाव्या'च्या अध्यक्षपदी त्यांची निवड झाली.

भाषाशुद्धी या एकाच विषयाला धरून गेली सहा दशके डॉ. म. बा. कुलकर्णी जागरण करित आहेत. भाषा व त्यातील शब्दांची रचना यांचा अभ्यास असलेले डॉ. कुलकर्णी व्याकरण; तसेच शुद्धलेखन याबाबत आग्रही असतात.

विद्यार्थी असतानाच मबांनी गावकरी दैनिकात उपसंपादक म्हणून काम सुरू केले. घरची प्रतिकूल परिस्थिती. तिच्याशी झगडत स्वतःच्या पायावर उभे राहणं, आवश्यकच होते. हे पत्रकारितेचे काम तीन वर्षे केल्यावर रत्नागिरीच्या गोगटे महाविद्यालयात दहा वर्षे त्यांनी संस्कृत व मराठीचे अध्यापन केले. त्यानंतर गावची ओढ लागल्याने ते गोखले एज्युकेशन सोसायटीच्या नाशिक व नाशिकरोड महाविद्यालयात आले. या काळात मबांनी 'साप्ताहिक विवेक' मध्ये १९६३ पासून 'रघुवंशातील राजे' व 'भासाची जळालेली नाटके' लेखमाला लिहिल्या. 'आम्ही बुद्धिवादीच आहोत' हा त्यांचा लेख गाजला. 'मनू आणि स्त्री', 'पुनर्जन्म' या त्यांच्या लेखमालांची पुस्तके झाली. त्यांच्या 'पराक्रमी युवक अनंत कान्हेरे' या पुस्तकाचीही चांगली विक्री झाली.

'ब्राह्मणिक मायाथॉलॉजी' हा त्यांच्या डॉक्टरेटचा विषय. मराठी, संस्कृत हे दोन्ही विषय कौशल्याने हाताळणारे मबां कोणत्याही शब्दाची व्युत्पत्ती तोंडपाठ सांगतात.

'शब्दचर्चा' या त्यांच्या पुस्तकात 'अठराविश्व' या शब्दाचा उलगाडा केला आहे. मुळात हा शब्द 'अठराविसे' अठरा गुणिले वीस याचे उत्तर तीनशे साठ, म्हणजे वर्षभर असा त्याचा निघतो. म्हणून अठराविश्वे गरिबी असे म्हणण्याचा प्रघात पडला असा मबांचा दावा आहे. 'शब्दचर्चा' हे पुस्तक मेहता पब्लिशिंग हाऊसने काढले आहे.

★ 'शिवाजी, द रिअल हिरो' लंडन येथे मार्चमध्ये प्रकाशन :

स्वराज्याच्या बांधणीसाठी १९६० च्या दशकात छत्रपती शिवाजी महाराज व त्यांच्या मावळ्यांनी अफाट पराक्रम गाजवत सुरत लुटली असली, तरी 'लंडन गॅझेट' या ब्रिटिश नियतकालिकात त्यांचा उल्लेख 'लुटारू' असा करण्यात आला होता. ब्रिटिशांच्या मनातला हा इतिहास पुसून महाराज एक अद्वितीय योद्धे कसे होते, हे जगाला दाखवून देण्यासाठी 'शिवाजी, द रिअल हिरो' हे चित्ररूपी पुस्तक थेट लंडन येथेच १ मार्च रोजी प्रकाशित केले जाणार आहे.

प्रसिद्ध चित्रकार ब्रिजेश मोगरे यांनी गेली दोन दशके शिवाजी महाराजांची कॉमिक्स स्वरूपातील चित्रे काढून कलेच्या माध्यमातून शिव आराधना सुरू ठेवली आहे. या चित्रांचे पुस्तक करावे, अशी कल्पना ठाण्यातील विवेक मेहेत्रे यांना सुचली. शिवशाहीर बाबासाहेब पुरंदरे यांनाही ती पसंत पडली. त्यातूनच या पुस्तकाचा जन्म झाला. महाराजांच्या सुरतेवरील स्वारी ही परकीय सत्ताधाऱ्यांसाठीही अचंबित करणारी युद्धनीती होती. मात्र 'लंडन गॅझेट' या नियतकालिकाने महाराजांचा

उल्लेख लुटारू असा केला होता. त्यामुळे महाराजांचा पराक्रमी व द्रष्टा राजा म्हणून परकीयांना परिचय व्हावा, या साठी हे या इंग्रजी पुस्तकाचे प्रकाशन लंडन येथे करण्याचा निर्णय घेतल्याचे विवेक मेहेत्रे यांनी सांगितले. शिवाजी महाराजांचे बालपण ते अफजलखानाचा वध, अफजल वध ते सुरतेवर स्वारी आणि स्वारीपासून ते त्यांच्या निधनापर्यंत अशा तील कालखंडात ही पुस्तके आहेत. त्यापैकी पहिल्या कालखंडाचे प्रकाशन लंडन येथे होईल.

१ मार्च रोजी सकाळी महाराजांच्या पराक्रमाची गाथा सांगणारी दिंडी काढली जाईल. त्यानंतर पुस्तकाचे प्रकाशन प्रख्यात प्रवचनकार सु. ग. शेवडे यांच्या हस्ते महाराष्ट्र मंडळात केले जाईल. लंडन येथील या कार्यक्रमातील अनेक अडथळे प्रयोग पारकर यांच्या प्रयत्नांमुळे दूर झाल्याने हा समारंभ अधिकाधिक भव्य कसा होईल हे पाहिले जात आहे.

★ भाषा धोरणाच्या मसुद्यासाठी समिती :

मराठी भाषेचे पुढील पंचवीस वर्षांचे धोरण ठरविण्यासाठी स्थापन करण्यात आलेल्या भाषा सल्लागार समितीच्या अंतर्गत आता नवीन उपसमितीची स्थापना करण्यात आली आहे. मुख्य समितीचे अध्यक्ष डॉ. नागनाथ कोत्तापल्ले आहेत.

मराठी भाषेच्या बुद्धीबरोबरच शब्दकोशनिर्मिती, पारिभाषिक शब्दांच्या समस्या सोडविणे आदी कामासाठी समितीची पुनर्रचना करण्यात आली होती. नव्या उपसमितीमध्ये डॉ. माधवी वैद्य, प्रा. हरी नरके, ज्येष्ठ साहित्यिक वसंत आबाजी डहाके, ज्येष्ठ नाटककार प्रा. दत्ता भगत, डॉ. विलास खोले, प्रा. विश्वनाथ शिंदे यांचा यात समावेश आहे. डॉ. कोत्तापल्ले म्हणाले, 'सरकारकडून गरजेनुसार नव्या समित्या स्थापन केल्या जातात. भाषा सल्लागार समितीच्या गरजेनुसारच ही उपसमिती निर्माण करण्यात आली आहे. मराठी भाषेच्या धोरणाचा मसुदा तयार करण्याचे काम या समितीने करायचे आहे. हे काम झाल्यानंतर या समितीचे काम संपणार आहे.'

★ दादा कोंडके यांच्या जीवनावर चित्रपट :

मराठी रंगभूमीवर 'विच्छा माझी पुरी करा' या नाटकाद्वारे नवा इतिहास निर्माण करणारे आणि त्यानंतर मराठी चित्रपटांच्या इतिहासात स्वतःची खास शैली निर्माण करून ओळीने नऊ चित्रपट रौप्यमहोत्सवी करून दाखविणारे अभिनेते-दिग्दर्शक दादा कोंडके यांच्या जीवनावर लवकरच मराठी चित्रपट येणार आहे. अनिता पाध्ये यांनी शब्दांकन केलेल्या 'एकटा जीव' या आत्मचरित्रावर आधारित हा चित्रपट असणार आहे. अभिनेता अक्षयकुमारने या पुस्तकाचे हक्क विकत घेतले आहेत.

दादा कोंडके यांच्या या आत्मचरित्राची नववी आवृत्ती प्रकाशित झाली आहे.

पुस्तकाची पहिली आवृत्ती १२ मार्च १९९९ रोजी तर दुसरी आवृत्ती अवघ्या एका महिन्यात म्हणजे ४ एप्रिल १९९९ रोजी प्रकाशित झाली होती. दादांचे आयुष्य विविध नाट्यपूर्ण घटनांनी भरलेले होते. दादांनी या आत्मचरित्रात गुण-दोषांसकट स्वतःला वाचकांपुढे सादर केले आहे.

★ सातारा ग्रंथमहोत्सव : १०० स्टॉल

दि. ९ ते १३ जानेवारी २०१४ दरम्यान चौदावा सातारा ग्रंथमहोत्सव होणार आहे. साताराच्या या ग्रंथमहोत्सवाला मराठी प्रकाशक - ग्रंथविक्रेत्यांचा उत्तम प्रतिसाद मिळतो. मेहता, संस्कृती, नवनीत, शुभम साहित्य, साहित्यदर्शन, रसिक साहित्य, समर्थ बुक एजन्सी, नीता बुक एजन्सी, तेजग्यान फाउंडेशन, बालाजी, ग्रंथाली, अनंत बुक एजन्सी, सुयश, ग्रंथाली, राणा प्रकाशन, रामकृष्ण आश्रम, सेल्फ डेव्हलपमेंट, साहित्य अकादमी, न्यू मॅनेज्स्टिक, वैशाली वितरण, वगैरे प्रकाशक - विक्रेत्यांचे स्टॉल्स जिल्हा परिषदेच्या प्रशस्त मैदानावर एका दृष्टिक्षेपात नजरेत यावेत अशा प्रकारे झगमगत असतात. शाळकरी मुलांपासून प्रौढ ज्येष्ठ नागरिकांपर्यंत हजारो रसिक गर्दी करतात आणि चार दिवसात दोन/तीन कोटी रुपयांची पुस्तके विकली जातात. गावचा उत्सव असाच याचा थाट असतो. पहिल्या दिवशी ग्रंथदिंडी राजवाड्यापासून निघते. चित्ररथ, बॅंड, लेझीम व अन्य पथके विद्यार्थी आणि नागरिकांची उपस्थिती यामुळे ती दीडकिलोमीटर लांब असते. साहित्य संमेलनासारखाच तिचा डौल असतो. आमदार-खासदार, नगराध्यक्ष-नगरसेवक, जिल्हाधिकारी, जिल्हा परिषदेचे पदाधिकारी, संस्थाचालक-साहित्यिक, सर्वजण दिंडीच्या शुभारंभी आवर्जून उपस्थित असतात. शंभरावर श्रीफळांचा ढीग होतो. पाचही दिवस करमणुकीचे आणि चर्चासत्र-परिसंवाद व्याख्याने वगैरे कार्यक्रम असतात. त्यामुळे जिल्हापरिषदेचा सगळा परिसर गजबजून निघतो. साताराचा हा ग्रंथमहोत्सव अनेकांना प्रेरणादायक ठरला आहे. ग्रंथप्रदर्शन आयोजनाचा एक सातारा पॅटर्नच त्याने निर्माण केला आहे. सुमारे चाळीस हजार निमंत्रण पत्रिका विद्यार्थ्यांच्या माध्यमातून घोघर पोचवण्यात येतात. त्यामुळे पालक, नागरिक स्त्रीपुरुषांना हे घरचेच कार्य वाटते.

गावोगाव अशी ग्रंथप्रदर्शन दरवर्षी होत राहिली तर त्या त्या गावाला एक सांस्कृतिक, साहित्यिक चेहरा प्राप्त होईल आणि गावातील वातावरण चैतन्यमय राहील. नव्या लेखकांना त्यातून लेखनाची स्फूर्ती लाभेल. सादरीकरणाचेही प्रयोग होऊ लागतील. कलावंतांना व्यासपीठ मिळेल. कार्यकर्त्यांना आपले नेतृत्वगुण प्रकट करण्याची संधी मिळेल. राजकारणापासून दूर, सांस्कृतिक अभियान सर्वांना एकत्र आणील.

सातारा ग्रंथमहोत्सव संपर्क - अध्यक्ष - शंकर सारडा, ९८२३२६१०२३,
कार्यवाह - शिरीष चिटणीस - ९८२३०६९१९२



सुखद वृद्धत्व

डॉ. रत्नावली दातार

किंमत : १४०/-रु. | पोस्टेज : २५/-रु.

सुखद मातृत्व', 'सुखद बालसंगोपन' या दोन पुस्तकांच्या यशानंतर याच मालिकेतले हे तिसरे पुस्तक 'सुखद वृद्धत्व'!

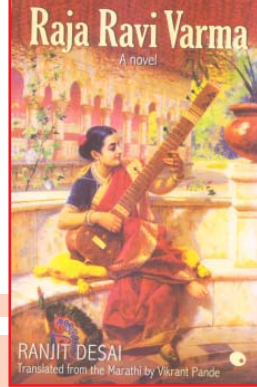
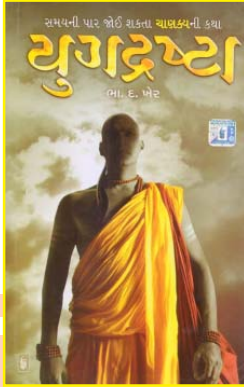
वृद्धत्वाला सगळ्यांनाच सामोरे जावे लागते आणि आयुष्याच्या या क्लिष्ट टप्प्यात बरेचदा अवहेलना, दुर्लक्ष किंवा एकाकीपण वाट्याला येऊन मनात भय किंवा निराशा घर करू लागते. मात्र या टप्प्याला यशस्वीपणे व सकारात्मक दृष्टीने सामोरे कसे जावे यासाठी सल्ले व छोट्या-छोट्या टिप्स या पुस्तकामध्ये दिल्या आहेत. विशेष म्हणजे ह्या टिप्स व सल्ले लेखिकेने आपल्याला आलेल्या अनुभवांतून अत्यंत मार्मिक व योग्य पद्धतीने मांडल्या आहेत. तसेच यात आवश्यक वैद्यकीय चाचण्या, एखादा आजार झाल्यावर घ्यायची काळजी यांसारख्या महत्त्वाच्या गोष्टीही सांगितल्या आहेत. त्यामुळे हे पुस्तक केवळ वृद्धांसाठी नसून त्यांच्या घरातल्यांसाठीही आहे.



भा. द. खेर लिखित 'चाणक्य' गुजरातीमध्ये तर
रणजित देसाई लिखित 'राजा रविवर्मा'
आता इंग्रजीमध्ये

'साहित्य' हा दोन संस्कृतींना जोडणारा दुवा असतो. त्या त्या देशातील प्रदेशातील साहित्य हे तेथील संस्कृतीचे दर्शनच लोकांना घडवत असते. म्हणूनच अस्सल साहित्याइतकीच अनुवादित साहित्यालाही आज जगभरात प्रचंड मागणी आहे हे आपण ओळखून आहोत. इतर प्रादेशिक व जागतिक भाषेतील उत्तमोत्तम साहित्य आपल्या वाचकांना मिळावे यासाठी मेहता पब्लिशिंग हाऊस सातत्याने आघाडीवर राहिलेले आहे. पण आता मराठीतील कलाकृतीही विविध प्रादेशिक भाषेत भाषांतरित होत आहेत.

मेहता पब्लिशिंग हाऊसने प्रकाशित केलेली भा. द. खेर लिखित 'चाणक्य' ही कादंबरी गुजरातीमध्ये 'युगद्रष्टा' या नावाने प्रकाशित केली आहे अहमदाबाद येथील प्रकाशक आर. आर. सेठ यांनी तर 'राजा रविवर्मा' ही रणजित देसाई लिखित कादंबरी हार्वर कॉलिनससारख्या मान्यवर इंग्रजी प्रकाशन संस्थेने इंग्रजीत प्रकाशित केली आहे.



मराठी साहित्याच्या दृष्टीने ही खरोखरच एक आनंदाची बाब आहे. राजा रविवर्मासारखी कादंबरी इंग्रजीत प्रकाशित झाल्याने जगभरातील वाचकांसाठी मराठी साहित्याचे कवाड उघडे होईल. या पुस्तकांबरोबरच आता इतरही मराठी लेखकांच्या साहित्यासाठी प्रादेशिक व इंग्रजी भाषेतील प्रकाशक विचारणा करत आहेत. मराठी प्रकाशन क्षेत्रासाठी ही खरोखरच सुखावह बाब आहे.

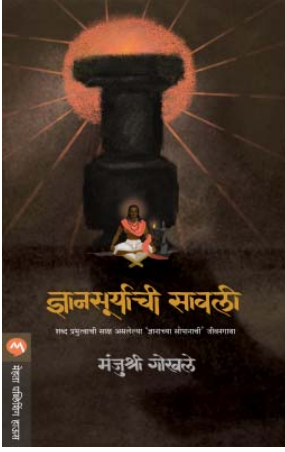


शब्द प्रभुत्वाची साक्ष असलेल्या
ज्ञानाच्या सोपानाची जीवनगाथा

ज्ञानसूर्याची सावली

मंजुश्री गोखले

किंमत : २९०/-रु. | पोस्टेज : २५/-रु.



...नामदेव पुढे झाले. त्यांनी सोपानाच्या पायांवर लोळण घेतली. सोपानानं डोळे उघडले. वाकून त्यानं नामदेवांना उठवलं. दुसऱ्या क्षणाला नामदेवांनी सोपानाला घट्ट मिठी मारली. इतकी घट्ट की, जणू ती कुणी सोडवणं शक्य नव्हतं. जणू ते सोपानाला जाऊच देणार नव्हते. एका मिठीला इतके अर्थ असू शकतात? काय नव्हतं त्या मिठीत? सोपानाला अडवण्याची जिद्द, तो समाधी घेणार म्हणून होणाऱ्या वियोगाचं दुःख, आपण त्याला थांबवू शकत नाही म्हणून वाटणारी असाहाय्यता, त्याच्या वियोगाची वेदना, एवढ्या लहान वयातली त्याची स्थितप्रज्ञता बघून वाटणारं कौतुक, त्याचा निरागस चेहरा बघून पोटातून तुटून येणारी माया, त्याच्या अलौकिक बुद्धिसामर्थ्याला केलेलं वंदन, या पुण्यात्म्याचा सहवास आपल्याला लाभला म्हणून वाटलेली धन्यता, आपल्यापेक्षा वयानं कितीतरी लहान असलेल्या या पोराला समाधी घेताना बघण्याचं करंटेपण आणि या सर्वांवर कळस, म्हणजे मनात अतिपूज्य भावना असल्यामुळे ज्ञानोबा माउलीला आपण अशी घट्ट मिठी मारू शकलो नाही, म्हणून आता त्या ज्ञानसूर्याचीच सावली असलेल्या सोपानाला आपण घट्ट मिठी मारतो आहोत, याची सार्थकता. एका मिठीमध्ये एवढ्या भावभावना सामावलेल्या असतात, हे नामदेवांनाही उमजलं नसेल; पण नामदेवांनी सोपानाला कडकडून मारलेली मिठी भिजलेल्या डोळ्यांनी बघणाऱ्या जनाबाईंना मात्र हे सगळे-सगळे अर्थ समजले....





➤ **थिय्याम यांना भूपेन हजारिका पुरस्कार :**

“भारतीय संगीत क्षेत्रामध्ये मोलाचे स्थान असलेल्या भूपेन हजारिका यांना समाजाच्या प्रत्येक प्रश्नाची जाण होती. ते केवळ गायक, लेखक, विचारवंत नव्हते; तर सच्चे मानवतावादी कार्यकर्ते होते, हे त्यांनी आपल्या कार्याद्वारे सिद्ध केले,” असे मत ‘नॅशनल स्कूल ऑफ ड्रामा’चे अध्यक्ष रतन थिय्याम यांनी व्यक्त केले.

सरहद संस्थेतर्फे ‘भूपेन हजारिका पुरस्कार’ थिय्याम यांना अभिनेते अमोल पालेकर यांच्या हस्ते देण्यात आला. हजारिका यांचे पुत्र तेज हजारिका, भारत देसाडिया, संस्थेचे अध्यक्ष संजय नहार उपस्थित होते.

थिय्याम म्हणाले, “हजारिका हे कोणत्याही विषयावर अभ्यासपूर्ण पद्धतीने खोलवर बोलत असत. ईशान्य भारतातील अनेक चांगली कामे, नागरिकांचे हक्क व चळवळींमध्ये त्यांचा सहभाग असे. देशाला आतापर्यंत अनेक चांगले गायक मिळाले. मात्र, सामाजिक जाणीव असणारे आणि बांधिलकी जोपासणारे हजारिका हे एकमेव आहेत.”

ते म्हणाले, “दिवाळीसारख्या आपल्या पारंपरिक सणांवर चिनी वस्तूंचे अतिक्रमण होत आहे. सध्या तर चीनमधून आलेल्या आपल्या देवतांच्या मूर्ती घेण्याला आपण प्राधान्य देत आहोत. हे थांबविणे गरजेचे आहे.”

पालेकर म्हणाले, “हिंदी भाषेतील कलाकृती अंतिम ठरवून आपण देशातील प्रत्येक प्रांताच्या भाषांचा व मातीचा विचार करायचे सोडले आहे. साठच्या दशकामध्ये प्रत्येक प्रांतामध्ये घडणाऱ्या घटनांचे पडसाद प्रत्येक ठिकाणाच्या रंगभूमीवर उमटत असत. सध्या जागतिकीकरणामुळे जग हे खेडे झाल्याचे म्हटले जाते; तरीही पूर्वीप्रमाणे सांस्कृतिक पडसाद उमटत नाहीत.”

➤ **अनंत भावे यांना साहित्य अकादमीचा बालसाहित्य पुरस्कार :**

बालसाहित्यातील भरीव योगदानाबद्दल ज्येष्ठ साहित्यिक आणि अभ्यासक अनंत भावे यांना यंदाचा साहित्य अकादमीचा पुरस्कार जाहीर झाला आहे. ५० हजार रुपये आणि मानपत्र असे या पुरस्काराचे स्वरूप आहे.

बालसाहित्याच्या पुरस्काराची सुरुवात २०१० मध्ये झाली.

भारतीय साहित्य अकादमी प्रत्येक भारतीय भाषेतील उत्कृष्ट वाङ्मयनिर्मिती सोबतच बालवाङ्मय, अनुवाद आणि युवा साहित्यिक यांनाही अकादमी पुरस्कार देत असते.

आजवर केलेल्या बालसाहित्यातील कामगिरीसाठी अनंत भावे यांना पुरस्कार जाहीर झाला आहे; तर रवी कोरडे या औरंगाबादेतील तरुण कवीचे एकूण लक्षवेधी लेखन ध्यानात घेऊन निवड झाली आहे.

अनंत भावे यांची अनेक क्षेत्रांत मुशाफिरी चालू असते. तरीही त्यांनी गेल्या तीन दशकामध्ये मुलांसाठी केलेले लेखन मोलाचे आहे. त्यांच्यात कायम एक मूल दडलेले आहे; जे जगण्यातील अनेक गोष्टींबद्दल सतत कुतूहल बाळगत असते. निर्भर होऊन आनंद घेत असते. 'पटपटपूर पटपटपूर' पासून ते 'चला खाऊ पाणीपुरी'पर्यंत त्यांचे २० काव्यसंग्रह निघाले आहेत. भावेंनी मुलांच्या भावसृष्टीशी, विचारप्रक्रियेशी, किंबहुना त्यांच्यातील लयतालाशी साधलेली सम विंदा करंदीकरांच्या बालकवितांची आठवण करून देते. मराठीतील बालसाहित्याला आचार्य अत्रे, ना. धों. ताम्हनकर, भा. रा. भागवत यांच्यापासूनची मोठी परंपरा आहे. रत्नाकर मतकरी, बाबा भांड, माधुरी पुरंदरे, राजीव तांबे, दिलीप प्रभावळकर अशी नावे त्यात अग्रभागी आहेत. अनंत भावे हे यातील बिनीचे शिलेदार आहेत.

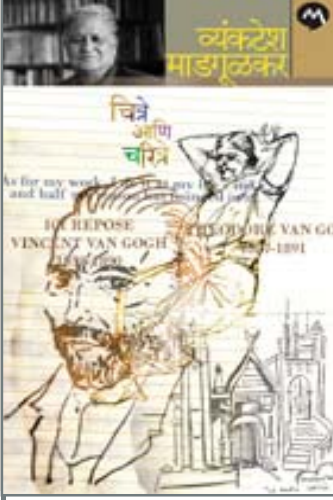
➤ **विजया मेहता यांना पुरस्कार :**

'झिम्मा' प्रकाशित झाल्यानंतर प्रतिसादरूपी पत्रांनी वाचकांशी वेगळाच स्नेह जुळला आहे. हा स्नेह नाटकाच्या प्रेक्षकांपेक्षा वेगळा असला, तरी वाचकांच्या पत्रांनी नाटकाच्या झिम्मासारखीच झिंग येते. त्यामुळे वाचकांचे प्रेम हा झिम्माच आहे.' अशी भावना ज्येष्ठ दिग्दर्शिका विजया मेहता यांनी व्यक्त केली.

पुणे नगर वाचन मंदिरातर्फे ज्येष्ठ नाट्यसमीक्षक डॉ. वि. भा. देशपांडे पुरस्कृत पहिला 'इंदिरा भालचंद्र पुरस्कार' वाचन मंदिराचे अध्यक्ष माधव सोमण यांच्या हस्ते प्रदान करण्यात आला.

'मन सृजनशील आणि संवेदनशील करण्यासाठी इतर कलांमध्येही रस घेतला पाहिजे,' असे मत विजयाबाईंनी व्यक्त केले.

'मराठीसह हिंदी, गुजराती, इंग्रजी, संस्कृत, जर्मन अशा भाषांतील नाटकांसाठीही त्यांनी केलेले काम लक्षणीय आहे.



५ वी आवृत्ती

चित्रे आणि चरित्रे

व्यंकटेश माडगूळकर

किंमत : २००/-रु. | पोस्टेज : २५/-रु.

निरनिराळे असंख्य दगड गोळा करून एकट्यानंच आराखडा करून राजवाडा बांधणारा पोस्टमन...

फ्रान्समधल्या शेतकऱ्यांचं जीवन अन् शेती...

प्रसिद्ध चित्रकार व्हिन्सेन्ट गॉगचं डोळ्यांसमोर उभं केलेलं व्यक्तिचित्र...

घट्ट मैत्री झालेल्या पु.भा. भावे या ब्रात्य, आग्रही, आनंदी, दणकट अन् सच्च्या सहृदय साहित्यिकाचं घडविलेलं दर्शन...

आणि साहसी जंगल-प्राणिसंशोधक जेन गुडाल, अफलातून वन्यजीवन लेखक जॉर्ज शेल्लर,

संपादकाबरोबरच पट्टीचे शिकारी असणारे जयंतराव टिळक...

सर्व क्षेत्रांमध्ये संचार करणारा अफाट रिचर्ड बर्टन...

जंगल भटकंती...प्रवास...निसर्गाचा आस्वाद...

—आणि बरंच काही.

व्यक्ती आणि राने-वने-जंगलांचे सूक्ष्म वाचन करणारे

उत्तम रेखाचित्रे काढून लेखनातून डोळ्यांसमोर एकेक दृश्य उभे करणारे सिद्धहस्त लेखक व्यंकटेश माडगूळकर यांच्या लेखणीतून उतरलेली... ही अप्रतिम चित्रे आणि चरित्रे!



➤ **अंजना पद्मनाभन ठरली इंडियन आयडॉल ज्युनिअर :**

‘इंडियन आयडॉल ज्युनिअर’ या रिअॅलिटी शोमध्ये अंजना पद्मनाभन या अवघ्या १० वर्षांच्या चिमुर्डीने बाजी मारली. तब्बल ८६ स्पर्धकांमधून प्रेक्षकांनी अंजनाच्या आवाजाला पसंती दिली. महानायक अमिताभ बच्चन यांच्या हस्ते तिला ‘इंडियन आयडॉल ज्युनिअर’चा किताब देण्यात आला. सोनी एंटरटेनमेंट टेलिव्हिजनकडून २५ लाख रुपये; निस्सान मित्रा मोटार, कोट कंपनीकडून ५ लाख रुपयांची मुदत ठेव आणि हॉर्लीक्स कंपनीकडून दोन लाख रुपये असा बक्षिसांचा वर्षाव अंजनावर झाला. देबंजोला मित्रा यांना द्वितीय क्रमांकाचे; तर अनमोल जैस्वाल आणि निर्वेष देव यांना तिसऱ्या क्रमांकाचे पारितोषिक विभागून देण्यात आले. अंजना मूळची बंगळूरी असून, तिला लड्डू या टोपण नावाने ओळखले जाते. ‘आम्ही एकमेकांचे स्पर्धक असलो तरी आम्ही एका कुटुंबाप्रमाणे आहोत. मी येथे प्रत्येक क्षणाचा आनंद लुटला आहे...’ अशी प्रतिक्रिया अंजनाने निकालानंतर दिली.

➤ **‘धनंजय थोरात पुरस्कार’ :**

मुंबईच्या वेश्या वस्तीमध्ये सामाजिक कार्य करणारे प्रवीण, प्रीती पाटकर, नाट्य सिनेकलाकार भालचंद्र उर्फ भाऊ कदम आणि ग्रामीण भागात माहिती तंत्रज्ञानाचे फायदे पोहोचविण्यासाठी कार्य करणारे रवी घाटे यांना यंदाचा ‘धनंजय थोरात आदर्श कार्यकर्ता पुरस्कार’ प्रदान करण्यात आला.

पंचवीस हजार रुपये रोख, स्मृतिचिन्ह असे मुख्य पुरस्काराचे स्वरूप आहे.

प्रवीण आणि प्रीती पाटकर यांनी ‘प्रेरणा व परिवर्तन’ या संस्थेच्या माध्यमातून मुंबईतील कामाठीपुरा या वेश्यावस्तीतील अल्पवयीन मुलींच्या पुनर्वसनाचे कार्य केले आहे. रवी घाटे हे ‘डिजिटल एम्पॉवरमेंट फाऊंडेशन’ या संस्थेच्या माध्यमातून गेली बारा वर्षे ग्रामीण भागातील नागरिकांचे जीवनमान उंचावण्यासाठी कार्य करीत आहेत.

अभिनेते भालचंद्र कदम यांनी यदाकदाचित, एक डाव भुताचा आणि जाऊ बाई जोरात ही नाटके, तसेच विलक्षण, ऊनपाऊस, गंगूबाई नॉनमॅट्रिक या मराठी मालिकांसह डॉबिवली फास्ट, डावपेच आणि कोकणस्थ आदी चित्रपटांमध्ये भूमिका केल्या आहेत.

➤ **‘असा घडला भारत’ला राष्ट्रीय पुरस्कार :**

रोहन प्रकाशनच्या ‘असा घडला भारत’ या ग्रंथाला ‘द फेडरेशन ऑफ इंडियन पब्लिशर्स’ या भारतीय प्रकाशकांच्या राष्ट्रीय पातळीवरील संघटनेचा प्रादेशिक वर्गवारीतील २०१३ सालचा ग्रंथनिर्मितीचा पुरस्कार ३० ऑगस्ट रोजी नवी दिल्लीतील प्रगती मैदान येथे प्रदान केला गेला. या ग्रंथात स्वतंत्र भारताच्या ६५

वर्षाच्या वाटचालीचा आढावा घेतला असून, मिलिंद चंपानेरकर आणि सुहास कुलकर्णी यांनी त्याचे संपादन केले आहे.

➤ **‘उटणे, पोळ्या आणि मी’ चे प्रकाशन :**

“दररोज ऐंशी हजार पोळ्या तयार करणारे उद्योजक विजय काळे यांचे ‘उटणे, पोळ्या आणि मी’ हे आत्मचरित्र अपयशामुळे रडणाऱ्यांच्या हातात दिले पाहिजे. कष्टांनी संकटावर मात करीत काळे यांनी यश मिळविले आहे,” अशा भावना बांधकाम व्यावसायिक डी.एस.कुलकर्णी यांनी व्यक्त केल्या.

‘उटणे, पोळ्या आणि मी’ या पुस्तकाच्या प्रकाशनप्रसंगी ते म्हणाले, “काळे यांनी केंद्र सरकारी नोकरी सोडून शिकेकाई, उटणे, पोळ्या तयार करण्याचा उद्योग यशस्वी करून दाखविला. हा सर्व प्रवास या पुस्तकात असून, त्याआधारे चांगला चित्रपट, नाटक तयार होऊ शकते. मुंबईच्या डबेवाल्यांप्रमाणे काळे यांचे व्यवस्थापनकौशल्य अधिक चांगले आहे.”

‘सकाळ’चे संपादक मल्हार अरणकल्ले, डॉ. सुधीर राशिगकर, वा. ल. मंजूळ, प्रकाशक सुधाकर जोशी उपस्थित होते. “स्वतःला घडवीत, रचत जाणाऱ्या काळे यांच्यासारख्या व्यक्तींच्या वाटचालीची माहिती समाजापर्यंत पोचली पाहिजे. त्यांच्यापासून प्रेरणा मिळून उद्योजक तयार होतील. धडाडी, सचोटी आणि कार्यक्षमता या तीन गुणांच्या आधारे यश मिळते,” असे अरणकल्ले यांनी नमूद केले. ‘उद्योजक होण्यासाठी केवळ पैसा, ज्ञान, शिक्षण या गोष्टींची गरज नसते, तर प्रेरणा हवी असते,’ असे राशिगकर यांनी सांगितले.

हेमला उद्योग समूहातर्फे काळे यांना पहिला ‘उद्योजक गुरुवर्य पुरस्कार’ देण्यात आला. त्यांच्या पत्नी हेमा काळे यांचाही गौरव करण्यात आला.

➤ **विजय भटकर यांना ‘चतुरंग’ पुरस्कार :**

‘चतुरंग’ प्रतिष्ठानतर्फे देण्यात येणाऱ्या ‘जीवनगौरव’ पुरस्कारासाठी भटकर यांची निवड झाली आहे. मानपत्र, सन्मानचिन्ह, एक लाख रुपयांचा धनादेश असे पुरस्काराचे स्वरूप आहे. डिसेंबर महिन्यात डोंबिवलीत होणाऱ्या ‘चतुरंग संमेलना’त भटकर यांना हा पुरस्कार प्रदान करण्यात येईल, अशी माहिती ‘चतुरंग प्रतिष्ठान’च्या वतीने देण्यात आली.

➤ **नऊ साहित्यिकांना ‘तुका म्हणे’ पुरस्कार :**

‘महाराष्ट्र अनुवाद परिषद’ आणि ‘तुका म्हणे’ साहित्य तर्फे राज्यस्तरीय ‘भगवान ठग तुका म्हणे साहित्य पुरस्कारा’साठी यंदा ठाणे येथील हेमंत चोपडे यांच्यासह नऊ जणांची निवड करण्यात आली.

काव्यसंग्रह – नागपूरचे केतन पिंपळापुरे (मकाबी), अकोल्याचे किशोर बळी (अक्षरांचे झाड), यवतमाळचे सिद्धार्थ भगत (वर्तुळ कंसातील अवतरणे- गझल संग्रह) व्यक्तिचित्रण – ठाणे येथील हेमंत चोपडे (भारतरत्नांच्या देशा), ललितकथा संग्रह – गोव्याच्या अपूर्वा कर्पे (जीवनाच्या वाटेवर), संपादित साहित्य – पुण्याचे डॉ. सारीपुत्र तुपेरे (सम्यक लेखन), अनुवाद – कोल्हापूरचे प्रसाद ठाकूर (पथेर पांचाली), अमरावतीचे डॉ. केशव तुपे (मीमांसा),

संशोधन – वैचारिक जळगावचे डॉ. मिलिंद बागूल (शंकरराव खरात कथात्म वाङ्मय) यांची निवड करण्यात आली आहे.

➤ 'ई पेमेंट'च्या प्रणालीस पुरस्कार :

राज्याच्या मुद्रांक शुल्क व नोंदणी विभागाच्या 'ई-एसबीटीआर' (इलेक्ट्रिक बँक व ट्रेझरी रिसिट) या ई-पेमेंटच्या प्रणालीस 'सर्वोत्कृष्ट पर्यायी करभरणा प्रणाली' म्हणून पुरस्कार मिळाला आहे. दिल्ली येथे झालेल्या कार्यक्रमात केंद्रीय वित्त राज्यमंत्री सदासू सीलम यांच्या हस्ते सहनोंदणी महानिरीक्षक डॉ. संजय कोलते यांनी हा पुरस्कार स्वीकारला.

'वित्तीय समावेशक व करभरणा प्रणाली' या विषयावर राष्ट्रीयकृत व खासगी बँका आणि वित्तीय संस्थांतर्फे दिल्ली येथे झालेल्या आंतरराष्ट्रीय परिषदेत या प्रणालीची निवड झाली. जुलैमध्ये मुद्रांक शुल्क व नोंदणी विभागातर्फे राज्यभरात ही प्रणाली लागू झाली आहे. आयडीबीआय बँकेच्या राज्यातील ४७ शाखांमध्ये ही सुविधा देण्यात आली आहे. मुद्रांक शुल्काचा परतावा घेताना या पद्धतीमध्ये केवळ एक टक्काच रक्कम वसूल केली जाते; तर पारंपरिक पद्धतीमध्ये दहा टक्के रक्कम परतावा म्हणून कापून घेण्यात येते. सुरक्षित व्यवहार हे या प्रणालीचे वैशिष्ट्य आहे. त्यामुळे या सुविधेला नागरिकांचा मोठा प्रतिसाद लाभत आहे.

➤ डॉ. श्रीराम लागू यांना नाट्य परिषदेचा पुरस्कार :

अखिल भारतीय मराठी नाट्य परिषदेच्या पुणे शाखेतर्फे देण्यात येणारा 'जयंतराव टिळक स्मृती जीवनगौरव पुरस्कार' यंदा ज्येष्ठ रंगकर्मी डॉ. श्रीराम लागू यांना देण्यात आला.

या कार्यक्रमासाठी नाट्य संमेलनाचे नियोजित अध्यक्ष अरुण काकडे, डॉ. दीपक टिळक व अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलनाचे नियोजित अध्यक्ष फ. मुं. शिंदे उपस्थित होते.

परिषदेतर्फे अंबिका भालेकर व रागिणी गोखले यांना 'माता जानकी' पुरस्कार, जयश्री तारे यांना 'प्रपंच लक्ष्मी' पुरस्कार, मंगला बनसोडे यांना 'लक्ष्मी नारायण'

पुरस्कार, नाट्य दिग्दर्शक अतुल पेठे यांना 'चित्तरंजन कोल्हटकर स्मृती' पुरस्कार हेही देण्यात आले.

➤ **गॅब्रिएला इस्लेर हिला 'मिस युनिव्हर्स'चा किताब :**

८६ देशांमधील सुंदर महिलांना मागे टाकत व्हेनेझुएलाच्या गॅब्रिएला इस्लेर हिने यंदाचा 'मिस युनिव्हर्स'चा किताब पटकावला.

डान्सर म्हणून ओळख असलेली २५ वर्षे वयाची इस्लेर व्हेनेझुएलातील टीव्ही कार्यक्रमांतही सहभागी होते. गेल्या वर्षीची मिस युनिव्हर्स असलेल्या अमेरिकेच्या ओलाव्हियो कल्पो हिच्या हस्ते इस्लेरला हा किताब देण्यात आला.

या स्पर्धेत स्पेनची पेट्रासिया युरेना ही दुसऱ्या स्थानावर राहिली, तर मिस इक्वेडोर झालेली कॉस्टांज बेज तिसऱ्या स्थानावर राहिली.

या स्पर्धेत भारताचे प्रतिनिधित्व करत असलेली मानसी मोघे हिला पहिल्या दहा स्पर्धकांमध्ये स्थान मिळविण्यात यश आले होते; पण अंतिम पाच स्पर्धकांमध्ये तिला स्थान मिळू शकले नाही. मानसी ही मूळची महाराष्ट्रातील चंद्रपूर येथील रहिवासी आहे. मॉस्कोतील क्रॉकस सिटी हॉलमध्ये मिस युनिव्हर्सची ही स्पर्धा झाली. या स्पर्धेच्या ६१ वर्षांच्या इतिहासात प्रथमच ही स्पर्धा रशियात झाली आहे.

➤ **सृष्टी राणा- मिस एशिया पॅसिफिक :**

भारताची सृष्टी राणा यंदाची मिस एशिया पॅसिफिक ठरली. गेल्या वर्षीही भारताच्याच हिमांगिनीने हा मुकुट मिळविला होता.

दक्षिण कोरियात ३० ऑक्टोबर रोजी झालेल्या स्पर्धेत ४९ स्पर्धक सुंदरींना मागे टाकून सृष्टी राणाने मिस एशिया पॅसिफिक- २०१३ चा मुकुट पटकावला. तिने बेस्ट नॅशनल कॉस्च्युम अवॉर्डही जिंकला.

मिस एशिया पॅसिफिक स्पर्धेत भारताच्या हिमांगिनी, दिया मिर्झा, झीनत अमान, नम्रता शिरोडकर, तारा फोन्सेका यांनी शानदार कामगिरी केली आहे. सृष्टीने त्यांच्यापुढेही जाऊन मुकुट पटकावून कमाल केली आहे.

➤ **मधुकर तोरडमल, प्रशांत दामले यांना पुरस्कार :**

अखिल भारतीय मराठी नाट्य परिषदेच्या नाशिक शाखेतर्फे वि. वा. शिरवाडकर लेखन पुरस्कारासाठी रंगकर्मी प्रा. मधुकर तोरडमल यांची तर वसंत कानेटकर रंगकर्मी पुरस्कारासाठी अभिनेते प्रशांत दामले यांची निवड करण्यात आली.

नाशिकच्या रंगभूमीसाठी केलेल्या कार्याबद्दल बाबुराव सावंत गौरव पुरस्कार नेताजी ऊर्फ दादा भोईर यांना देण्यात आला.

➤ **डॉ. आझम थत्ते यांना 'मल्टी मिलियन डॉलर' अनुदान :**

हुशारीच्या जोरावर जगभरातील सर्व क्षेत्रांतील मानाची शिखरे पादाक्रांत करणाऱ्या पुणेकरांच्या शिरपेचात आणखी एक मानाचा तुरा खोवला गेला आहे. पुण्यातील डॉ. आझम थत्ते यांच्या संशोधनाची दखल घेत अमेरिकेचे अध्यक्ष बराक ओबामा यांच्या सरकारने त्यांना 'मल्टी मिलियन डॉलर'चे अनुदान जाहीर केले आहे.

न्यूयॉर्कजवळील जनरल इलेक्ट्रिकच्या (जीई) संशोधन केंद्रामध्ये ते कार्यरत आहेत. ऊर्जा निर्मितीच्या तंत्रावर आधारित 'फिजिक्स ऑफ गॅसेस इन सुपर क्रिटिकल फेज' या संशोधनाला शिकागो येथे झालेल्या 'सोलर पॉवर इंटरनॅशनल कॉन्फरन्स'मध्ये पुरस्काराची घोषणा केली. डॉ. आझम यांनी नासाच्या संशोधन क्षेत्रातही यापूर्वी सहभाग नोंदविलेला आहे. डॉ. आझम याविषयी म्हणाले, "यापुढचा काळ सर्वच आघाड्यांसाठी कठीण आहे. जागतिक पातळीवरील ऊर्जा निर्मिती क्षेत्राचा चेहरा बदलून टाकण्यासाठी या संशोधनाची मदत होणार आहे. अमेरिकी सरकारने दाखविलेल्या विश्वासाबद्दल मी आभारी असून, हे अनुदान सत्कारणी लावेन." डॉ. आझम हे पुण्याच्या नूमवि मध्ये आणि त्यानंतर 'एमआयटी'मध्ये शिकले आहेत.

➤ **गणिती नरसिंहन यांना फिरोदिया पुरस्कार :**

यंदा ज्येष्ठ गणिती आणि रॉयल सोसायटीचे फेलो प्रोफेसर एम. एस. नरसिंहन आणि नॅनो टेक्नॉलॉजीमधील तज्ज्ञ प्रोफेसर दीपांकर दास शर्मा यांना एच. के. फिरोदिया तरुण संशोधक पुरस्काराने गौरविण्यात आले.

बेंगळूरुच्या 'टाटा इन्स्टिट्यूट ऑफ फंडामेंट रिसर्च'च्या माध्यमातून गणितामध्ये मूलभूत संशोधनात जागतिक दर्जाचे कार्य प्रोफेसर नरसिंहन यांनी केले आहे. नरसिंहन यांना 'स्टेबल अँड युनिटरी व्हेक्टर बंडल्स ऑन कॉम्पॅक्ट रायमेन सरफेस' विषयक सिद्धान्तामुळे जागतिक पातळीवरील थोर गणिती म्हणून ओळखले जाते. त्यांच्या या कार्याची दखल घेत त्यांना लंडनच्या रॉयल सोसायटीनेही आपले फेलो म्हणून मान्यता दिली आहे. दोन लाख रुपये रोख आणि स्मृतिचिन्ह असे या पुरस्काराचे स्वरूप आहे.

➤ **लघुपट महोत्सवात 'अब्दू'ला अव्वल स्थान :**

मराठी चित्रपट परिवारातर्फे आयोजित तिसऱ्या 'पुणे लघुपट महोत्सवा'त केरळ 'अब्दू' या लघुपटाने अव्वल स्थान पटकावले. याच लघुपटाचे दिग्दर्शक वरुण पत्रीकर यांना 'सर्वोत्कृष्ट दिग्दर्शक' हा पुरस्कार मिळाला.

राष्ट्रीय चित्रपट संग्रहालयामध्ये झालेल्या या महोत्सवात २६ देशांमधील ४६३ पैकी १३१ लघुपटांचे सादरीकरण झाले. चित्रपट निर्माते मेघराज राजेभोसले,

इंडियन मोशन पिक्चर्स असोसिएशन (इम्पा) चे संचालक विकास पाटील व सुभाष परदेशी यांच्या हस्ते पुरस्कारांचे वितरण झाले.

सर्वोत्कृष्ट लघुपटासाठीचे दुसरे बक्षीस 'कॉडम लीड'ला, तर दिग्दर्शनाचे पारितोषिक 'अँड गांधी गोज मिसिंग'साठी देवेंद्र जाधव यांना देण्यात आले.

अन्य विभागातील पारितोषिके पुढीलप्रमाणे - लेखन - 'व्हाय मी', पटकथा - सौरीक दत्ता (सीन्स फ्रॉम सबर्बिया), ऑनिमेशनपट - 'हिस्ट्री', तांत्रिक विभाग - छायाचित्रण - वैभव कांबळे व हर्षद चिंचोळकर (दार्व), संकलन - नीलेश देसाई (सती), ध्वनिमुद्रण - प्रणव कोठी (दि वर्कशॉप).

➤ रवी कोरडे - साहित्य अकादमीचा युवा पुरस्कार :

एकमेकांच्या जगण्याचं कारण असावं/तसं झाड दुवा असतात/माती अन् आकाशातला' अशा ओळी लिहिणाऱ्या आणि आपल्या शेतकरी संवेदनेच्या कविता सहज कागदावर उतरवणाऱ्या रवी कोरडे या मराठवाड्यातील तरुणाकडे 'धूसर झालं नसतं गाव' या त्याच्या पहिल्या कवितासंग्रहाने लक्ष वेधले गेले आहे. लोकवाङ्मय गृहाच्या 'आरंभ' मालिकेत हा संग्रह प्रकाशित झाला आहे. मराठीत ग्रामीण साहित्य केंद्रस्थानी आलेले असताना जगण्याच्या पडझडीला शब्दरूप देणाऱ्या या अस्सल देशी कवीची नोंद साहित्य अकादमीने घेणे, ही महत्त्वपूर्ण घटना आहे.

➤ ग्रंथोत्तेजक संस्थेचे पुरस्कार :

महाराष्ट्र ग्रंथोत्तेजक संस्थेच्या वर्धापनदिनानिमित्त प्रा. रमेश पानसे यांना 'गौरव' पुरस्कार देऊन सन्मानित करण्यात आले. संस्थेचे अध्यक्ष डॉ. प्र.ल.गावडे, डॉ. गो. बं. देगलूरकर, डॉ. अ. नी. नवरे आदी उपस्थित होते.

या प्रसंगी डॉ.द.ना.धनागरे, डॉ.गणेश राऊत, प्रमोद संत, वैशाली करमरकर, डॉ.न.भा. काकडे, प्रा. रामकृष्ण कदम, यू.जी.जोशी, सुमन महादेवकर, सुनीता केळकर, डॉ. शुभदा कुलकर्णी, संभाजी भोसले, मु. गो.पाठक, डॉ.शशिकला कांबळे यांना 'ग्रंथोत्तेजक' पुरस्कार देऊन गौरविण्यात आले.

“समाजामध्ये मराठीला दुय्यम स्थान आहे. ही स्थिती बदलण्यासाठी शालेय शिक्षणामध्ये मराठी भाषा सक्तीची करण्याची आवश्यकता आहे,” असे मत शिक्षणतज्ज्ञ डॉ. शं. ना. नवलगुंदकर यांनी व्यक्त केले.

नवलगुंदकर म्हणाले, “भाषेच्या माध्यमातून संस्कृती समाजामध्ये येते. मात्र, इंग्रजी प्रभुत्व वाढल्याने मराठीचे महत्त्व कमी झाले आहे. शाळेत मराठी सक्तीची करण्याबरोबरच इतर विषयही मराठी आणि इंग्रजी भाषांमध्ये शिकविण्याची आवश्यकता आहे. त्यातून मराठी भाषा तगण्याची शक्यता आहे. सरकार सध्या समाजातील काही घटकांचाच विचार करीत असल्याने मराठीवर ही वेळ आली आहे.” समताप्रबोधनासाठी

ठिकठिकाणी ग्रंथालये उभारण्याची आवश्यकता आहे, असेही त्यांनी सांगितले.

पानसे म्हणाले, “संस्थेने वैचारिक आणि शास्त्रीय वाङ्मयाचे अनुवाद करण्यासाठी प्रोत्साहन द्यायला हवे. मराठी भाषेमध्ये चांगल्या अनुवादित वाङ्मयाची गरज अद्यापही प्रचंड आहे. त्यादृष्टीने प्रयत्न करण्याची आवश्यकता आहे. ग्रंथाचा अनुवाद करताना विषयाचीही इत्थंभूत माहिती असणे आवश्यक आहे.” डॉ. गावडे म्हणाले, “संस्थेकडे निधीची कमतरता असून, पाठबळ मिळाल्यास अधिकाधिक ग्रंथकारांना पुरस्कार देण्यास मदत होईल.”

➤ रुक्साना सय्यद, प्रा. गवई यांना कृतज्ञता पुरस्कार :

‘जातीयता, अंधश्रद्धा आणि धर्मांधतेमुळे समाज विस्कळित झाला आहे. मात्र, समाजातील वंचित, गोरगरिबांचे अश्रू पुसण्याचे सामर्थ्य सर्वांमध्ये निर्माण झाले पाहिजे,’ अशी अपेक्षा ज्येष्ठ शिक्षणतज्ज्ञ डॉ. प्र.चिं. शेजवलकर यांनी व्यक्त केली.

सामाजिक कृतज्ञता मंच या संस्थेतर्फे कृतज्ञता पुरस्कार शेजवलकर यांच्या हस्ते प्रदान करण्यात आले. सामाजिक कार्यकर्त्या कांतीताई शितोळे, कवे समाज संस्थेचे प्रा. देवानंद शिंदे, अॅड. बी.उस.कटके, प्रा.शाहूराज शिंदे आदी यावेळी उपस्थित होते.

अंगणवाडी सेविका रुक्साना सय्यद, अॅड. चंद्रकांत घाणेकर, टि.म.वि.चे प्रा. प्रकाश यादव, ‘सखी’ संस्थेच्या अध्यक्षा अंजली पवार, लातूरचे प्रा. संजय गवई यांना गौरविण्यात आले. प्रास्ताविक राहुल देडे यांनी आणि अभिषेक परदेशी यांनी सूत्रसंचालन केले.

➤ डॉ. नरेंद्र दाभोलकर यांना मरणोत्तर ‘सातारा भूषण’

रा. ना. गोडबोले सार्वजनिक ट्रस्ट व सातारकर नागरिकांतर्फे दिला जाणारा सातारा भूषण पुरस्कार यंदा अंधश्रद्धा निर्मूलन समितीचे कार्याध्यक्ष डॉ. नरेंद्र दाभोलकर यांना मरणोत्तर जाहीर करण्यात आला आहे. रोख २१ हजार रुपये, सन्मानचिन्ह असे या पुरस्काराचे स्वरूप असून जानेवारीत समारंभपूर्वक प्रदान करण्यात येणार आहे अशी माहिती ट्रस्टचे अध्यक्ष अरुण गोडबोले यांनी दिली.

आपले संपूर्ण आयुष्य व्यसनमुक्ती विवेकवाद व अंधश्रद्धा निर्मूलनासाठी वेचून हौतात्म्य पत्करणाऱ्या डॉ. नरेंद्र दाभोलकर यांना यंदाचा सातारा भूषण पुरस्कार देण्याचा निर्णय निवड समितीने घेतला. डॉ. दाभोलकर यांच्या हत्येमुळे प्रथमच हा पुरस्कार मरणोत्तर देण्यात येत आहे. डॉ. दाभोलकर हे विद्यार्थिदशेपासूनच पुरोगामी चळवळीशी जोडले गेले. बुवाबाजी आणि अंधश्रद्धा यांना हद्दपार करण्यासाठी ते अविरत झटले. त्यांच्या लोकोत्तर कार्यास व बलिदानास अभिवादन करण्याचे आणि त्यांचा आदर्श पुढे चालविण्यासाठी हा पुरस्कार देण्यात येत आहे.



पुस्तक परिचय

मृत्यूशी शर्यत

अन्टार्क्टिकचा शोध लावण्यासाठी जीवाची बाजी
लावणाऱ्या साहसवीराची प्रेरणादायक कथा



मूळ लेखक : बॉ रिफेनबर्ग

अनुवाद : प्रसाददत्त गाडगीळ

पृष्ठे २१४। किंमत २४०₹. | पोस्टेज २५₹./ सभासदांना सवलतीत

अलीकडील काळात, ॲन्टार्क्टिकमधल्या संशोधन प्रवासाच्या संदर्भातील पुस्तकं, चित्रपट आणि संशोधन यांच्यावर रॉबर्ट फाल्कन स्कॉट आणि शॅकलटन यांच्या व्यक्तिमत्त्वांचा आणि त्यांनी मिळवलेल्या यशाचा पगडा होता. शेवटच्या खंडाची ओळख जगाला करून देणारे सर्वश्रेष्ठ ब्रिटिश संशोधक प्रवासी म्हणून त्या दुककलीचे स्मरण आणि सन्मान न्याय्य आहे. तरीही अशी एक असामी होऊन गेली; जिला आंग्लभाषिक विश्वात त्या दुककलीच्या तोडीस तोड म्हणून मान्यता प्राप्त आहे. ती असामी म्हणजेच डग्लस मॉसन. हा त्याच्या काळातील खरा वीर होता. जागतिक वैज्ञानिक समाजात आदाराचे स्थान असलेला, जनतेला प्रिय असलेला आणि ऑस्ट्रेलियन वीरांमध्ये सर्वसाधारणपणे सर्वाधिक लोकप्रिय समजला गेलेला.

‘ॲन्टार्क्टिक विज्ञानातील सर्वश्रेष्ठ व्यक्ती’ म्हणून काहीजण अजूनही त्याला मानत असले, तरी ऑस्ट्रेलियाबाहेर मॉसनची ओळख फार थोडी आहे. खुद्द ऑस्ट्रेलियातही त्याच्या मोठेपणाला चपराक मिळाली. मॉसन राहत असलेल्या ॲडलेडमध्येच शाळेच्या एका गटाने साऊथ ऑस्ट्रेलियन म्युझियमला मध्यंतरी भेट दिली. तिथे अन्य वस्तूंबरोबरच मॉसनचा आपल्या सहकारी सदस्यांबरोबर बोटीवर उभा असलेला खास फोटो त्यांना दाखवण्यात आला. त्यात त्याने सुदूर दक्षिणेसाठीचे थंडीचे कपडे घातलेले आहेत. हाच फोटो पूर्वी ऑस्ट्रेलियाच्या १०० डॉलर्सच्या नोटेवर होता, त्याच्याविषयीच्या मानाचे द्योतक; पण त्याच्याविषयी विद्यार्थ्यांना काय ठाऊक आहे असं विचारता त्याच्या अवतारामुळे बहुधा त्याला ‘नेड केली’ समजून मुलांनी विचारलं, “तो दरोडेखोर होता?”

मॉसनला ख्यातनाम करण्यास कारणीभूत असलेल्या तीन मोहिमांविषयी तर – १९०७-०९ ची ब्रिटिश ॲन्टार्क्टिक एक्सपेडिशन, १९११-१४ ची ऑस्ट्रेलेशियन ॲन्टार्क्टिक एक्सपेडिशन आणि १९२९-३१ ची ब्रिटिश, ऑस्ट्रेलियन, न्यूझीलंड ॲन्टार्क्टिक रिसर्च एक्सपेडिशन – जनतेमध्ये अधिकच अज्ञान आहे. पैकी पहिल्या मोहिमेत मॉसन इतिहासातील सर्वांत मोठ्या आणि कठीण स्लेजिंग प्रवासाचा नेता होता. या मोहिमेत त्याचं दल दक्षिण चुंबकीय ध्रुवाच्या परिसरात पोचणारं पहिलं दल ठरलं. दुसऱ्या मोहिमेत – जिची निर्मिती, विकास तसेच नेतृत्व मॉसनने केले – अन्य कुठल्याही मोहिमेच्या तुलनेत ॲन्टार्क्टिकच्या सर्वाधिक भूभागात संशोधनकार्य झाले आणि तेही कधी नव्हे एवढ्या मोठ्या प्रमाणात. त्या मोहिमेत ३ तळ, किनाऱ्यावरच्या दलाचे ३२ सदस्य, ७ मोठे स्लेजिंग प्रवास आणि मोठा सागरी संशोधन कार्यक्रम यांचा अंतर्भाव होता. तरीही जी मोहिम केवळ साहसविरहित वैज्ञानिक कार्यक्रम म्हणून अपेक्षित होती, ती मृत्यू, निर्धार आणि धाडसाची कहाणी ठरली. या मोहिमेला सर एडमंड हिलरी यांनी ‘संशोधन प्रवासाच्या इतिहासातील सर्वश्रेष्ठ बचावकथा’ असं संबोधलं. मॉसनची शेवटची मोहिम त्याच्या आधीच्या

मोहिमांच्या मालिकेचा वैज्ञानिक वारसा न ठरता अँन्टार्क्टिकवरच्या ऑस्ट्रेलियन दाव्याचा पाया ठरली - आज ऑस्ट्रेलियन अँन्टार्क्टिक टेरीटरी म्हणून ओळखली जाते साडेसत्तावीस लाख चौरस मैलांहून अधिक भूमी.

हे पुस्तक म्हणजे मॉसनचे असीम साहस आणि देदियमान कारकिर्दीची कहाणी आहे. मॉसन सुदूर दक्षिणेत नसायचा तेव्हाही तो तिथल्या त्याच्या पुढल्या प्रवासाचे नियोजन करित असायचा. एवढ्या मोठ्या योजनेसाठी पैसा उभा करायचा, आपल्या वैज्ञानिक संशोधनावर काम करायचा किंवा अँन्टार्क्टिकबाबतच्या सरकारी, वैज्ञानिक अथवा धोरणात्मक निर्णयांच्या प्रक्रियेत गुंतलेला असायचा. कालांतराने, अँन्टार्क्टिक संदर्भातला जागतिक स्तरावरचा सर्वश्रेष्ठ अधिकारी व्यक्ती म्हणून त्याची ओळख निर्माण झाली.

आज शास्त्रज्ञ, साहसवीर आणि पर्यटकही अँन्टार्क्टिक खंडातून आपल्या मर्जीनुसार प्रवास करतात. डेव्हिड अँटेनबरो, सर रानुल्फ फिनेस आणि अन्य व्यक्तींनी आपापल्या परीने पश्चिमी जगताला पृथ्वीच्या त्या भागाची ओळख करून दिली; परंतु जेव्हा जगाला त्या भागाची ओळख नव्हती आणि जो कल्पनातीत दुर्गम होता, त्या काळाची जाणीव या पुस्तकाद्वारे आपल्याला होते. इतिहासातील अन्य कोणाही व्यक्तीप्रमाणेच डग्लस मॉसन याने ही कठोर भूमी वैज्ञानिक, भूगोलतज्ञ, सरकार आणि जनता यांच्यासाठी खुली केली. म्हणूनच नव्या पिढीला त्याची आणि त्याच्या भगिरथ प्रयत्नांची ओळख करून देणं उचितच नव्हे तर आवश्यक आहे.

निमरॉड हिमसृष्टीतील आगंतुक

पुढचा क्षण आपल्या जीवनाचा शेवटचा तर नसेल ना, असा विचार करत घळीत पडल्याची मॉसनची ही पहिलीच वेळ नव्हती. अशी एकही व्यक्ती नाहीये, जी अँन्टार्क्टिक आच्छादणाच्या हिमाच्या डोंगरांवरून आणि ध्रुवीय पठारांवरून मार्गक्रमण करताना हिमनदीवरल्या फसव्या, बहुतेक वेळा छुप्या घळींमध्ये पडणे टाळू शकली आहे; परंतु सहसा हिमाच्छादन भेदण्यावर किंवा स्लेजला दोरीने बांधून घेतल्यामुळे कमी खोलीपर्यंत पडण्यावर भागते. मॉसनचा याआधीचा वॉईट अनुभव चार वर्षांपूर्वीचा होता, जेव्हा तो अनिर्बंध अवस्थेत अठरा फूट खोल कडेकाठावर पडला होता, अगदी त्याच क्षणी, जेव्हा त्याच्या मनाची धारणा होत होती, की अनेक महिन्यांच्या अविश्रांत धडपडीनंतर आता आपली सुटका होणार आहे.

त्या वेळी तो 'बीएई'चा (ब्रिटिश अँन्टार्क्टिक एक्स्पिडिशन) सदस्य होता. 'बीएई'नेच त्याची सुदूर दक्षिणेच्या विलोभनांशी आणि धोक्यांशी ओळख करून दिली, आणि त्याच वेळी पुढल्या काही वर्षांच्या त्याच्या वाटचालीची निश्चिती केली.

कारण त्यानंतर मॉसनने स्वतःला संशोधक प्रवाशाच्या, वैज्ञानिकाच्या, राजप्रीत विस्तारकाच्या, किंवा सरकारी सल्लागाराच्या भूमिकेतून पूर्णपणे अॅन्टाक्टिकला वाहून घेतले.

मॉसनने स्वतःकरिता दिशा आणि कारकीर्द निश्चित केली होती, तरी सुदूर दक्षिणेतला त्याचा स्वतःचा सहभाग हा केवळ योगायोग होता. वास्तविक, त्याच्या एका जुन्या प्रोफेसरशी असलेल्या त्याच्या ऋणानुबंधाला आणि एका तरुण, लहरी ब्रिटिश संशोधक-प्रवाशाला त्याचे श्रेय जाते. तरीही, मॉसनची नेमणूक संशोधन-प्रवासाच्या इतिहासातली अशी दुर्मिळ घटना ठरली; जिचा लाभ केवळ मानवाला आणि मोहिमेलाच झाला असे नाही, तर संपूर्ण वैज्ञानिक आणि भौगोलिक परिवाराला झाला.

तसे पाहता बाळाचे पाय पाळण्यातच दिसले होते. १८८२ मध्ये यॉर्कशायरमधल्या शिप्लेमध्ये त्याचा जन्म झाला. 'डग्लस' हे त्याचे नाव 'आईल ऑफ मॅन' येथील डग्लस या शहरावरून ठेवण्यात आले. कारण त्याची आई तिथली रहिवासी होती आणि त्याचा भाऊ विल्यम, चार वर्षांचा असताना त्यांच्या आई-वडिलांनी उज्वल भवितव्याच्या दृष्टीनं न्यू साऊथ वेल्स गाठलं. तिथे, सिडनीच्या उपनगरात मॉसन 'फोर्ट स्ट्रीट मॉडेल पब्लिक स्कूल'मध्ये जाऊ लागला. भूगर्भशास्त्राशी त्याची ओळख तिथेच झाली आणि एका मिथकानुसार, 'स्पीच नाईट'मध्ये मुख्याध्यापक म्हणाले, 'आपल्या ग्रहाचा एखादा कोपरा जर अजून उजेडात यायचा राहिला असेल तर त्याची रहस्ये जगापुढे उघड करणाऱ्या मोहिमेचा आयोजक आणि प्रमुख असेल, डग्लस मॉसन.'

त्यानंतर, सोळाव्या वर्षी मॉसनने 'युनिव्हर्सिटी ऑफ सिडनी'मध्ये प्रवेश घेतला आणि भूगर्भशास्त्र आणि खनिजशास्त्र यांत लक्षणीय प्रगती केली. 'दि प्रोफ' या टोपणनावाने ओळखल्या जाणाऱ्या सुप्रसिद्ध प्रोफेसर डी. डब्ल्यू. एजवर्थ डेव्हिड यांचा त्याच्यावर खासा प्रभाव पडला. मॉसनने स्वतःला प्रो. डेव्हिड यांच्याबरोबर संशोधनात गुंतवून घेतले आणि त्याचबरोबर बी. ई.चा अभ्यासक्रम पुरा केला. मग, प्रो. डेव्हिडच्या वरदहस्ताने रसायनशास्त्र विभागात 'ज्युनिअर डेमॉन्स्ट्रेटर' म्हणून त्याची नेमणूक झाली. त्या वेळी त्याचे वय होते केवळ एकोणीस. त्यानंतर त्याने न्यू हिब्रिड्सचा (आताचे व्हॅनुअटु) पद्धतशीर अभ्यास केला. तो अशा दुर्गम ठिकाणी पोचला; जिथे तोपर्यंत युरोपिअन्सही पोचलेले नव्हते. नंतर त्याने आणखीही काही भूगर्भीय सर्वेक्षण केली आणि १९०४ मध्ये भूगर्भशास्त्राची बी. एस्सी. पदवी मिळवली.

ग्रॅज्युएशननंतर मॉसन 'युनिव्हर्सिटी ऑफ अॅडलेड'मध्ये लेक्चरर झाला. तिथे त्याची ओळख वॉल्टर हाऊचिनशी झाली. हा पाद्रीही होता आणि भूगर्भशास्त्रज्ञही. याने सिद्ध करून दाखवले होते की दक्षिण ऑस्ट्रेलियाने दोन वेळा हिमप्रवाह

(ग्लेशिएशन) अनुभवला होता. त्यांपैकी एक पृथ्वीवरच्या जीवसृष्टीच्या निर्मितीच्या काळात झाला होता, जो की आधीच्या समजाच्या कैक पूर्वी होता. हाऊचिन आणि प्रो. डेव्हिड यांच्या संशोधनाने आणि सहाय्याने मॉसनची 'हिमयुगात'ली रुची वाढली. दरम्यान, मॉसनने डॉक्टरेटसाठी 'फ्लिंडर्स रेंजेस' आणि 'न्यू साऊथ वेल्स' इथल्या 'ब्रोकन हिल्स' येथे संशोधन सुरू केले. सप्टेंबर १९०७ मध्ये तो ब्रोकन हिल्सवर असताना त्याला अतिशय आश्चर्यकारक बातमी कळली, की धाडसी आणि प्रभावशाली अर्नेस्ट शॅकलटनच्या नेतृत्वाखाली जाणाऱ्या मोहिमेबरोबर प्रो. डेव्हिड अॅन्टार्क्टिकवर जात आहेत.'

शॅकलटन प्रथम जगाच्या नजरेत आला तो काही वर्षांपूर्वी रॉबर्ट फाल्कन स्कॉटच्या 'डिस्कव्हरी' मोहिमेत तो एडवर्ड विल्सनबरोबर सहभागी झाला तेव्हा. १९०२-०३ च्या उन्हाळ्यात, रॉस सी नजीकच्या मॅकमडॉने साऊंडशेजारच्या रॉस आयलंडवरच्या त्यांच्या तळावरून त्या तिघांनी स्लेजवरून विक्रमी प्रवास केला होता. आकाराने स्पेनपेक्षाही मोठा असलेल्या ग्रेट आईस बॅरिअरमधून (आताचा रॉस आईस शेल्व) ते अतिदक्षिणेकडे एवढ्या दूरवर गेले; जिथवर तोपर्यंत अन्य कोणीही गेलेले नव्हते. ८२° १७' S. तिथून तळावर परतताना त्यांना अपुऱ्या अन्नसाठ्याच्या आणि रक्तदोषाच्या संकटाला तोंड द्यावं लागलं होतं. स्कॉट आणि दलातले बहुतेक सर्व सदस्य दुसऱ्या वर्षासाठी अॅन्टार्क्टिकवरच थांबले तरी स्कॉटने शॅकलटनला त्याच्या इच्छेविरुद्ध घरी पाठवून दिलं.

अखेरीस स्कॉट इंग्लंडला पोचल्यावर त्याचं तिथं वीरासारखं स्वागत झालं; पण शॅकलटनच्या मनात मोहिमेतून अर्ध्यावरूनच परत पाठवल्याची बोच राहिली. काळ जसा पुढे सरकत होता, तसं दक्षिण ध्रुवावरच्या मोहिमेचं नेतृत्व करण्याचं स्वप्न तो पाहू लागला. असं यश संपादन करण्याचं; ज्यामुळे त्याच्या क्षमतेवरचा संशयच केवळ फिटेल असे नाही, तर ज्यामुळे त्याला प्रसिद्धी आणि पैसाही लाभेल. १९०७ च्या पूर्वार्धात विल्यम बिअर्डमोअर नामक स्कॉटिश उद्योजकाच्या पाठिंब्यामुळे, 'ब्रिटिश अॅन्टार्क्टिक एक्स्पिडिशन' नाव असलेली, परंतु खाजगी स्वरूपाची मोहिम त्याला हाती घेता आली. पुढल्या सहा महिन्यांच्या धामधुमीत त्याने निधी गोळा केला. 'निमरॉड' नावाची जुनी बोट खरेदी करून तिची डागडुजी केली. अॅन्टार्क्टिकमध्ये दोन वर्षे पुरेल एवढी साधनसामुग्री गोळा केली आणि किनाऱ्यावरच दल आणि बोटीचा चालकवर्ग तयार केला.

ऑगस्ट १९०७ मध्ये निमरॉड न्यूझीलंडमधल्या लिटलटन येथे - अॅन्टार्क्टिक मोहिमेसाठीचा पहिला तळ - जाण्यासाठी निघाली आणि शॅकलटन त्यानंतर दोन महिन्यांनी निघाला. तो वाटेत ऑस्ट्रेलियातल्या अँडलेडमध्ये थांबला. तिथे त्याने दोन व्याख्यानां दिली. व्याख्यानांचा हेतू होता, मोहिमेसाठी अत्यावश्यक असलेला पैसा उभा करणं; पण गंमत म्हणजे अत्यंत आशावादी असलेल्या शॅकलटनलाही कल्पना

नव्हती की केवळ 'बीएई'साठीच नव्हे, तर अॅन्टार्क्टिकच्या शास्त्राच्या इतिहासासाठीही आणि सुदूर दक्षिणेतल्या ऑस्ट्रेलियाच्या सहभागासाठी ही व्याख्याने किती महत्त्वपूर्ण ठरणार आहेत! ह्या सगळ्याची कळ होती, लहानखोर, चारित्र्यवान, अत्यंत शिष्टाचारी आणि तरीही आनंदी स्वभावाचा विद्वान, कुशाग्र बुद्धिमतेच्या तोलामोलाचा धोरणीपणा अंगी असलेला : प्रोफेसर डेव्हिड.

शॅकलटनची धारणा होती की त्याच्या मोहिमेत विज्ञानाचा विशेष सहभाग नसेल. त्याचे ध्येय होते दक्षिण ध्रुव गाठणे; परंतु प्रो. डेव्हिडचा त्याच्यावर खासा प्रभाव पडला. शॅकलटनच्या मते, त्यांच्याकडे 'झाडावरल्या पाखरालाही आकृष्ट करण्याची' क्षमता होती. प्रो. डेव्हिडच्या, राजकीय वर्तुळातल्या वजनाची शॅकलटनला कल्पना असल्यामुळे त्याने प्रोफेसरना त्याच्या मोहिमेत सहभागी होण्याची आणि रेमंड प्रिस्ले आणि सर फिलिप ब्रॉकलहर्स्ट या दोघा तरुणांना प्रशिक्षण देण्याची विनंती केली. मग तो निमरॉडवर परतला. प्रो. डेव्हिडनी शॅकलटनची विनंती मान्य केली आणि ऑस्ट्रेलियन पंतप्रधानांकडे आर्थिक सहाय्याची मागणी केली. ऑस्ट्रेलियन सरकारात त्यांची प्रतिमा एवढी आदराची होती की त्यांना पाच हजार पाउंड्स सहाय्य त्वरित मिळाले. न्यूझीलंडनेही त्यांना एक हजार पाउंड्स दिले होते. एवढ्या पैशाच्या बळावर त्यांना निमरॉडमध्ये अधिक सुधारणा करता आल्या, अधिक साधनसामुग्री खरीदता आली आणि किनाऱ्यावरच्या दलात आणखी सदस्य वाढवता आले.

मॉसनला एवढ्या सगळ्या प्रगतीची कल्पना नव्हती; परंतु हे ठाऊक होते की प्रचंड प्रमाणात भौगोलिक माहिती मिळण्याच्या शक्यतेने प्रोफेसर डेव्हिडनी दक्षिणेचा रोख धरला होता; पण त्याच एका बातमीने तो एवढा उत्तेजित झाला की शॅकलटनला मेलबर्नला घेऊन जाणारी बोट 'आर एम एस इंडिया' वाटेत अॅडलेडला थांबली, तेव्हा मॉसनने शॅकलटनची भेट घेतली आणि मी या मोहिमेत सहभागी होऊ शकतो का, असं विचारलं. मॉसनने नंतर लिहून ठेवलं, 'हिमनदीची निर्मिती पाहणं, तिच्याशी ओळख करून घेणं आणि तिच्यामुळे भूगर्भावर होणाऱ्या परिणामांचं निरीक्षण करणं ही माझी उद्दिष्टं होती. मला त्यात विशेष रुची होती, कारण दक्षिण-ऑस्ट्रेलियातल्या भूगर्भीय अभ्यासात पृथ्वीवरच्या जीवसृष्टीच्या निर्मितीच्या काळातल्या हिमनद्यांच्या अवशेषांशी माझा परिचय होता, या हिमनद्या संपूर्ण जगात सर्वाधिक विस्ताराच्या होत्या. म्हणूनच, हिमनद्यांची निर्मिती, त्यांची घडण मला पाहायची होती.'

सव्वासहा फुटी तगड्या आणि बुद्धिमान मॉसनच्या सळसळत्या उत्साहाने शॅकलटनचं लक्ष वेधून घेतलं. मात्र आणखी एका शास्त्रज्ञाचा समावेश करण्याइतकं आर्थिक पाठबळ त्यांच्याकडे नव्हतं. परंतु, सरकारने त्याला पाच हजार पाउंड्स दिल्यानंतर, स्वाभाविकच तो प्रो. डेव्हिडचा ऋणी झाला आणि प्रोफेसरना त्यांच्या चेल्याला संधी द्यायची होती. म्हणूनच मोहिमेच्या कालावधीकरिता भौतिकशास्त्रज्ञ

म्हणून त्याची नेमणूक करण्यात आल्याची तार मॉसनला मिळाली.

‘मला आश्चर्याचा धक्काच बसला, कारण वर्षभराकरिता मला अॅन्टाक्टिकवर राहायला मिळण्याविषयी मी सुचवलेले नव्हते,’ मॉसनने लिहिले. ‘शिवाय भौतिकशास्त्रातही मला रस नव्हता, कारण मी भूगर्भशास्त्रज्ञ होतो.’ तरीही त्यानं ही संधी स्वीकारली – मॉसन अॅन्टाक्टिकच्या दिशेने निघाला.

१ जानेवारी १९०८ रोजी, शॅकलटन आणि त्याचं दल अॅन्टाक्टिकला जाण्यासाठी निघालं, तेव्हा त्यांना निरोप देण्यासाठी ५०००० चा जमाव लिटलटनला जमला होता. न्यूझीलंडच्या कानाकोपऱ्यातील लोक तिथे निरोप देण्यासाठी आले होते, ही एक आश्चर्याची बाब होती. परंतु, जमावाचा पाठिंबा, बॅण्ड्स, रॉयल नेव्हीच्या ऑस्ट्रेलियन ताफ्याची मानवंदना ह्या सगळ्यामुळे निर्माण झालेल्या थरारावर, पुढच्या दहा दिवस चाललेल्या वादळाने पाणी फिरवले. माणसं, साधनसामुग्री, शिधा, स्लेजसाठीचे कुत्रे, शॅकलटनच्या नियोजनानुसार त्यांच्या प्रवासाचे प्रमुख साधन म्हणून वापरण्याची तट्टे, ह्यामुळे निमरॉडवर एवढी दाटी झाली होती की तिच्यावर केवळ साडेतीन फुटांची जागा मोकळी राहिली होती. त्यातून, आवश्यक तेवढा कौळसा ठेवण्यासाठी तिच्यात जागा नसल्यामुळे, ‘कून्या’ स्टीमरने निमरॉडला खेचून नेण्याची व्यवस्था शॅकलटनने केली होती, आणि त्या दोघींना एकत्र बांधून ठेवणाऱ्या टनावारी वजनाच्या लोखंडी साखळ्यांमुळे निमरॉडचा पुढचा भाग पूर्णपणे पाण्यात बुडला होता; ज्यामुळे तिच्यात सतत पाणी घुसत होते.

वादळाच्या तडाख्याचा सर्वांत जास्त त्रास बोटीतल्या मागच्या भागाला सहन करावा लागत होता, जिथे किनाऱ्यावरच्या दलातले बहुतेक सदस्य, त्यांचं सामान आणि पुष्कळसं वैज्ञानिक साहित्य दाटीवाटीनं एकत्र नांदत होतं. ती खोली दमट होती, हवा खेळती राहण्याजोग्या खिडक्या तिथे नव्हत्या आणि तिच्यात प्रवेश करण्यासाठी दोन चौरस फुटांच्या झरोक्यातून खाली जाणारा एक जिना होता. रेमंड प्रिस्लेच्या मते, ती अशी जागा होती जिच्यात सामान्य परिस्थितीत मी दहा कुत्रेही एकत्र ठेवणार नाही, किनाऱ्यावरच्या दलातले पंधरा सदस्य तर सोडूनच द्या. मी तिला... नरकाचीच उपाधी देईन. मॉसनही त्याच्याशी सहमत होता. तो त्या खोलीला केवळ ‘भीषण खोली’ म्हणत असे.

अर्थात मोहिमेच्या सुरुवातीला मॉसन स्वतः त्या खोलीत फार काळ राहिला नाही. बोटीच्या अविश्रांत डोलण्याने त्याच्या पोटात असह्य ढवळायला लागलं. जरा बऱ्या ठिकाणाच्या शोधात त्यानं ती खोली सोडली. मात्र त्याची किंमत त्याला मोजावी लागली. प्रमुख वैद्यकीय अधिकारी असलेल्या उर्मट एरिक मार्शलने, जागेचा अपव्यय करणारा म्हणून त्याच्या नावावर काट मारली. ‘मॉसन निरुपयोगी आहे आणि त्याची वर्तणूक आक्षेपार्ह आहे, त्याच्याकडे ना धैर्य आहे, ना शिष्टाचार,’ असा शेरा दिला. वादळादरम्यान त्याने नोंद केली, तो केवळ पडून असतो आणि उलट्या

करतो. त्याने चोख निष्कर्ष लिहिला - 'त्याला मागे ठेवून जाण्यात मला जरासुद्धा खेद वाटणार नाही.'

बाकीचे मात्र समजूतदार होते. बोटीचा फर्स्ट मेट, जॉन किंग डेव्हिस याने नंतर आठवण सांगितली :

दिशा फाकायला लागल्यावर मला दिसलं की एक मनुष्य लाईफबोटवर पालथा पडलेला होता... 'तुम्ही तिथे काय करताय, खाली का जात नाही?' मी ओरडून विचारलं. त्यावर त्याची प्रतिक्रिया होती, 'बोटीचे हेलकावे तुम्ही थांबवू शकत नाही का?' वादळ शांत होईपर्यंत ते तिथे तसेच पडून होते, अन्न-पाण्याविना. मी त्यांना खायला दिल्यावर त्यांनी आधाशासारखं खाल्लं. त्यांनी मला धन्यवाद दिले आणि मी तिथून निघालो; त्या दिवसापुरतं एक सत्कार्य पार पाडल्याच्या तुष्ट भावनेनं.

त्या संध्याकाळी... ते तिथेच, तसेच पडून होते... त्यांनी माझ्याकडे खायला मागितले. ते मी त्यांना दिले तेव्हा ते मला अधिक बरे वाटले. मी त्यांना सुचवलं की मी त्यांच्यासाठी कढत कोको तयार करतो. त्यानंतर त्यांच्यात चांगली ऊब निर्माण झाली आणि ते बऱ्यापैकी बोलते झाले. ते मोहिमेचे फिजिसिस्ट होते अँडलेड युनिव्हर्सिटीतले तरुण, माझ्यापेक्षा फक्त दोन वर्षांनी ज्येष्ठ.

मॉसनला मोहिमेत लाभलेल्या इतर काही ऋणानुबंधांपैकी हा आजीवन मैत्रीची नांदी ठरला. इतरांत अंतर्भाव होता, प्रिस्ले, सहाय्यक भूगर्भशास्त्रज्ञ सर फिलिप ब्रॉकलहर्स्ट, सेकंड मेट आयनिस मॅकिन्टॉश, फ्रॅन्क वार्डलड, ज्याच्यावर पुरवठ्याची जबाबदारी होती आणि स्वतः शॅकलटनचा. आणखी एक ऋणानुबंध जो अचानक निर्माण झालेल्या संधीने दृढ झाला तो त्याच्या गुरूशी, प्रोफेसर डेव्हिडशी. जानेवारीच्या मध्यात, अँटाक्टिक सर्कलजवळ निमरॉड आणि कून्याला एकमेकांपासून विलग करण्यापूर्वी प्रो. डेव्हिड आणि शॅकलटन यांनी घोषणा केली की मूळ योजनेनुसार घरी परतण्याऐवजी प्रोफेसर अँटाक्टिकवरच राहतील. मोहिमेसाठी त्याचे महत्त्व अनन्यसाधारण असणार होते, कारण त्यामुळे मोहिमेच्या वैज्ञानिक विश्वासाहतेला तत्काळ बळकटी लाभणार होती, जी नपेक्षा केवळ प्रयत्नशीलता समजली जाणार होती.

त्यानंतर सुमारे दहा दिवसांनी वैज्ञानिक कार्यक्रमाला आणखी बळकटी लाभली. ग्रेट आईस बॅरिअरवर किंवा आणखी पूर्वेकडे किंग एडवर्ड VII लॅण्डवर तळ उभारण्याची शॅकलटनची योजना होती; परंतु कठीण बर्फाने निमरॉडचा मार्ग रोखला. शॅकलटनने स्वतः बारसे केलेल्या 'बे ऑफ व्हेल्स'वर तळ उभारण्याचा त्याने विचार केला; पण त्याच्या लक्षात आले की त्या भागात बर्फाचे एवढे मोठाले खंड एकमेकांपासून सुटत होते की तिथे तळ ठोकणे धोकादायक ठरेल. म्हणून मग,

मॅकमर्डो साऊंडवर संशोधनाच्या अधिक संधींचा लाभ घेण्याच्या प्रो. डेव्हिडच्या आग्रहास्तव आणि इतरांनीही त्या ठिकाणाला अनुकूलता दर्शविल्यानंतर - त्याने त्याचा रोख स्कॉटच्या जुन्या तळाच्या दिशेने वळवला, जो दक्षिण ध्रुवाच्या प्रवासाच्या एकमेव परिचित मार्गाच्या तोंडाशीच होता; पण स्कॉटच्या हट पॉईंटकडे जाताना पुन्हा बर्फ आडवा आला. मग शॅकलटन केप रॉइडस्वर उतरला, जो हट पॉईंटच्या उत्तरेला, साधारण अठरा मैलांवरून साऊंडवर घरंगळणाऱ्या, माऊंट इरिबस ह्या जागृत ज्वालामुखीचा खडकाळ विस्तार होता.

फेब्रुवारीभर सर्वजण बोटीवरला माल उतरवणे, केबिन बांधणे आणि तळ उभारणे यासाठी खपत होते. हिवाळ्यात निभावण्यासाठी लागणारा अठरा टन कोळसा वाहून नेणे, हे सर्वांत कष्टप्रद काम होते. तळापासून सुमारे मैलभर अंतरावर असलेल्या बोटीवरून माल हलवण्यासाठी प्रो. डेव्हिड, मॉसन, प्रो. डेव्हिडचा विद्यार्थी लिओ कॉटन, डेव्हिस आणि अन्य काहीजण अथकपणे राबत होते. कोळशाची पूड आणि समुद्राच्या खाऱ्या पाण्याच्या मिश्रणाने तयार होणाऱ्या चिखलात माखलेल्या अवस्थेत होडी मागे-पुढे वल्लवत किंवा काठीच्या आधाराने ढकलत कधीकधी अखंड बारा तास कष्ट उपसत होते.

प्रथम वीस जड पोती... होडीत उतरवली जात (साधारणपणे २४ पोत्यांचे वजन १ टन भरत होते). प्रो. डेव्हिड पुढे लिहू लागले :

‘पूर्णपणे बर्फविरहित समुद्रात आम्ही अर्ध्या मैलाचे अंतर कापत असू; त्यानंतर आम्ही ‘फ्लो आईस’च्या किंवा तरंगत्या बर्फाच्या पट्ट्यात प्रवेश करत असू... डेव्हिसला क्षणार्धात निर्णय घ्यावा लागत असे, की कोणत्या द्वाराची संधी घेऊन त्यात होडी घुसवायची... जे एवढे अरुंद असत की आमची होडी त्यात जेमतेम मावत असे; कधीकधी तर होडीला वाट मिळावी यासाठी आम्हाला बर्फाचे थर दूर लोटावे लागत; जेणेकरून आमच्या वल्ह्यांना मऊ हिमाची किंवा बर्फाच्या थरावरच्या गोठलेल्या बर्फाची पकड मिळत असे... पुष्कळ वेळा त्याच त्या मार्गावरून जात, घिरट्या घालत, असंख्य वेळा दिशा बदलत, अनेकदा धक्के खात, घासपटत, अखेरीस डेव्हिसने आमची होडी सुरक्षितपणे काठावर लावली.

रात्र होईतो, कोळसा हलवणाऱ्या सदस्यांचे जीव टेकीला येत असत. शॅकलटनच्या आठवणीनुसार डेव्हिस, ‘तोंडात चमचा असलेल्या स्थितीत गाढ झोपी गेला होता,’ तर कॉटन, ‘इंजिनरूमच्या जिन्यावरच झोपला होता.’ मॉसनची अवस्था तर निमालेल्या मेणबत्तीसारखी झाली होती.’ त्याच्या लांब टांगा इंजिन डिपार्टमेंटमधल्या खोलीच्या दारातून बाहेर पडून इंजिनवर स्थिरावल्या होत्या, आणि त्याची स्वप्नश्रृंखला इंजिनच्या धकधकीच्या तालात खळखळत

होती, कारण इंजिनच्या पिस्टनच्या खालीवर हालचालीबरोबर त्याच्या तंगड्याही खालीवर नाचत होत्या.'

२२ फेब्रुवारीला शॅकलटनला वाटले की एव्हाना तो निमरॉडला उत्तरेकडे परत पाठवू शकत होता; पण पुढच्या काही दिवसांमध्ये, त्यांना हट पॉईंटला जाण्यापासून रोखणाऱ्या बर्फाला हिमवादळाने मॅकमडॉ साऊंडबाहेर उडवून लावले. अभेद्य हिमनद्या, हिमप्रपात आणि माऊंट इरिबसच्या कड्यांमुळे भूमार्गे दक्षिणेला जाण्याचा प्रश्नच उरला नसल्यामुळे सुदूर उत्तरेच्या केप रॉईडसपर्यंत. जोवर मॅकमडॉ पुन्हा गोठत नाही तोवर शॅकलटन ग्रेट आईस बॅरिअरवर पोचणे शक्य नव्हते तो आणि त्याचे दल संपर्काविना एकटे पडले.

निमरॉड निघून गेल्यानंतरच्या आठवड्यात पंधराजणांच्या दलाच्या जीवनात केबिन बांधणे पुरे करणे, तट्टांसाठी तबेले बांधणे आणि हिमवादळामुळे बर्फाखाली गाडली गेलेली अगणित खोकी, फावडी आणि कुदळांच्या सहाय्याने खणून काढण्याव्यतिरिक्त फार काही नव्हते; परंतु शॅकलटनला कल्पना होती की दक्षिणेच्या दिशेने कूच करण्याची संधी काही काळाकरिता गमावून बसल्यामुळे काही सदस्य अर्थपूर्ण कामाविना वैफल्याला बळी पडण्याची शक्यता होती.

म्हणूनच शॅकलटन, डेव्हिड, मार्शल आणि मोहिमेचा उपप्रमुख, जेम्स अँडम्स यांनी माऊंट इरिबसवर चढाई करण्यावर चर्चा केली. सदुसष्ट वर्षांपूर्वी, जेम्स क्लार्क रॉसच्या नेतृत्वाखाली रॉयल नेव्ही एक्सपिडिशनमध्ये प्रथमच दिसलेल्या जागृत ज्वालामुखीला रॉसच्या एका बोटीवरून नाव देण्यात आले होते (जिला मुळात ग्रीक मिथकातल्या नरकातल्या या भागातून मृतात्म्यांना हेडसूला पोचण्यापूर्वी जावे लागत असे, त्या भागावरून देण्यात आले होते.). त्यानंतर, चार वर्षांपूर्वी स्कॉटच्या तीन माणसांनी – ज्यातले दोन, वॉल्ड अँडम्स आणि अर्नेस्ट जॉईस आता शॅकलटनबरोबर होते – माऊंट इरिबसवर चढून समुद्रसपाटीपासून ३००० फुटांची उंची गाठली होती. अर्थात ही उंची पर्वताच्या एकूण उंचीच्या तुलनेत अत्यल्प आहे, ह्याची त्यांना तेव्हा जाणीव नव्हती.

चार मार्चला त्याच्या खाशा धाटणीत शॅकलटनने तडकाफडकी घोषणा केली की 'शिखरावर चढाई करायची आहे आणि त्याची सुरुवात दुसऱ्या दिवशी होईल. चढाई करणाऱ्या दलात असतील डेव्हिड, मॉसन, स्कॉटिश सर्जन ऑलिस्टर मॅक्के, मार्शल, ब्रॉकलहर्स्ट आणि अँडम्स. गिर्यारोहणाचा विशेष अनुभव कोणालाच नव्हता; पण सृजनशीलतेवर शॅकलटनचा दृढ विश्वास असल्यामुळे ती संध्याकाळ तयारीच्या धामधुमीत गेली. योग्य साधनांच्या उणिवेवर मात करण्याचा प्रयत्न जो-तो करू लागला. उदा. अँटार्क्टिकवर जाणारे संशोधक-प्रवासी सर्वसाधारणपणे वापरत त्या फिनेस्कोजच्या किंवा रेनडिअरच्या कातड्याच्या, लॅपलॅण्डर्सच्या मऊ बुटांना त्यांनी खालून खिळले ठोकले; जेणेकरून चालताना बर्फावर चांगली पकड मिळवी.

दुसऱ्या दिवशी पहाटेच, नवोदित गिर्यारोहकांनी कूच केले. शिखरावर जाणाऱ्यांकडे अकरा दिवस पुरेल एवढी आणि सहाय्यक दलाकडे सहा दिवस पुरेल एवढी रसद होती. साधारण मैलभर अंतरापर्यंत स्लेज खेचून नेल्यानंतर खडकाळ पट्टा आडवा आल्यामुळे सहाशे पाऊंडी स्लेज त्यांना उचलून न्यावे लागले. नंतरही त्यांना ते स्लेज निळ्या निसरड्या बर्फावरून नेताना प्रयत्नांची पराकाष्ठा करावी लागत होती. वाऱ्याच्या झोताने बर्फात तयार झालेल्या टेकड्या 'सास्त्रुगी' त्यांच्या कष्टात भर पाडत होत्या. या टेकड्यांना एकतर बगल घावी लागत होती, नाहीतर त्या चढून जाव्या लागत होत्या. संध्याकाळपर्यंत त्यांनी जेमतेम सात मैल आणि २७५० फुटांची उंची पार केली. दुसऱ्या दिवशी अधिक मोठ्या आकाराच्या आणि अधिक संख्येने असलेल्या सास्त्रुगींमुळे त्यांचे स्लेज एकसारखे उलटत होते, आणि त्यातले पडलेले सामान पुन्हा लादण्यात त्यांचा पुष्कळ वेळ फुकट जात होता. दिवसभर खड्या चढावाला तोंड घावे लागल्यामुळे, ज्वालामुखीच्या मुख्य शंकूच्या पायथ्याशी त्यांनी तळ ठोकला तेव्हा त्यांनी उंचीच्या बाबतीत दुप्पट मजल मारली होती. मात्र तीन मैलांचेच अंतर पार केले होते.

७ मार्च रोजी अॅडम्सने घोषणा केली की सहाय्यक दलसुद्धा शिखरापर्यंत त्यांच्याबरोबर राहील. चढण एवढी खडी झाली की त्यांना त्यांची स्लेजेस आणि बरेचसे सामान मागे सोडून जावे लागले. सामान वाहायला रकसॅक्स नसल्यामुळे प्रत्येकाला केवळ चाळीस पाऊंडसपर्यंतच सामान घेता येत होते. त्यात तंबू, स्लीपिंग बॅग आणि तीन दिवस पुरेल एवढे दाणापाणी होते. मागे सोडलेल्या सामानात तंबूचे खांब होते, त्यामुळे त्यांना तंबू त्यांच्या स्लीपिंग बॅगवरच पांघरावे लागले. त्या रात्री ८७५० फुटांवर एका खडकाळ चढणीच्या पायथ्याशी त्यांनी तळ ठोकला, तेव्हा तापमान -३४° फॅरनहाईट (-३७° सेंटीग्रेड) एवढे खाली आले. हिमवादळ झाले आणि दाट हिम पडले. वारा एवढ्या जोराने घोंघावत होता की दोन्ही दले एकमेकांपासून केवळ दहा यार्डस्वर होती, तरीही एकमेकांना पाहू शकत नव्हती किंवा एकमेकांचे बोलणे ऐकू शकत नव्हती.

अखेरीस ९ मार्चच्या सकाळी हिमवादळ शांत झाले, तोपर्यंत सर्वजण आपापल्या स्लीपिंग बॅगमध्ये बत्तीस तासांसाठी अडकून पडले होते. तेवढ्या वेळात त्यांना काहीही प्यायला मिळाले नाही आणि खाण्यासाठी त्यांना प्रत्येकी एक बिस्कीट आणि चॉकलेटचा एक तुकडा एवढाच आहार मिळाला. ब्रॉकलहर्स्ट प्रातर्विधीसाठी स्लीपिंग बॅगबाहेर आला, तेव्हा त्याचे पाय गोठले आणि वाऱ्यामुळे त्याचा हातमोजा उडून गेल्यावर तो त्यामागे धावताना वाऱ्याने त्यालाही घळीत लोटल्यामुळे त्याच्या पायांची अवस्था आणखीनच बिकट झाली. अखेरीस, अॅडम्सच्या मदतीने तो पुन्हा स्लीपिंग बॅगमध्ये परतला, तोवर स्लीपिंग बॅगमध्ये बरेच हिम शिरले होते आणि त्याला पुन्हा उब मिळणे अशक्य झाले.

एवढ्या अडचणी आडव्या आल्या तरी डेव्हिडचा चढाईचा निश्चय पक्का होता, म्हणून सर्वजण मुख्य विवराच्या दिशेने शिकस्त करू लागले. चढण कमालीची – कधी नव्हे एवढी – खडी होती. मंडळींनी चार-दोन वेळा धोकादायक घसरणी अनुभवल्या. केवळ आईसअॅक्सच्या वापरामुळेच त्यांनी तग धरली. मुख्य विवराच्या शिखरावर पोचल्यावर मार्शलने ब्रॉकलहर्स्टच्या पायांची पाहणी केली असता असे निष्पन्न झाले की त्याचे दोन्ही अंगठे मिळून एकूण सहा बोटांना हिमबाधा झालेली होती. स्की बूटस्वैवजी फिनेस्कोज वापरण्यास ब्रॉकलहर्स्टने नकार दिला होता, आणि त्याच्या मोठ्या स्की बूटस्वच्या दुमडीने त्याचे रक्ताभिसरण रोखले होते.

दुसऱ्या दिवशीची सकाळ उजाडली ती सर्वांच्या नजरेला अनोखा नजराणा देत. माऊंट इरिबसची छाया पिंजल्या कापसासारख्या ढगांवर पसरल्याचे दृश्य मोठे मनोहारी होते. ब्रॉकलहर्स्टला त्याच्या स्लीपिंग बॅगमध्ये सोडून इतरांनी एकमेकांना दोरखंडानी बांधून घेऊन आणखी उंचावरल्या जागृत विवराच्या दिशेने कूच केले. चार तासांच्या अत्यंत कष्टप्रद वाटचालीनंतर ते त्याच्या काठावर पोचले. त्यानंतरचा थोडा वेळ सर्वजण केवळ डोळ्यांनी आणि कानांनी साश्चर्याने ग्रहण करू शकले. त्यांच्या पुढ्यातले विवर अर्धा मैल व्यासाचे आणि नऊशे फूट खोलीचे होते. 'काही मिनिटांच्या अवधीच्या अखंड फुसफुशीनंतर,' डेव्हिडने लिहून ठेवले, 'खालून घुमण्याचा मोठा आवाज येत होता, आणि नंतर लगेचच, वाफेचा एक प्रचंड गोळा वर उठत होता आणि विवराच्या मुखाशी कायमस्वरूपी तरंगत असलेल्या पांढऱ्याधोप ढगाचा आकार वाढवत होता.'

परंतु ह्या विलोभनांचा आनंद घेण्यासाठी वेळ नव्हता. एवढ्या उंचीचे तिथल्या हवेचे दुष्परिणाम एव्हाना त्यांना चांगलेच जाणवू लागले होते. म्हणून मॉसन फोटो काढत होता तेव्हा मार्शलने हिप्सोमीटर काढला; जो डिस्टिल वॉटर ज्या तापमानाला उकळते ते तापमान नोंदवतो, यावरून त्या ठिकाणाची उंची समजू शकते. समुद्रसपाटीपासून उंची जशी वाढत जाते तसे पाण्याच्या उकळण्याचे तापमान उतरत जाते. यावरून उंचीचे मोजमाप काढता येते. ह्या बाबतीत, मार्शलने काढलेली उंची निघाली १३,५०० फूट; पण तो निष्कर्ष चुकीचा होता, १२४४८ फुटी माऊंट इरिबसचा उंची सुमारे हजार फुटांनी चुकली होती.

मंडळींनी उतरंड सुरू केल्यावर डेव्हिड आणि मॉसन नमुने गोळा करू लागले आणि पातळ्या घेऊ लागले. ब्रॉकलहर्स्टपाशी पोचल्यावर लगेचच त्यांनी नाशता उरकून घेतला आणि ब्रॉकलहर्स्टला घेऊन त्यांनी पुढची वाटचाल सुरू केली. उतारापाशी पोचल्यावर त्यांनी त्यांचे सामान उतारावरून ढकलून दिले, मग स्वतः बसकण मारून तेही घसरत उतरले. असे करणे धोकादायक होते तरी ते सुरक्षितपणे खाली पोचले, त्यांचा उत्साह वाढला. मात्र अनेकदा घसरून न आलेलं सामान पुन्हा खाली ढकलण्याचं काम त्यांना करावं लागत होतं. तरीदेखील त्यांची गती वाखाणण्याजोगी

होती. मुख्य शंकूच्या पायथ्यापर्यंत पोचेतोवर अनेक उतारांवर त्यांनी तसेच केले. पहिल्या मुक्कामी जिथे ते अवजड सामान सोडून गेले होते, तिथे ते पोचेपर्यंत रात्र झाली. पहाटे तीन वाजता उठून त्यांनी पुन्हा कूच केले आणि ते अगदी आरंभीच्या मुक्कामी पोचले. वाऱ्याचा वाढता जोर पाहता त्यांना हिमवादळाची शंका आली, म्हणून त्यांनी सर्व सामान स्लेजेसवर लादले आणि अत्यंत वेगाने तळ गाठला. मार्शलच्या शब्दांत, 'जवळजवळ मृतावस्थेत.'

माऊंट इरिबसच्या चढाईनंतरच्या कालावधीत सर्वांनी आपापल्या परीने येऊ घातलेल्या थंडीला, गारठ्याला आणि अंधःकाराला तोंड देण्यासाठीच्या उपायांच्या तरतुदीत घालवला. मोहिमेच्या वैज्ञानिक अभ्यासात मॉसन महत्वाची भूमिका निभावत होता. त्याने डेव्हिड आणि प्रिस्लेबरोबर केवळ नमुनेच गोळा केले नाहीत, तर बर्फाच्या आणि हिमाच्या रचनेचे पृथक्करण केले; हवामानाच्या नोंदी ठेवल्या; वाऱ्याच्या वेगाच्या आणि चुंबकीय मापनांच्या नोंदी ठेवल्या; वातावरणातल्या विद्युत्प्रवाहांचा अभ्यास केला; आणि ऑरोराच्या म्हणजे ध्रुवीय प्रकाशपट्ट्यांच्या निरीक्षणांच्या नोंदी ठेवल्या. सुरुवातीला त्याला स्वतंत्र प्रयोगशाळा मिळाली होती; पण अल्पावधीतच तिथल्या साऱ्या गोष्टी हिमकणांनी आच्छादल्या गेल्यामुळे निरुपयोगी ठरल्या आणि त्या जागेचं रूपांतर कोठारात करण्यात आलं.

त्याच्या प्रयोगशाळेच्या अंतानंतर मॉसन अधिकाधिक वेळ फोटोग्राफिक डार्करूममध्ये घालवू लागला. वास्तविक, अधिकृतपणे मोहिमेचा छायाचित्रकार मार्शल होता, तरी ग्लासप्लेट निगेटिव्हज् आणि फिल्मस्वर काम करण्यासाठी आवश्यक ती साधनसामुग्री डार्करूममध्ये बसवण्यात मॉसन आणि डेव्हिडने पुढाकार घेतला. बहुतेक सर्व डेव्हलपिंग आणि प्रिंटिंग मॉसन आणि ब्रॉकलहर्स्ट पार पाडत असत.

केबिनच्या उर्वरित भागात शॅकलटनची स्वतंत्र खोली होती, तिच्या परिघात छोट्या खोल्यांची मालिका होती – प्रत्येकीत दोघांच्या झोपण्याची सोय, तिचे स्वतःचे नाव आणि स्वतंत्र स्वरूप – आणि मध्यभागी सार्वजनिक खोली; जिथे सर्वजण एकत्र जेवत, किंवा एकत्र काम करत. मात्र त्या वेळेस जेवणाचं टेबल दोऱ्यांच्या सहाय्याने वर लटकवलं जाई. डेव्हिड आणि मॉसनच्या खोलीचं नाव होतं 'भंगाराचे दुकान' किंवा 'कुतूहलाची गुहा.' कारण तिथे सामानाचा 'दृश्य गोंधळ' दृष्टीस पडत असे – कॅमेरे, स्पेक्ट्रोस्कोप्स, मायक्रोस्कोप्स, इलेक्ट्रोमीटर्स, कॅलिपर्स, हातोड्या आणि बरेच काही. शॅकलटनच्या निरीक्षणानुसार 'डेव्हिड त्याच्या बिछान्याच्या एका टोकात पत्र्याचे चकचकीत डबे आणि रंगीबेरंगी वेष्टने साठवून ठेवत असे, ज्यामुळे तो ढीग 'ऑस्ट्रेलियन बोअर बर्ड'च्या घरट्यासारखा दिसत असे.'

आणखी एका खोलीत वास्तव्याला होते, वॉर्डल्ड, जॉईस आणि 'मुद्रणालय'; जे अॅन्टार्क्टिकमध्ये प्रथमच छापल्या जाणाऱ्या पुस्तकाच्या छपाईच्या प्रक्रियेतला

प्रमुख भाग होते. 'ऑरोरा ऑस्ट्रेलिस' नामकरण झालेल्या पुस्तकात मोहिमेतल्या सदस्यांचे दहा लेख होते. त्यांपैकी एक होता मॉसनचा 'बेदिबिया,' दुर्मिळ कादंबरीचे कथानक. यामध्ये दक्षिण ध्रुवावर पोचलेल्या दलाचे वर्णन आहे. तिथे पोचल्यावर त्यांना सर्वत्र महाकाय आकाराच्या अळंब्या आणि तेवढ्याच आकाराचे कीटक दिसतात. वॉईल्ड आणि जॉईस केवळ पुस्तक-छपाईचे काम करत नव्हते, तर पुढल्या प्रवासासाठी आवश्यक ते साहित्य आणि स्लेजेसही तयार करत होते.

ऑगस्टच्या पूर्वार्धात सूर्य जरी क्षितिजावर अवतरलेला नव्हता, तरी केबिनचा परिघ सोडून स्लेजिंग करण्यास सर्वचजण आतुर झालेले होते. विशेषतः मॅक्केसाठी हिवाळ्याचा मोठा कभिन्न काळ तणावाचा ठरला. ३ ऑगस्ट रोजी विल्यम रॉबर्ट्सून बुटाची लेस बांधण्यासाठी मॅक्केच्या बॅंगवर पाय ठेवल्याबरोबर तणावग्रस्त मॅक्के लगेच खवळला. 'बॉक्सशी झालेल्या वादावादीत मॅक्केने त्याचा गळा अशा तऱ्हेने पकडला की त्याला मैत्री कशी समजायची,' असाच प्रश्न पडतो. मार्शलने सहजच नोंदवून ठेवले - 'मॉसनने मॅक्केचा गळा धरून त्याला त्याच्या बिछान्याकडे वळवल्यामुळे रॉबर्ट्सूची सुटका झाली.'

एक बाब स्पष्टच होती की केवळ एकटा मॅक्केच नव्हे, तर सर्वचजण फार काळ कोंडून पडलेले होते आणि मोहिमेच्या प्रत्यक्ष कामावर मन केंद्रित करणे सर्वांकरता गरजेचे होते. म्हणूनच अंधार आणि पराकोटीचा गारठा असला तरी शॅकलटनने ठरवले की त्यांच्यावर 'हिमसंस्कार' करून घेण्याची वेळ आली होती. हिवाळ्याच्या कालावधीत त्याने निर्णय घेतला होता की ते एकच नव्हे, तर दोन ध्रुव सर करतील.

क म ला बा ई ओ ग ले



२१वी आवृत्ती

घराघरातील स्वयंपाक
रुचकर करण्यासाठी

शयिरा

भाग २

कमलाबाई ओगले

किंमत : १९५/-रु. | पोस्टेज : २५/-रु.



पुस्तक परिचय

तिबेटच्या वाटेवर

हिमालयात स्वैरसंचार करणाऱ्या आणि तिबेट परिसरातील
अंध मुलामुलींना शिक्षण देऊन आत्मनिर्भर बनवणाऱ्या
अंध अपंग सॅब्रिएची विलक्षण कहाणी



मूळ लेखक : सॅब्रिए टेनबर्केन

अनुवाद : वन्दना अत्रे

पृष्ठे २२०। किंमत २४०रु.। पोस्टेज २५रु./ सभासदांना सवलतीत

ही कहाणी एका लढाऊ युवतीची. तिचा हा लढा आधी स्वतःच्या अपंगत्वाशी, अंधत्वाशी. मग तिला पावलोपावली दया दाखवणाऱ्या समाजाशी आणि सर्वांत शेवटी, आपल्या घरापासून कोसो दूर असलेल्या देशातील कर्मठ, अंधश्रद्धाळू समाजाशी.

स्वतःच्या अंधत्वावर मात करीत वैयक्तिक उत्कर्षाची स्वप्न बघणे तुलनेने खूप सोपे वाटावे, असे मोठे स्वप्न बघणाऱ्या सॅब्रिएची कहाणी प्रथमदर्शनी अविश्वसनीय वाटावी अशी आहे. ज्या हिमालयातील थंड, निष्ठुर शिखरांची आणि तशाच क्रूर खाईची डोळस माणसांना दहशत वाटते, त्या हिमालयात ही अंध स्त्री सहजतेने फिरते. तेही पर्यटन म्हणून नव्हे, तर अंध, असाहाय्य मुलांचा शोध घेत! आपल्या अपंगत्वाचा बाऊ न करता, ते सहजतेने स्वीकारून जगण्याला एक विशाल उद्दिष्ट देणारी सॅब्रिएची कहाणी वाचताना एक बाब सतत जाणवत होती, या पुस्तकात जे लिहिले आहे त्यापेक्षा हा संघर्ष कितीतरी पटीने तीव्र असणार. समोर येणाऱ्या अडचणी, पदोपदी निसर्गाने केलेला असहकार याविषयी लिहिताना तिची लेखणी अनेकवेळा खूप सौम्य होते, मितभाषी होते. कारण तिला स्वतःच्या कर्तबगारीचा डंका पिटायचा नाहीय. तिला लक्ष वेधायचे आहे, तिबेटमध्ये तेथील नैसर्गिक परिस्थितीमुळे मोठ्या प्रमाणात असलेल्या अंधत्वाकडे; या अंध मुलांना रोजच्या व्यवहारापासून दूर ठेवणाऱ्या समाजाकडे आणि त्यामुळे असाहाय्य जीवन जगावे लागणाऱ्या मुलांकडे!

तिबेटमध्ये अंध मुलांसाठी शाळा उघडणाऱ्या सॅब्रिएने आता भारतात त्रिवेंद्रममध्ये जगभरातील अंध प्रौढांसाठी सुरू केलेले 'कांधारी' हे आगळे व्यवसाय केंद्र हा तिच्या भविष्यवेधी दृष्टिकोनाचा एक उत्तम नमुना म्हणावा लागेल. या निसर्गरम्य, पर्यावरणस्नेही वास्तूत सॅब्रिए आणि पॉलला भेटणे, त्यांच्याशी गप्पा मारणे हा माझ्या आयुष्यातील एक रसरशीत अनुभव होता.

हे पुस्तक कोणासाठी आहे? आयुष्याबद्दल सतत कुरकुर करणाऱ्या आणि भोवतालच्या व्यवस्थेला सतत नाक मुरडणाऱ्यांना कदाचित या पुस्तकाकडून काहीही मिळणार नाही. कारण नकाराचे ओझे त्यासाठी मानेवरून उतरवावे लागेल. पण समोर येणारे आयुष्य ज्यांना नेहमीच वेगळे आणि आव्हानात्मक वाटते, त्यांना या पुस्तकातून भरपूर प्राणशक्ती मिळेल. अशा सर्वांना मी हे पुस्तक अर्पण करते आहे!

सॅब्रिएइतकेच आव्हानात्मक आयुष्य नर्मदेच्या किनारी जगणारी माझी मैत्रीण भारती ठाकूर हिला हा अनुवाद बघताना सर्वाधिक आनंद होईल. मी हा अनुवाद करावा हा तिचा आग्रह या ना त्या निमित्ताने ती सतत माझ्यापर्यंत पोहोचवत होती.

— वन्दना अत्रे

“केल्सांग मेटो, केल्सांग मेटो...”

खालून कोणीतरी ओरडत होते. मी माझ्या घोड्याला पुढे दामटले. अतिशय आत्मविश्वास असलेल्या आणि शांत डोक्याच्या त्या घोड्याने आपल्या टाचा तडफेने त्या दगडी उतारावर टेकवल्या. पुढे जाण्यासाठी नीट रस्ता नव्हता, त्यामुळे वेळोवेळी त्याला थांबावे लागत होते. जणूकाही कोणत्या दगडावर पाय ठेवणे सर्वांत सुरक्षित आहे हे तो तपासून बघत होता.

“केल्सांग मेटो! परत फिरा.” दूरवरून ऐकू येणाऱ्या त्या आवाजात कमालीचे भय होते, पण तरीही मला परत जायचे नव्हते. आणि घोड्याच्या एकाग्रतेत व्यत्यय आणायला नको, असेही आम्हाला प्रकर्षाने वाटत होते. कारण परतीची वाट अधिक धोकादायक असण्याची शक्यता होती. आमच्या अंगावर वरून दगड पडत होते आणि ते चुकविण्यासाठी माझा घोडा धोकादायक कसरती करित होता. तो एक लहानखुरा, पर्वतामध्ये जन्माला आलेला आणि पर्वतामध्ये जडणघडण झालेला घोडा होता. पर्वतारोहणात अतिशय वाकबगार असलेला. पण या घोड्याबाबत मला एक इशाराही मिळाला होता. आणि तो म्हणजे, तो अतिशय आक्रमक होता आणि त्याच्या पाठीवर बसलेल्या स्वाराला उडवून लावण्यात वाकबगार होता. पण मीही या सैतानावर स्वार होण्याचा निर्धार केला होता. आता मी खूश होते, नागपो नावाचा हा काळा घोडा खूप शांत आणि एकाग्र झाला होता. अतिशय लहरी आणि हाताळायला अवघड असा लौकिक असलेल्या घोड्यांनाही हाताळण्याचे शिक्षण मी लहानपणी घेतले होते. घोडा हा फार संवेदनशील आणि हुशार प्राणी आहे, हेही या अनुभवात मला समजले असल्याने त्याच्यावर बिनदिवकतपणे विश्वास टाकायला हरकत नाही अशा निष्कर्षाला मी आले होते.

“केल्सांग मेटो” खालून पुन्हा आवाज आला. “वादळ येतेय, आपण ती खिंड ओलांडू शकत नाही.”

“आपल्याला ती ओलांडावीच लागेल. पलीकडच्या बाजूला एक गाव आहे. तिथे आपल्याला नक्की आश्रय मिळेल.” मी उत्तरले. जोरदार वादळ येत असल्याचा इशारा आम्हाला एका शेतकऱ्याने दिला होता. शक्य तेवढ्या लवकर पुढील खेड्यात पोचण्याचा प्रयत्न करावा, असेही त्याने सुचविले होते. खिंडीच्या या बाजूला, मुक्कामासाठी आम्हाला मोठ्या खडकाभोवती उगवलेल्या गवताचाच काय तो आधार होता, पण रात्री संरक्षण मिळण्याची कोणतीही सोय तेथे नव्हती. आमचे बोलणे सुरू असेपर्यंत नागपो क्षणभर थांबला. मग मी त्याला हलकेच ‘चल पुढे’ असे म्हणताच तो पुढे निघाला. पाच दिवस मी या घोड्याच्या पाठीवर काढले होते आणि त्या दरम्यान आम्ही दोघांनी आमची एक भाषा निश्चित केली होती. त्यामुळे मला छडी किंवा चाबूक वापरण्याची गरज पडत नव्हती. लगाम खेचणे किंवा माझ्या मांड्या आवळून त्याला इशारा देण्याचीही आता गरज नव्हती. नेमक्या शब्दात हुकूम

देणे आणि त्याच्या पाठीवरील माझ्या वजनाची अदलाबदल एवढे पुरेसे होते.

एकाएकी वाऱ्याचा वेग वाढला. भणाणता वारा आमच्या कानांवर आदळू लागला, घोड्याच्या खोगिराच्या बाजूला बांधलेल्या सामानाला झोंबू लागला. दर मिनिटागणिक त्याची तीव्रता वाढत होती, वादळ आता फार दूर नाही याचाच इशारा जणू हा वारा देत होता. सुदैवाने आमच्या मागून येणाऱ्या वाऱ्याच्या लाटा मात्र फारशा धोकादायक वाटत नव्हत्या. त्या आम्हाला पर्वतापासून दूर ढकलण्याचा प्रयत्न करित होत्या.

थोड्याच वेळात, ही खिंड ओलांडण्याचा धोका पत्करण्याचा निर्णय घेतलेल्या माझ्या अन्य सहकाऱ्यांची चाहूल लागली. त्यांनी टाकलेल्या धापांचा आवाज ऐकू येऊ लागला. ते घोड्यावरून उतरून लगाम हातात धरून डोंगराच्या बाजूने चालत होते. मी मात्र माझ्या घोड्याच्या – नागपोच्या भरवशावर पुढे निघाले. त्याचा लगाम सैल सोडून दिला. त्याने शांत राहावे यावर लक्ष पूर्ण एकाग्र केले.

अखेर आम्ही ते साध्य केले... घामाने निथळणारा आणि दमल्याने धापा टाकणारा माझा घोडा पर्वतशिखरावर उभा होता. आम्हाला डोंगराच्या दुसऱ्या बाजूला ढकलण्याचे खूप प्रयत्न त्या वादळाने केले. त्या सुसाट वाऱ्यापासून माझे रक्षण करण्यासाठी आणि इतरांची वाट बघण्यासाठी मी नागपोवरून उतरले. इतर मंडळी फार मागे नव्हती. अतिशय खडतर आव्हान आम्ही मागे टाकले आहे, याची मला खात्री पटली आणि एकाएकी मला जाणवले, या तणावाने माझ्यामधील पूर्ण त्राणच जणू शोषून घेतले होते. पण मला हे ठाऊक नव्हते की, मी ज्या संकटातून बाहेर पडले होते ते अगदी क्षुल्लक ठरावे असे आणखी मोठे आव्हान पुढे उभे होते.

सगळे जण शिखरावर पोचले. मोठ्याने आरडाओरडा केल्यामुळे आणि दम लागल्यामुळे सगळे जण रडतखडत पुढे निघालो. वाटेवरील पहिला टप्पा एक घट्ट अशा पठाराच्या बाजूने जात होता. नागपोला घेऊन मी पुढे निघाले, दुसऱ्या बाजूला आम्हाला किमान चालण्यायोग्य वाट मिळाली अशी प्रार्थना करित...! माझ्या घोड्याची इच्छाशक्ती तीव्र होती. अन्य घोड्यांपेक्षा तो अधिक निश्चयी होता, त्यामुळे तो सर्वांचा नेता होता. कोठे थांबणे सर्वांत सुरक्षित, याबाबत त्याला निश्चितच एक अंतःप्रेरणा असावी. तो अतिशय काळजीपूर्वक, आपल्या टापांनी अंदाज घेत, चाचपून बघत मगच पुढची वाट निवडत होता. त्याच्या पायाखालची जमीन निसरडी होती.

खरोखरच, पुढे जाण्यासाठी नीट रस्ता नव्हताच. पायाखालचे दगड सुळक्याशेजारच्या खाईत कोसळत होते. नागपो काही क्षण घुटमळला आणि मग पुढे निघाला. तो एका दगडावरून दुसऱ्या दगडावर उड्या मारत होता. अरुंद अशा एका मोठ्या खड्ड्याला चुकविण्यासाठी मारलेली ती उडी फार धोकादायक असल्याचे माझ्या सहकाऱ्यांनी मला नंतर सांगितले. अशाच एका उडीत माझा, खोगिरावरील डाव्या बाजूचा पाय अडकविण्याचा बंद एकदम सैल पडला. काही क्षणांच्या

भीतिदायक शांततेनंतर मला त्या बंदातील आधार देणारी पट्टी खालच्या दगडी जमिनीवर पडल्याचा आवाज आला.

उंचीबद्दल वाटणारी भीती माझ्या मनात एकदम जागी झाली आणि भयाच्या थंड लाटेने मला विळखा घातला. पण त्यातून लगेचच मी स्वतःला बाहेर काढले. मी त्या खोगिरावर टिकून राहू शकले नसते, तर काय झाले असते याचा विचार करायला मला आता वेळ नव्हता. आम्ही वेगाने पुढे निघालो. एका दगडावरून दुसऱ्या दगडावर, अधिकाधिक खोल-खोल...

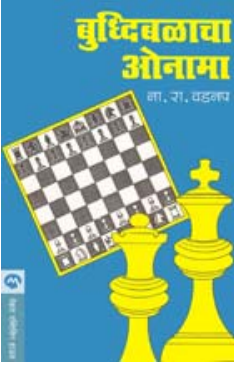
‘केल्सांग मेटो.’ तो आवाज आता व्याकूळ झाला होता. घळीच्या दुसऱ्या बाजूला असलेले सगळे जण थांबले. एका समतल जागेवर, बहुधा खडकांचे छोटे पठार असावे असे मला वाटते, मी नागपोला थांबवले. “दुसरी वाट शोधा. मी इथे तुमची वाट बघत थांबते.” मी ओरडून त्यांना सांगितले. मी खूप वेळ त्यांची वाट बघत होते. नकारात्मक विचार मनात थैमान घालत होते. आता आमच्याभोवती घोंगावणाऱ्या वादळांने त्यांना खोल दऱ्यांमध्ये भिरकावून दिले तर?

खूप वेळ प्रतीक्षा केल्यानंतर ते दुसऱ्या बाजूने येत असल्याचे मला ऐकू आले. पण त्या आवाजाबरोबर मला आणखीही काही ऐकू येत होते. दूरवर. तो भयावह गडगडाट वेगाने जवळ येत होता. “पुढं सरका, चला पुढं.” त्यांनी मला आवाज दिला आणि मी पुन्हा नागपोला पुढे चलयण्याचा इशारा दिला.

ते वादळ अतिशय आक्रमकपणे चाल करून आले. त्याने माझ्या नागपोच्या खोगिराचा पट्टा तोडला आणि माझ्या डोक्यावर असलेल्या टोपीला उडवून लावले. उडून जात असलेल्या टोपीला मी थांबविले नाही. तुमची हरविलेली टोपी परत सापडली तर ती आपल्यासह दुर्दैव घेऊन येते अशी या परिसरातील लोकांची श्रद्धा आहे. त्या टोपीची मला आता बिलकूल गरज नव्हती. सध्या फक्त एकाच गोष्टीवर लक्ष एकाग्र करण्याची गरज होती आणि ती म्हणजे ते भयावह, आक्रमक वादळ. तो गडगडाट असा होता जणूकाही सर्व देवांचे आकाशात घनघोर युद्ध सुरू असावे. वातावरणातील वाळू आणि धुळीचे बारीक कण माझ्या डोळ्यांत जात होते. मी एक कापडी पट्टी माझ्या डोळ्यांवर ओढून घेतली खरी, परंतु त्याची मला गरजही नव्हती. मला गरज होती, माझ्या कानांची. मला गरज होती तोंडाची, ज्याच्या मदतीने मी सतत घोड्याशी बोलून त्याचे मनोबल उंचावू शकत होते. माझा तोल जाऊ नये याचे भान ठेवणे मला गरजेचे होते. सैल होत असलेल्या लाकडी खोगिरावरील मांड पक्की राहण्यासाठी माझ्या घोड्याचे प्रत्येक पाऊल आणि प्रत्येक उडी ही माझ्यासाठी महत्त्वाची होती.

“केल्सांग मेटो.” कोणीतरी माझ्या मागून आवाज दिला. “उजवीकडे सरका. खाई डाव्या बाजूला आहे.”

घोड्यांना एका निश्चित मार्गाने जायला आवडते. माझा डावा पाय कोणत्याही आधाराविना हवेत तरंगत होता. पण त्याचा कोणताही परिणाम मला घोड्यावर होऊ



७ वी आवृत्ती

बुद्धिबळाचा ओनामा

ना. रा. वडनप

किंमत : १००/-रु. । पोस्टेज : २५/-रु.

प्रति,

श्री. ना.रा. वडनप यांसी

सादर प्रणाम !

‘बुद्धिबळाचा ओनामा’ या आपल्या पुस्तकाबद्दल आपले आभार मानावे तितक्या थोडेच ! बुद्धिबळाचा या खेळाविषयी मला फार उत्सुकता होती. परंतु नक्की तो कसा खेळावा याविषयी आमच्या घरात कोणालाच माहिती नव्हती. त्यामुळे बुद्धिबळाचा पट घरी आणल्यावर काही प्राथमिक गोष्टी माहित होत्या. म्हणजे सर्व बुद्धिबळाच्या चाली, त्यानुसार आम्ही आपले खेळू लागलो. शेवट फक्त राजाला कुटूनही मारण्यात होऊ लागला. बरोबरी माहितच नव्हती. पण ह्या खेळाचे शास्त्रशुद्ध शिक्षण घेण्यासाठी म्हणून जे पुस्तक मिळाले ते सुदैवाने आपलेच मिळाले आणि संपूर्ण पुस्तक वाचल्यावर आमच्या अगोदरच्या खेळाचे हसू यायला लागले. अगदी गंमत वाटायला लागली. खरचं, आपण इतक्या सौम्या तऱ्हेने हे नियम समजावून दिले आहेत की कोणीही ह्या खेळाला क्लिष्ट समजणार नाही. पहिले महाराष्ट्र टाईम्स मध्ये येणारे डाव मी पाहायचे, तेव्हा आपल्याला ह्यातलं काहीएक समजत नाही म्हणून दुर्लक्ष करायचे. आता तर संबंध डाव सोडवूनच उठते. हा खेळ अजिबात डोकेदुखी वाटत नाही; जो जो खेळावा तो तो अधिकच आवड उत्पन्न होते. पुन्हा एकदा आपले अभिनंदन व आभार तसेच ह्या खेळासंबंधी अधिक पुस्तके लिहिण्याचा आपला जो मानस आहे तो पार पाडावा हीच ईश्वरचरणी प्रार्थना, कळावे.

बुद्धिबळाचा ओनामा गिरवणारी एक विद्यार्थी
कुमारी सुनीता यादव म्हात्रे

तुम्ही बुद्धिबळ खेळातले नवशिके असा किंवा नियमित खेळाडू असा वरील बोलका अभिप्राय सांगतो की, हे पुस्तक मार्गदर्शक म्हणून तुम्हाला नित्य संग्रही ठेवावेसे वाटेल !



घायचा नव्हता. तो काय करतोय हे त्याला ठाऊक आहे, या एकाच गोष्टीवर मला विसंबून राहणे भाग होते.

गडगडाट ऐकून नागपो किंचित मागे सरकला. मला कानावर जोरदार, काहीतरी पडल्याचा आवाज आला. त्यापाठोपाठ गडगडत जाणाऱ्या दगडांचा, वेदनेने विव्दळणाऱ्या घोड्यांचा, मग तीव्र आक्रोश माझ्या कानावर पडला आणि माझी एकाग्रता ढळली. काय घडले होते नेमके? बहुधा एखादा मोठा दगड घळीत पडला असणार आणि जाताना बरोबर कोणालातरी खेचत घेऊन गेला असणार. मग त्या दरीच्या तळाशी वेड्यावाकड्या अवस्थेत पडलेला जखमी मृतदेह माझ्या डोळ्यांसमोर आला. या खिंडीत माझ्याबरोबर येण्याचा आग्रह मीच सर्वांना केला होता. माझ्या मनात एकाएकी विचार आला, मी येथे एकटीने यावे अशी त्यांची इच्छा नव्हती. त्यामुळे जर काहीतरी विपरीत घडले असेल तर तो माझा दोष होता... मी नागपोला त्या चिंचोळ्या रस्त्यावर वळविण्याचा प्रयत्न केला, पण त्याने त्याला विरोध केला, जो योग्यच होता. मी विचार केला, 'आता मी काय करू? येथे स्वस्थ बसून वाट बघत राहणे योग्य ठरले असते?' मी पुन्हा एकदा नागपोला वळविण्याचा प्रयत्न केला, पण तो उधळू लागला. उताराकडे सुरू असलेला त्याचा प्रवास तसाच चालू राहावा अशीच त्याची इच्छा होती. बुजलेल्या घोड्याने शांत राहावे यासाठी मी खाली उतरले. आतापर्यंतचा सर्वाधिक मोठा गडगडाट करीत वादळ पुढे सरकू लागले आणि पाऊस सुरू झाला. पावसाच्या मोठाल्या धारा मला भिजवू लागल्या, ती ओल कपड्यात झिरपत थेट हाडापर्यंत गेली.

एकाएकी झपझप वरून खाली येत असलेला घोड्याच्या टापांचा आवाज माझ्या कानावर पडला. "काय झालं?" मी अंधारातच प्रश्नाचा तीर मारला. काहीतरी आवाज माझ्या कानावर पडला, पण कोसळणाऱ्या पावसाच्या आणि घोंगावणाऱ्या वाऱ्याच्या आवाजाने ते शब्द विरून गेले. ती माणसे जवळ आल्यावर ते काय म्हणत होते ते मला कळू शकले. "पुढं चला, चला लवकर, विशेष काही घडलं नाहीये." मी पुन्हा खोगिरावर चढले. घोड्याच्या टापा आणि खोगिरावर आदळणाऱ्या घोडेस्वाराच्या बुटांचा आवाज याचा मागोवा घेत नागपोला पुढे नेत राहिले. एक छोट्यासा खडकाळ पल्ला आम्ही पार केला. आता घोड्याच्या टापांखालील रस्ता अधिक समतल आणि वाळूचा होत आहे, असे माझ्या लक्षात आले.

एका गोठासदृश झोपडीच्या पुढे आलेल्या छपराच्या आश्रयाने आमचे घोडे आणि आम्ही उभे होतो. थंडी आणि ताण यांमुळे घोडे थरथरत होते. पण तेथे आम्हाला फार काळ थांबणे शक्य झाले नाही. आम्ही तेथे पोचल्यावर काही क्षणांतच एक संतप्त शेतकरी त्या घरातून बाहेर आला आणि जणू आम्ही रात्री घरात घुसलेले चोर आहोत असे समजून आम्हाला परत त्या पावसात हाकलू लागला. आम्ही शेजारच्या झोपडीत जाण्याचा प्रयत्न केला तर त्यांनी त्यांची कुत्री आमच्यावर सोडली. आम्ही बहुधा सभ्य माणसांसारखे दिसत नसणार...

अखेरीस, एका वृद्ध शेतकऱ्याच्या पत्नीने तिच्या झोपडीची खिडकी उघडून आमचे म्हणणे ऐकून घेतले. डोल्मा तिच्यासमोर जाऊन उभी राहिली आणि आमच्या छोट्या चमूकडे निर्देश करित बोलू लागली. उंचावरील खिंडीतील अतिशय खडतर, लांबलचक रस्ता, आमचे चिंब भिजून निथळणारे कपडे आणि पडल्यामुळे तिच्या पायाला झालेली दुखापत याकडे ती निर्देश करित होती. त्या शेतकऱ्याच्या पत्नीला आमच्याविषयी अनुकंपा निर्माण झाली, मात्र तिने आम्हाला आश्रय देण्याचे नाकारले! आमच्या दुर्दैवी परिस्थितीचे अधिक गडद चित्र रेखाटण्यासाठी डोल्माने तिच्या खिडकीपुढे लंगडत चालून दाखविले आणि चालताना ती मोठ्याने विव्हळतही होती. या सगळ्या खटाटोपात ती अतिशय वेडेवाकडे हावभाव करित होती. ते बघून त्या शेतकऱ्याच्या पत्नीला खळखळून हसू आले, पण ते सगळे प्रकरण तिला फारच वेडेपणाचे वाटले असणार. आमची अवस्थादेखील फारच दयनीय वाटली असणार, कारण पुढे काही चौकश्या न करता तिने आपले डोके खिडकीतून आत घेतले आणि खिडकीचा दरवाजा आमच्या तोंडावर बंद करताना आपटला. अत्यंत निराश मनोवस्थेत आम्ही उभे होतो आणि आमचे घोडे त्या तुफान पावसात भिजत होते. डोल्माने आमच्यासाठी आणखी एकदा प्रयत्न करावा अशी आम्ही तिला विनंती केली. दोन झोपड्या ओलांडल्यावर तिने अंधारातच आवाज दिला, “कुणा आहे?” त्याबरोबर दोन-तीन खिडक्या फटाफट उघडल्या. “आम्हाला आसरा हवाय...” डोल्मा केविलवाण्या स्वरात म्हणाली. तिच्या आवाजात याचना होती. “तुम्ही कुठून आला आहात?” त्या साशंक शेतकऱ्याला नेमके जाणून घ्यायचे होते. मग डोल्माने आमच्या प्रवासाबद्दल सांगितले. अंध लोकांसाठी असलेल्या एका नव्या लिपीची ओळख या लोकांना करून द्यावी म्हणून आम्ही गेला आठवडाभर घोड्यावरून प्रवास करित होतो. “केल्सांग मेटो ही स्वतः अंध आहे,” असे म्हणत तिने माझी बाही खेचत मला त्या उघड्या खिडकीपुढे नेले. जणू मी एखादी प्रदर्शनीय वस्तूच होते...

“अरे, परदेशी बाई...” असे म्हणत उत्साहाने घरातील मुलांनी आपल्या माना खिडकीबाहेर काढल्या.

मग एकदम आवेशाने डोल्मा सांगू लागली, “केल्सांग मेटो ही थेट परदेशातून तिबेटमध्ये आलीय, अंध मुलांना लिहा-वाचायला शिकवता यावं म्हणून...”

“किती हृदयस्पर्शी...” शेतकऱ्याची पत्नी पुटपुटली, पण तेवढेच... आता मात्र डोल्माचा धीर संपला आणि रडवेल्या स्वरात ती म्हणाली, “जर तुम्ही आज आम्हाला घरात घेतलं नाही तर तिबेटी लोकांना गृहस्थधर्मच ठाऊक नाही... ते दाराशी आलेल्या परदेशी नागरिकांना गारतून मरू देतात असा समज होईल.”

तिने त्यांच्या राष्ट्रभक्तीला केलेले हे आव्हान उपयोगी ठरले. हळूच एक दरवाजा किलकिला झाला आणि एक आतिथ्यशील वृद्ध माणूस म्हणाला, “या, आत या...”

* * *

“बीजिंगला निघालेल्या सीए ९३६ या फ्लाइटमधील प्रवाशांनी ‘बी गेट’जवळ जावं.”

चीनला जाण्याची माझी ही पहिलीच वेळ नव्हती आणि एकटीने प्रवासही मी पहिल्यांदा करित नव्हते. पण म्हणून माझी, माझ्यावर होणाऱ्या टीकेपासून आणि नामोहरम करण्यापासून सुटका झाली नव्हती.

“तू या निरर्थक दौऱ्यावर का जाते आहेस?” थैरीने मला विचारले. तो तिबेटियन स्टडीजमध्ये डॉक्टरेट करित होता. “काहीही झालं तरी तुला एकटीने जाणं शक्य नाही. तुझ्या सोबतीला कुणीतरी लागेलच. पुढच्या सत्रापर्यंत थांब, मी तुझ्याबरोबर ल्हासापर्यंत येतो.” दुसरी एक माझी सहकारी विद्यार्थिनी माझा बेत ऐकून खो-खो हसायला लागली. “तिबेटमध्ये एकाकी आणि अंध! वा! एखाद्या हॉलिवुडच्या सिनेमाला शोभेल असं हे नाव आहे.” या दौऱ्यावर जाण्यासाठी माझ्या आई-वडिलांनी मला परवानगी कशी दिली, याची काळजी माझ्या एका मैत्रिणीच्या आईला वाटत होती. या घटनेच्या वेळी माझे वय होते सव्वीस वर्षे.

“अशा स्वतंत्रपणे गोष्टी करून तू काय सिद्ध करू बघते आहेस?” माझा त्या वेळचा बॉयफ्रेंड ख्रिस्तोफर करवादला. “तुझा अभ्यास संपव, मग मीही तुझ्याबरोबर येईन. आपण दोघंही जाऊ.”

काही दिवसांपूर्वीच आम्ही दोघेही चीनला गेलो होतो, पण महिनाभरानंतर तो जर्मनीत परत आला आणि मी त्या अवाढव्य देशातील एका छोट्याशा प्रदेशाचा शोध घेत भटकत राहिले. प्रथम मी फार साशंक होते, एखाद्या डोळस साथीदाराच्या मदतीशिवाय मला हिंडता येईल का, याविषयी मला खात्री वाटत नव्हती. पण मी नशिबावर विश्वास ठेवायला शिकले, ठेचकाळत पुढे जायला शिकल्यावर गोष्टी नीट घडू लागल्या आणि मी स्वतंत्रपणे प्रवास करू लागले. त्यानंतर जर्मनीत विशिष्ट उद्दिष्ट किंवा कार्यक्रम नसताना काही काळ काढताना मला जाणवले की, थोडाच काळ उपभोगलेले स्वातंत्र्य मला पुन्हा हवेहवेसे वाटत होते. माझ्यासाठी उत्तम काय आहे त्याचा निर्णय घेणारे सर्व ‘स्वयंघोषित’ तज्ज्ञ, माझी मित्रमंडळी, प्राध्यापक आणि माझ्या भोवतालचा प्रत्येक जण मात्र त्या स्वातंत्र्याच्या नकारात्मक बाजूवर अधिक लक्ष केंद्रित करित होता. माझे प्रकल्प उधळून माझा नियोजित दौरा रद्द करण्याच्या दृष्टीनेच हे सारे प्रयत्न होते. मला हे सगळे फार त्रासदायक आणि नकोसे वाटत होते.

पण मी जराही विचलित न होता माझा बेत अमलात आणण्याच्या दृष्टीने काम सुरू केले. या वेळी मला माझी, खूप काळ मनात असलेली महत्वाकांक्षा पूर्ण करायची होती, तिबेटमधील अंध मुलांसाठी शाळा शोधून काढण्याची!

“तू मला मागं सोडून, सगळ्यांना धुडकावून फक्त तुझा अहंकार सुखावण्यासाठी निघून जाते आहेस. वा! फार छान!” माझ्या मित्राने टोमणा मारला. त्यात माझ्यापेक्षा स्वतःचाच विचार अधिक होता असे मला जाणवले. पण मी त्याबद्दल स्वतःला दोष देणे नाकारले. “तू पण तुझी बॅग भरून, नोकरी सोडून माझ्याबरोबर का येत

नाहीस?” मी त्याला आव्हान देत म्हटले.

“तू का नाही थोडी शहाण्यासारखी वागत?” ख्रिस्तोफरची जवळची मैत्रीण गेराल्ड मध्येच हस्तक्षेप करित म्हणाली.

“तुला भविष्याची काही कल्पना नाहीय सॅब्रिए, आणि आता हातात काही आश्वासन पण नाहीय. तुझ्या सुरक्षिततेचं काय? कुटुंब, स्वतःचं घर, चांगली स्थिर नोकरी याचं महत्त्व तुला एखाद दिवशी समजेल. वयाची साठी आल्यावर मागं वळून बघशील तेव्हा आपल्या आयुष्याशी आपण किती खेळ केलाय हे तुला जाणवेल.”

अशा प्रकारे मनोधैर्य खच्ची करणारे टोमणे मला अस्वस्थ करतात, कारण त्यामागे काही तर्कशास्त्र नसते. मी साठी गाठेपर्यंत जगणे, आयुष्य उपभोगणे, स्वप्न बघणे थांबवायला हवे होते? मी काय केले नाही हे समजून घेण्यासाठी मी नेमक्या कोणत्या टप्प्यावर मागे बघायला हवे? अर्थात, गेराल्डने एका अतिशय संवेदनाक्षम मुद्द्याला स्पर्श केला होता, मी खरेच काय करित होते? मी ज्या मार्गावरून जाऊ बघत होते तो योग्य होता ना? का माझा अभ्यास पूर्ण करून एखादी उत्तम नोकरी स्वीकारणे ही माझ्यासाठी योग्य गोष्ट होती? तिबेटला जाऊन तेथील अंध मुलांसाठी काहीतरी काम करायचे होते, हा बेत खूप मोघम आणि आदर्शवादी होता, पण ते खरोखरच एवढे मूर्ख साहस होते का? या प्रकल्पाला तज्ज्ञांच्या एका मोठ्या टीमची, अर्थसाहाय्य करणाऱ्या संघटनांची आणि खास परदेशी मोहिमेची पूर्ण जबाबदारी घेणाऱ्या जाणत्या प्रवासी एजंट्सची गरज नव्हती का? अशी कोणतीही पूर्वतयारी न करता मी एकटी अशी निघायला कशी प्रवृत्त झाले? मी जरा आगाऊपणा करित होते? आजतागायत मला या प्रश्नांची उत्तरे ठाऊक नाहीत. मला मनोमन फक्त एवढेच ठाऊक होते, मी जे करतेय, ते योग्य आहे.

मी जेव्हा-जेव्हा अशी अज्ञातात मोठी झेप घेऊ बघते, तेव्हा मला नेहमी एकच स्वप्न पडते हे ऐकून कोणालाही आश्चर्य वाटेल. या स्वप्नात मी वाळूच्या एखाद्या टेकाडावर उभी राहून खाली असलेल्या समुद्रात बघत असते. माथ्यावरील आकाश निरभ्र, निळेशार आणि समुद्र सपाट. काळसर, झळाळत्या सूर्यप्रकाशात समुद्रकिनारी चांगलीच गजबज आहे. मग एकाएकी, दूर क्षितिजावर पाण्याची एक मोठी भिंत शांतपणे आमच्याकडे चालत येते. प्रत्येक जण माझ्या दिशेने पळत येतोय. पाण्याची ती भिंत क्षणोक्षणी अक्राळविक्राळ रूप धारण करते आहे आणि आकाश व्यापून उरली आहे, पण त्यापासून दूर पळण्याऐवजी मी त्या लाटेकडे चालत जाते आहे. पाण्याची ती लाट माझ्यावर फुटते आणि आश्चर्याची बाब म्हणजे, पाण्याच्या त्या लोंढ्याखाली चिरडून जाण्याऐवजी स्वप्नातच मला कमालीचे हलके वाटते, नव्या ऊर्जेने भारल्यागत! आणि मला कळते की, येथून पुढे काहीही अशक्य नाही!

“बीजिंगकडे निघालेल्या सीए ९३६ या फ्लाइटच्या प्रवाशांनी ‘बी गेट’जवळ जावं.”

“सॅब्रिए, दुसऱ्यांदा ही घोषणा झालीय. तू आता निघावंस हेच बरं.” माझे आई-वडील घाई करायला लागले. ते थोड्या तणावाखाली आहेत हे मला ठाऊक होते, पण उल्लेखनीय बाब म्हणजे ते त्यांच्या काळजीचे जाहीर प्रदर्शन करित नव्हते. कोणत्याही परिस्थितीशी जमवून घेत मी सर्वोत्तम तेच करीन, यावर त्यांचा विश्वास असल्यामुळे त्यांना माझा बेत अगदी मान्य होता, किंबहुना माझ्या आईलाही माझ्या उत्साहात सहभागी होण्याची इच्छा होती. विद्यार्थिदशेत आपला देश सोडून तीही तुर्कस्थानमध्ये अंकारा येथे जाऊन राहिली होती, इस्लामिक कलेचा अभ्यास करण्यासाठी. लोकांनी प्रश्नार्थक भुवया उंचावू नये म्हणून माणसाचा वेष घेत तिने पूर्व अनातोलियामधून वास्तुशास्त्राचे शिक्षण घेत असलेल्या विद्यार्थ्यांच्या गटाबरोबर प्रवास केला. सेल्जुकिड मशिदीला भेट दिली, त्यावर अहवाल लिहिले.

ती मला नेहमी सांगायची, ‘तुम्हाला एखादी गोष्ट मिळवण्याची अनिवार इच्छा असेल तर ती तुम्हाला मिळतेच.’

त्यांना आणि मलाही दिलासा देण्याचा एक क्षीण प्रयत्न म्हणून मी अगदी सहज स्वरात म्हटले, “या दौऱ्यात खरेच विशेष असे काही नाहीय. इतर पर्यटकांमध्ये आणि माझ्यामध्ये असा फरक आहे तरी काय?” विमानात बसण्याचा इशारा तिसऱ्यांदा स्पष्टपणे दिला गेला.

अतिशय शांत असल्याचा आव आणीत आणि एकदम अंगावर आलेली उत्तेजनेची लाट लपविण्याचा प्रयत्न करित मी पुन्हा एकवार माझे सर्व खिसे तपासून माझी कागदपत्रे बरोबर असल्याची खात्री करून घेतली.

मी आई-वडिलांना निरोपाची शेवटची मिठी मारली आणि त्या छोट्या विजेवर चालणाऱ्या गाडीत पाय ठेवला. फ्रँकफर्टच्या अवाढव्य विमानतळावरील गर्दीतून वाट काढत मला पुढे नेण्याचे काम ती गाडी करित होती. खरं म्हणजे मी व्यवस्थित चालू शकत होते आणि असे गाडीतून फिरणे थोडे वेड्यासारखेही दिसत होते, पण ती गाडी म्हणजे आरामदायी अशी एक अद्भुत गंमत होती हे मात्र खरे!

“कुठे निघालात तुम्ही?” त्या गाडी चालकाने विचारले.

“आधी बीजिंग; मग तिबेट.” मी उत्तरले.

“एकट्या!” त्याच्या उद्गारात अविश्वास होता.

मी अशा थाटात मान हलविली जणूकाही मी करित असलेली गोष्ट अगदी सहज स्वाभाविक असावी. खरे सांगायचे तर मी अत्यंत अस्वस्थ, उत्तेजित होऊ लागले होते. या माणसाच्या उद्गारांनी त्यात भरच पडली. पासपोर्ट तपासणी काउंटरवरून मला पुढे घेऊन गेल्यावर त्याने पुन्हा विचारले, “हे सगळं कसं जमेल तुम्हाला?”

“मी काही नक्की ठरवलं नाहीय अजून.” मी उत्तर दिले आणि पुढे म्हटले, “माझ्या बाबतीत नेहमी अनपेक्षित असं काहीतरी घडतं, त्यामुळे मी माझे पर्याय खुले ठेवते आणि नशिबावर विश्वास ठेवते.”

“पण तुम्हाला कोण मदत करणार आहे? तुम्ही तिकडे पूर्णपणे एकट्या असाल?”

“मला जेव्हा मदतीची गरज असेल तेव्हा मी एकटी नसेन. मला फक्त एवढंच करावं लागेल, एखाद्या वर्दळीच्या ठिकाणी पांढरी काठी घेऊन उभं राहायचं आणि तुम्हाला ठाऊकच आहे चीनमध्ये माणसांची कमतरता नाही. त्यामुळे मला खात्री आहे, केवळ दहाच मिनिटांत कुणीतरी पुढं येईल आणि मला काही मदतीची गरज आहे का, हे विचारेल.”

तो एकदम शांत बसला, पण त्याने माझ्याकडे जो कटाक्ष टाकला असावा त्यात कमालीचा अविश्वास असणार.

“माझ्या बाबतीत चांगली गोष्ट ही आहे की, मी जिकडे जाते तिथली माणसं बुद्धिमान, मैत्री करण्यास उत्सुक आणि खुल्या मनाची असतात. नाहीतर एखाद्या अंध माणसासाठी कुणी एवढा त्रास घेणार नाही आणि आपला वेळही देणार नाही.”

“अर्थात,” चालक सहमती दर्शवत म्हणाला आणि आपण पहिल्या, बुद्धिमान आणि मैत्रीपूर्ण माणसांच्या गटात मोडतो हेही सूचित केले. तेवढ्यात, अतिशय घाईत असलेल्या प्रवाशांच्या एका मोठ्या गटाने आमच्या गाडीचा मार्ग अडविला. हे प्रवासी फ्रँकफर्ट विमानतळाच्या अवाढव्य पसाऱ्यात हरवले होते किंवा त्यांना विमानतळावर यायला उशीर झाला होता.

“थांबा! थांबा! अंध व्यक्ती आहे... आम्हाला पुढं जाऊ दे.” हॉर्न वाजवत चालक ओरडला. मी मात्र भीतीने थरारले होते. प्रवाशांनी आम्हाला वाट मोकळी करून दिली. पांढरी काठी घेऊन एकटीच बसलेली मला बघून त्यांच्या नजरेत उमटलेले आश्चर्य आणि करुणा यांची मी कल्पना करू शकत होते.

अशा परिस्थितीचा मला अतिशय तिटकारा वाटतो. तिकडे मायदेशात, गर्दीने भरलेल्या बसेसमध्ये मला शरम वाटावी असे अनुभव नेहमी येत असतात. बसमध्ये अपंगांसाठी राखीव असलेल्या जागेवर बसलेल्या प्रवाशाला दुसरा एखादा समंजस प्रवासी खरमरीतपणे सुनावतो आणि ती जागा मला घायला लावतो. त्यामुळे मी दाराजवळ उभे राहण्याची सवय स्वतःला लावून घेतली आहे. त्यामुळे चटकन, धक्काबुक्की न होता बाहेर पडता येते.

एकदा कोणीतरी मला जागेवरून उठून आपली जागा देऊ केल्याबद्दल मी मला वाटणारा संकोच व्यक्त केला आणि उभे राहण्याचा आग्रह धरला तेव्हा तो जागा देऊ करणारा माणूस वैतागून म्हणाला, “मी मदतीचा हात पुढं केल्याबद्दल थोडी कृतज्ञता तरी तिने व्यक्त करायला हवी...” अंध व्यक्ती या पूर्णपणे असहाय असतात, त्यांच्याबद्दल दया आणि करुणा दाखविलीच पाहिजे या समजुतीला लोक इतके का चिकटून बसतात, याचे मला नेहमी आश्चर्य वाटते. मला कोणी लहान मुलीसारखे वागवून माझ्यावर दया दाखविली की मी अस्वस्थ होते.

‘बिचारे अंध, त्यांच्याबद्दल वाईट वाटण्याखेरीज आपण काहीच करू शकत

नाही आणि दुर्दैवाची बाब म्हणजे, ते स्वतःची स्वतः काळजी घेऊ शकत नाहीत ना!’ असे पालुपद मी माझ्या लहानपणी सतत ऐकले आहे. त्यामुळे संताप आणि अपमान यांमुळे माझ्या डोळ्यांत अनेकदा अश्रू आले आहेत. पण जसजशी मी मोठी होऊ लागले, तसे हे सगळे बोलणे मी थड्ठेवारी नेण्यास शिकले.

आम्ही ‘बी गेट’जवळ आलो आणि मला मदत करण्यासाठी चालक चटकन गाडीतून खाली उतरला. त्याच्या तत्परतेला मी दाद दिली, पण मीही तेवढ्याच चपळपणे गाडीतून उतरले! त्याला बरे वाटावे म्हणून मी त्याला माझी बॅग घेऊ दिली.

“ती अंध आहे आणि तिबेटपर्यंत एकटीने प्रवास करतेय. प्लीज, तिची जरा काळजी घ्या.” तो हवाईसुंदरीच्या कानात पुटपुटल्याचे मी ऐकले.

विमानात माझ्या शेजारी बसलेला प्रवासी जर्मन फ्लाइट इंजिनिर होता. का कोणास ठाऊक, मला ते फारच आश्चर्य करणारे वाटले. विमानात काही यांत्रिक समस्या निर्माण झाल्यास तो काय करू शकेल हे मला नक्की ठाऊक नव्हते, पण काही अघटित घडल्यास किंवा एखादा विचित्र आवाज विमानात येऊ लागल्यास त्याच्या तर्कशुद्ध उत्तरामुळे माझे समाधान तर होईल, मी विचार केला.

माझ्या दुसऱ्या बाजूला बसलेला प्रवासी चिनी होता. त्याने हवाईसुंदरीकडून मागून घेतलेला ‘चायना डेली’ वाचण्यात तो पूर्णपणे बुडाला होता. जेवण झाल्यावर आपल्या चिनी भाषेच्या जुजबी ज्ञानाचा त्याच्यावर प्रयोग करून बघायचा, असा निश्चय मी केला आणि विचारले,

“माफ करा सर, आपण बीजिंगमध्ये राहता?”

उत्तर नाही.

“अं, तुम्हाला मुलं आहेत?”

तरीही काही उत्तर नाही. त्याने मान हलवली नाही ना? का आपल्याला मूलबाळ नाही हे त्याला मान्य करायचे नाहीय?

“मलाही मूलबाळ नाही.” त्याला अवघडल्यासारखे वाटू नये म्हणून प्रयत्न करण्याच्या हेतूने मी म्हटले आणि पुढे हेही सांगितले की, मी २६ वर्षांची आहे. बॉन विद्यापीठात मध्य आशियाचा इतिहास आणि भूगोल विषयाचे शिक्षण घेते आहे. त्याची अविचल शांतता आता मला अस्वस्थ करू लागली होती. तो नक्कीच फार संकोची स्वभावाचा असणार असे मला वाटले किंवा माझे चिनी भाषेचे ज्ञान कल्पनेपेक्षा फार भयंकर असणार...

“माझ्या चिनी भाषेबद्दल माफ करा... मी आत्ताच ही भाषा शिकायला सुरुवात केलीय, खरंतर अगदी नुकतीच...”

माझे वाक्य अर्धवट असताना त्या जर्मन इंजिनिरने माझ्या खांद्यावर थोपटले आणि माझे लक्ष वेधून घेत तो म्हणाला, “तुमचा चिनी शेजारी गाढ झोपला आहे. त्याच्या दोन्ही कानांत इअरफोन्स घातले आहेत. वॉईट वाटून नका घेऊ...”

अकरा तासांनंतर आम्ही बीजिंग विमानतळावर उतरलो. स्थानिक वेळेनुसार ती दुपार होती. हवेतील आर्द्र उष्मा हा माझ्यासारख्या जर्मनीच्या थंड, कोरड्या हवेतून आलेल्या प्रवाशासाठी एक जोरदार धक्काच होता. सूर्यप्रकाश एवढा तीव्र होता की, मला श्वास घ्यायलाही त्रास होत होता. तो मैत्रीपूर्ण जर्मन इंजिनअर माझा हात धरून मला शुभेच्छा देत म्हणाला, “मला खात्री आहे, तुमच्याविषयी मला प्रसिद्धिमाध्यमांमध्ये काहीतरी वाचायला मिळेल...”

‘अंध तरुणी चीनमध्ये हरवली’ अशा मथळ्याची मी मनोमन कल्पना केली...

...तर अशा तऱ्हेने मी चीनमध्ये पोचले, एकटी. मला अजिबात भीती वाटत नव्हती. थोडी साशंकता मनात होती, परीक्षेपूर्वी वाटत असते तशी आणि तेवढीच... मला माझे सामान ताब्यात घ्यायचे होते. मी फ्रँकफर्टमध्ये माझ्या छोट्या गाडीच्या चालकाला मोठ्या विश्वासाने सांगितल्याप्रमाणे मी माझी पांढरी काठी घेऊन विमानतळाच्या मध्यभागी बसले. माझ्या आजूबाजूला बुटांचा दमदार आवाज आणि उंच टाचांच्या सँडल्सची नाजूक टकटक ऐकू येत होती.

मुलांचा आरडाओरडा कानावर पडत होता आणि चिनी, जर्मन, इंग्रजी भाषेचे असंख्य तुकडेही आदळत होते. पण कोणीही मदतीसाठी माझ्यासमोर आले नाही. मी निर्धाराने त्या माणसांच्या प्रवाहाबरोबर जात राहिले आणि एका ठिकाणी थांबले. तेथे कोणीतरी एका कर्मचाऱ्याला, बहुधा तो खिडकीमागे असावा, बँकेचा ठावठिकाणा विचारीत होता. वा! हाच कर्मचारी मला माझ्या बॅगा जेथे मिळतील त्या जागी नेऊ शकतो, मी विचार केला.

“त्या तिकडे जा... तुम्हाला ती संकेतचिन्हं दिसत नाहीयेत?” त्या खिडकीमागून रूक्ष आवाजात उत्तर आले.

“मी बघू शकत नाही. प्लीज, मला कुणी मदत करू शकेल?” माझी पांढरी काठी त्याला व सगळ्यांना दिसावी या हेतूने उंच करीत मी म्हटले. पण प्रतिसाद शून्य. नंतर मला समजले, ‘मी बघू शकत नाही’ आणि ‘मी वाचू शकत नाही’ याचा चिनी भाषेत जवळपास सारखाच अर्थ आहे. “तुम्हाला जर चिनी भाषेत लिहिलेलं वाचता येत नसेल तर इंग्रजी भाषेतील सांकेतिक चिन्हं तिथे आहेत,” तिने खिडकीत बसूनच उपाय सुचविला.

दरम्यान, लोकांचा गराडा भोवती जमला होता. “ही परदेशी बाई अंध आहे,” एक जण ओरडला. “तिला, तिच्या सामानापर्यंत जाण्यासाठी कुणाचीतरी मदत हवीय,” तो पुढे म्हणाला. त्याला धन्यवाद द्यायला हवेत. अखेर कोणीतरी पुढे येऊन मला माझ्या सामानाजवळ घेऊन गेले आणि त्या फिरणाऱ्या पट्ट्यावरून माझे सामान काढण्यासाठी मला मदत केली. आता एवढे पार पडल्यावर माझा पुढचा टप्पा होता टॅक्सी स्टँड शोधण्याचा. आश्चर्य म्हणजे फार कटकट न होता मला टॅक्सी स्टँड सापडला...!

तर, चीनमधील माझा पहिला तास. फार काही वाईट नाही गेला हा... मी

स्वतःचेच अभिनंदन केले. मी स्वतःचे सामान ताब्यात घेऊ शकले, टॅक्सी मिळवू शकले आणि टॅक्सी भाड्याबाबत चिनी भाषेत वाटाघाटीही करू शकले. बीजिंगमधील टॅक्सीमध्ये मी बसले होते आणि शहराच्या मध्यवर्ती असलेल्या हॉटेलकडे निघाले होते. विजय छोटासा होता, पण विजय तर होता...

* * *

सोळा तासांच्या गाढ झोपेनंतर मला जाग आली तेव्हा मला प्रचंड भूक लागली होती. त्यामुळे आता माझ्यापुढील आव्हान होते, रेस्टॉरंट शोधण्याचे. चीनमधील माझ्या पूर्वानुभवानुसार, तेथे खाण्यासाठी योग्य जागा शोधणे तुलनेने फार सोपे असते. तुम्हाला एकच गोष्ट करावी लागते, रस्त्यावरून वासाचा मागोवा घेत जात राहायचे. हा घमघमाट तुम्हाला एखाद्या उत्तम खाद्यपदार्थाच्या जागेकडे नेऊ शकतो. अर्थात, याबाबत मी जवळपासच्या कोणालातरी विचारून, खातरजमा करून घेते आणि माझ्या वास घेण्याच्या जाणिवेने माझी फसगत केली नाहीय यावर पुन्हा शिक्कामोर्तब होते. याला अपवाद एकच, तेव्हा दोन तरुण मोठ्याने हसले आणि मला शेजारी असलेल्या इमारतीत घेऊन गेले. ती पहिली जागा कोणती असावी याविषयी माझ्या मनात अजूनही प्रश्न आहे.

एकदा तुम्ही त्या रेस्टॉरंटमध्ये गेलात की, पुढचे काम असते ते जागा मिळविण्याचे. मला हे ठाऊक आहे की, ज्यांना दृष्टी आहे असे प्रवासी थेट स्वयंपाकघरात जाऊन आपल्याला हव्या त्या पदार्थाकडे बोट दाखवितात. पण माझ्यासारख्या व्यक्तीला मात्र या एका मोठ्या प्रश्नाला तोंड द्यावे लागते. बसण्यासाठी जागा शोधणे तुलनेने सोपे आहे. रेस्टॉरंटच्या दाराजवळ काही मिनिटे उभे राहिल्यावर एका चिनी ग्राहकासह वेटरने मला योग्य त्या टेबलाजवळ नेले. मी अंध आहे हे त्याला कळावे म्हणून कधी अपरिहार्यपणे, तर कधी हेतुतः, खुर्च्या आणि टेबलांना अडखळत, धडका देत मी त्याच्या मागे गेले. पुढचा प्रश्न होता तो हवे असलेले खाद्यपदार्थ मागविण्याचा. थोडक्यात, माझ्या ब्रेल चिनी भाषेतील पुस्तकामधील आठवा धडा. पण त्यामध्ये दीडशे पानांची एक याप्रमाणे चार मोठ्या, जाडजूड फायली असल्यामुळे ते मी घरीच ठेवून आले होते. काहीही न सुचल्याने मी भात आणि सूप मागविले. “तुम्हाला खरंच हेच खायला हवं आहे?” माझ्या ऑर्डरमुळे निराश झालेल्या वेटरने मला विचारले. खरे म्हणजे मी दिवसभर काहीही खाल्ले नव्हते, त्यामुळे यापेक्षा वेगळे असे काही चांगले खायला मला आवडले नसते. “तू काही सुचवू शकतोस का?” मी विचारले. चूक क्रमांक एक. त्याने माझ्यापुढे घडघडा चाळीस पदार्थांची नावे वाचली. बहुतेक पदार्थांची नावे फुलांची किंवा एखाद्या भलत्याच गूढ गोष्टीची होती. त्यामुळे मी अधिकच बुचकळ्यात पडले. “तू माझ्यासाठी योग्य तो पदार्थ निवडू शकतोस?” मी विचारले. चूक क्रमांक दोन.

काही मिनिटांतच बश्यांमागून बश्या आणि वाडग्यांमागून वाडगे भरलेले घमघमणारे पदार्थ माझ्यासमोर येऊ लागले. मधात घोळवलेले पोर्क, मिरची लावलेला खेकडा, अक्रोड आणि आल्याचा स्वाद असलेले चिकन, झणझणीत सॉसमध्ये शिजविलेले मशरूम आणि भाज्यांचे असंख्य प्रकार, ज्यांची नावे मला अद्यापही ठाऊक नाहीत.

चौघांना पुरेल एवढे ते अन्न होते. चॉपस्टिक्स वापरून खाण्याचा पुरेसा सराव नसल्याने बरेच अन्न मी स्पर्श न करता तसेच उरले होते. अतिशय स्वादिष्ट अशा या अन्नासाठी मी भरपूर पैसे मोजले खरे, परंतु मी मात्र अजूनही उपाशी होते.

माझे पुढील काही दिवस बीजिंगमध्येच माझ्या पुढील चेंगडूच्या प्रवासासाठी पाठपुरावा करण्यात गेले. ते दिवस मी वैयक्तिक कार्यानुभवाचे धडे घेण्यासाठी वापरले. मी अशा देशातून आले होते जेथे पांढऱ्या काठीचे टोक जरी दिसले, तरी त्या क्षणी मदत करायला कोणीतरी पुढे येते. चिनी लोकांच्या अंध लोकांकडे बघण्याच्या दृष्टिकोनाची मला अजून ओळख व्हायची होती. माझ्या देशात, ज्या-ज्या वेळी मी पदपथावर रस्ता ओलांडण्यासाठी उभी राहत असे, त्या-त्या वेळी नागरी कर्तव्याची जाणीव असलेली एखादी व्यक्ती माझा हात धरून, मी मदतीची विनंती करण्यापूर्वीच मला रस्ता ओलांडण्यास मदत करित असे. बीजिंगमध्ये मात्र तसे नव्हते. एकतर येथे, वाहतूक सिग्नल्स आणि त्यावर पादचाऱ्यांसाठी रस्ता ओलांडण्याची सुविधा फार कमी प्रमाणात आहे आणि दुसरी गोष्ट म्हणजे, पांढऱ्या काठीचा अर्थच चीनमधील लोकांना ठाऊक नाही.

एक दिवस बीजिंगच्या रस्त्यावर एक वृद्ध स्त्री मला म्हणाली, “तुम्हाला याची इथे गरज नाही. इथे सर्वत्र बसेस, टॅक्सी आणि ट्राम आहेत.” मला कळले, तिने माझ्या पांढऱ्या काठीचा वेगळाच अर्थ लावला होता. ती माझी चालण्याची काठी आहे असे तिला वाटत होते. असाच प्रकार तिबेटमध्येही घडला. तेथे मला ‘मी मेंढपाळ आहे का?’ असे विचारले जात असे किंवा ती काठी मी बर्फावरून घसरण्याच्या खेळासाठी – स्कीईंगसाठी वापरते, असा लोकांचा समज होता. अशा प्रकारच्या शेंऱ्यांची मला आता सवय झाली होती. अगदी माझ्या देशातही एकदा मला कोणीतरी विचारले होते, ‘ही काठी भूसुरंग शोधण्यासाठी आहे का?’

“तुम्ही जन्मापासून अंध आहात?” चेंगडूच्या विमानात माझ्या शेजारी बसलेल्या सहा वर्षांच्या मुलीने मला विचारले. “कॅरी, असे प्रश्न विचारायचे नसतात.” तिच्या इंग्लिश मातेने तिला खडसावले, पण उलट बरेच झाले. तिच्या या प्रश्नामुळे या समस्येला तोंड तरी फुटले. तिच्या आईच्या ओशाळवाणेपणाकडे दुर्लक्ष करित मी म्हणाले, “माझ्या डोळ्यात काहीतरी समस्या आहे हे माझ्या आई-वडिलांना मी अगदी लहान असतानाच जाणवलं. पण त्या दिवसांमध्ये मी बघू शकत होते. मी बारा वर्षांची होईपर्यंत मी लोकांना ओळखू शकत होते आणि भोवतालच्या गोष्टीही. मला रंग ओळखता येत होते आणि मी खूप पेंटिंग करित होते.”



पांढरे ढग

वि. स. खांडेकर

किंमत : १७०/-रु. | पोस्टेज : २५/-रु.

विसाव्या शतकात झालेली दोन महायुद्धे, हे दोन ऐतिहासिक टप्पे आहेत. या दोन टप्प्यांवर सामाजिक आणि सांस्कृतिक जीवनात प्रचंड स्थित्यंतरे घडून आली. ही स्थित्यंतरे भारतात आणि पर्यायाने महाराष्ट्रातही घडत होती.

दुसऱ्या महायुद्धाच्या दरम्याने ध्येयप्रवण तरुणांची एक पिढी इथे वावरत होती. पहिल्या महायुद्धाच्या दरम्याने जन्मलेली, सुरुवातीला टिळकांचे आणि नंतर गांधींचे संस्कार घेऊन वाढणारी ही पिढी. आपल्या भोवतालच्या कौटुंबिक आणि आर्थिक पाशांना न जुमानता ही पिढी आपल्या ध्येयाच्या दिशेने वाटचाल करत होती. हे ध्येय केवळ स्वातंत्र्यप्राप्तीचे नव्हते...

अभय हा अशाच ध्येयप्रवण तरुण पिढीचा प्रतिनिधी आहे. मानवी जीवनाची जगण्यासाठीची धडपड, उकिरड्यावरच्या बेवारशी पोरप्रमाणे त्यांची असणारी अवस्था पाहून तो क्रांतीच्या दिशेने पावले उचलू लागतो.

एका बाजूला सत्त्वशून्य व ध्येयशून्य होत चाललेल्या महाराष्ट्रातील उच्च मध्यमवर्गाच्या पार्श्वभूमीवर, कनिष्ठ मध्यमवर्गातल्या बुद्धिमान आणि भावनाशील अशा तरुणांचा प्रतिनिधी म्हणून अभय उभा आहे.

हा अभय वाचकांना नक्कीच ओळखीचा वाटेल.



आजही माझ्या आयुष्यात रंगाचे स्थान फार महत्वाचे आहे. नेत्रतज्ज्ञाने दिलेल्या सल्ल्यानुसार, पूर्वी माझे पालक मला रंग वेगळे ओळखायला शिकवत. हा सराव पुढे माझ्यासाठी खूप महत्वाचा ठरला. मग लवकरच मला आकार ओळखू येईनासे झाले. अशा वेळी मी रंगांवरच अधिक विसंबून राहू लागले. माझ्या बाइकवर जेव्हा मी निघायचे तेव्हा मी रस्त्यावर हिरव्या रेषांचा वापर करित होते किंवा चालण्यासाठी रस्त्याच्या कडेला असलेल्या गडद रेषांचा वापर करित होते. अनेक गोष्टी लक्षात ठेवण्याचे साधन म्हणून मी रंगांचा वापर करू शकत होते. मला आठवतेय, खूप पूर्वी आकडे आणि शब्द उच्चारताच माझ्या मनात त्याला अनुसरून रंग येत असे. उदाहरणार्थ, चार हा आकडा सोनेरी रंगाची, पाच आकडा हलक्या हिरव्या रंगाची, तर नऊ आकडा तजेलदार लाल रंगाची प्रतिमा माझ्या मनात निर्माण करित असे. टेलिफोन क्रमांक, गणिती सूत्रे किंवा कोणतीही सूत्रे स्मरणात ठेवणे मला सोपे जाते.

आकड्याला एखादा रंग देण्याची माझी सवय याला कारणीभूत होती. आठवड्याच्या दिवसांना किंवा महिन्यांना त्यांचे म्हणून एक रंग होते. मी भौमितिक रचनेनुसार त्यांची आखणी केली होती, एखाद्या 'पाय'प्रमाणे वर्तुळाकार रचनेत. एखादी विशिष्ट घटना कोणत्या दिवशी घडली ते मला आठवायचे असेल, तर माझ्या अंतश्चक्षूसमोर प्रथम तो रंग उमटायचा आणि वर्तुळातील त्याचे स्थान. जेव्हा लहानपणी मी हे लोकांना सांगत असे तेव्हा लोक माझ्याकडे अशा तऱ्हेने बघत जणू मी वेडी आहे! पण या पद्धतीने माझ्या शालेय शिक्षणात मला सतत मदत केली आहे. "आणि आज तुला काय दिसतं?" कॅरीने मला विचारले. "मला काही दिसत नाही असं तुला नेत्ररोगतज्ज्ञ सांगेल, पण माझ्या कल्पनेच्या राज्यात आणि स्वप्नात मला खूप गोष्टी दिसतात. निसर्गचित्रं, रंग आणि अगदी चेहरेसुद्धा..."

"आपल्याला दिसत नाही याचं तुला दुःख होत नाही?" यापूर्वी हा प्रश्न मला कोणीही विचारला नव्हता. मी काही क्षण विचार केला आणि म्हणाले, "मी जेव्हा लहान होते तेव्हा खूप रडले. लोकांचा माझ्याविषयी गैरसमज होतोय याबद्दल मला अधिक वाईट वाटत होते. एकतर लोकांना असं वाटायचं की, मला व्यवस्थित दिसतं, पण त्यांच्या अपेक्षेप्रमाणे मी प्रतिसाद का देत नाही हे त्यांना समजायचे नाही किंवा मी अंध आहे म्हणजे माझा काही उपयोग नाही असं त्यांना वाटायचं. त्यापेक्षा त्रासदायक बाब म्हणजे, ते माझ्याशी बोलताना सावकाश आणि मोठ्याने बोलत, जणूकाही माझ्या दृष्टीत नाही; तर मेंदूत दोष असावा! आणि जेव्हा ते माझ्याबरोबर एखाद्या अनोळखी व्यक्तीला किंवा माझ्या पालकांना बघत तेव्हा ते माझ्याशी न बोलता थेट त्यांच्याशी बोलत. जणू मी एखादी मेणाची बाहुली असावी."

"पण तू फक्त अंध आहेस, बहिरी नाही... आणि स्वतःला हवं ते सांगण्यात तुला काही अडचण नसावी..." कॅरी म्हणाली.



तजेलदार
कॅनव्हास

पर्यावरणातील विविध रंगरूपे, सांस्कृतिक-
सामाजिक संदर्भ रसिकतेने टिपणारे
काव्यात्म ललितलेख



लेखिका : ज्ञानदा नाईक

पृष्ठे १६०। किंमत १६० रु.। पोस्टेज २५रु./ सभासदांना सवलतीत

नियतकालिकात नियमित लेखन करणे, हे लेखकासमोर एक आव्हान असते. वेळेचे बंधन तर असतेच. समयाची चौकट आणि विचारांचे तसेच कल्पनेचे अवकाश यांत लेखकाची कसोटी असते. त्याची लेखणी या दोन्हीमध्ये विहरत असते. कधी लटपटत असते; शब्दांचे, आशयाचे अंवार मनात रचत असताना कुठेतरी धडपडतही असते. अशा वेळी अंतर्यामीची ज्योत काजळी चढू न देता पाजळायची असते. वाऱ्यापासून सांभाळायची असते. व्यासंग, चिंतन-मनन, बाहेरील व्यवधानांचे प्रभंजन आणि संपूर्ण समर्पण अशी विरोधाभासाची एक लय सांभाळतच 'अक्षरं' अवतरतात. ज्ञानदा नाईकांची लेखणी या सर्व पातळ्यांवरून लीलया विहरते.

व्यंकटेश माडगूळकर यांच्या कन्या असल्याने त्या अक्षरांच्या सावलीत वाढल्या आहेत. अक्षरांबरोबरच चित्रकलेच्या लिपीशीही त्यांची मैत्री आहे. निसर्ग आणि मानवी जीवनाचं दृढ नातं ज्ञानदा नाईक यांच्याशी व्यंकटेश माडगूळकर यांच्यासारख्या प्रतिभावंत वडिलांच्या संस्कारातून, उपजत प्रेरणेतून जोडलेले आहे. वडिलांचा समृद्ध ग्रंथसंग्रह आणि समाज यांचा ऋणानुबंध त्यांच्याशी जुळलेला आहे. याच्या खुणा त्यांच्या चिंतनातून शोधता येतात.

या छोटेश्यानी लेखांचा हा संग्रह आशयसंपन्न, समृद्ध अनुभवांचा शोभादर्शक आहे. संवेदनशीलता हा त्यांचा आत्मा आहे.

'एक कलापूर्ण बांधकाम' या लेखात एडिथ हॉल्डन या लेखिकेच्या पुस्तकातले इंग्लंडच्या ऋतुक्रमाचे वर्णन वाचता-वाचता ज्ञानदा नाईक शेजारच्या 'गुलमोहर'च्या झाडावरच्या पडणाऱ्या धावातून एका वेगळ्याच गोष्टीकडे आपले लक्ष वेधतात, 'ती म्हणजे कोणतेही झाड वास्तुशास्त्राच्या दृष्टीने एक कलापूर्ण बांधकाम असते', ही होय.

'जमिनीत पाय घट्ट रोवून आकाशात मान उंचावणाऱ्या झाडाचे मूळ, खोड, फांद्या असा विस्तार एखाद्या विलोभनीय वास्तूसारखा, रचनेसारखा असतो... झाडाला मिळालेला तोल, आकार पाहून यामागे उत्तम रचना आहे हे ध्यानात येते, मग एखादी जरी फांदी तोडली तरी सगळा तोल बिघडून जातो....'

'समाजरचना', 'वृक्षराजी', 'नगररचना', 'मानवी जीवन', 'निसर्ग' अशी सुंदर आकृती बेसुमार बांधकाम आणि वृक्षांची निर्दय तोड यामुळे विस्कटून चालली आहे, हे अत्यंत सूचकपणे या लेखांतून सांगितलेले आहे. राजस्थानातल्या झाडांसाठी प्राणार्पण करणाऱ्या विष्णोईची कथा आणि 'चिपको' आंदोलनाच्या सुंदरलाल बहुगुणांची आधुनिक सत्यकथा यांचे संदर्भही लेखांच्या प्रवाहात आहेत. एखाद्या रेखाचित्रासारखे हे 'शब्दचित्र' आपले मन खिळवून ठेवते.

जहांगीर आर्ट गॅलरीतले चित्र प्रदर्शन बघताना लेखिका रंगरेषांचे, त्यातल्या आशयाचे, सांस्कृतिक, सामाजिक संदर्भाचे विश्व आपल्या ओंजळीत टाकून जाते.

कला आणि सामाजिक प्रश्न यांचा विचार आणि कलास्वाद अशा भोवत्यात भोवडून गेलेली लेखिका एक सोपं, सहज, सुंदर सूत्र सांगून जाते.

‘आपण आनंदाच्या शोधात भटकत असतो... पण आनंद शोधणंच मुळी चुकीचं आहे. तो आपल्या आतच असतो...’ रंगरेषांवर नितांत प्रेम करणाऱ्या लेखिकेने चित्रकलेसंबंधीचे चिंतन, निरीक्षण नोंदवले आहे. केरळच्या प्रवासात राजा रविवर्मा यांची चित्रे असलेले कलादालन पाहताना सोलापूरच्या शुभरायानी चितारलेली पोथ्यांमधील चित्रे त्यांना आठवतात, तसेच चौदाव्या शतकातल्या इटालियन चित्रकार जोतो (Giotto) च्या कलाकृती त्यांना आठवतात. राजा रविवर्मा यांच्या जीवनाचे काही रंगही त्या टिपतात... लेखाच्या चित्रात रंग भरतात....

बियाट्रिक्स पॉटरची कथा सांगताना भारताच्या निसर्गाच्या न्हासाविषयी तळमळून बोलतात.

‘गॉन विथ द विंड’च्या मार्गरेट मिश्चेल, ‘गदिमांचा जोगिया’, ‘जन्मठेपेची कैद भोगून बाहेर पडलेल्या बंदिनीची आर्त पुकार’, ‘आर्यांचे पक्षी’मध्ये बालमनाला कळलेले पक्ष्याच्या मरणाचे वास्तव; दूर खेड्यातल्या मुलांच्या कुंचल्यातून उतरलेली चित्रे, ज्ञानेश्वरीच्या जन्माची खूण, पैसाचा खांब आणि त्याभोवतीचे भावविश्व असा ‘शब्द’, ‘आकृती’, ‘रंग’ आणि भावनांचा सुरेख ‘कोलाज’ आपल्याला पाहायला, अनुभवायला मिळतो.

या लेखांच्या मालिकेत वेगळेपणाने उठून दिसणारा लेख म्हणजे ‘अमिश’. अमेरिका वर्णन हे आज नवीन नाही. पण ‘अमिश’ आपल्याला अमेरिकेचा आगळावेगळा चेहरा दाखवून जातो. हे प्रवासवर्णन एका वेगळ्या जीवनशैलीचे दर्शन घडवते.

अजिंठ्याच्या कलेबद्दल कला-समीक्षकांनी, साहित्यिकांनी विपुल लिहिलेले आहे. ज्ञानदा नाईक ‘दगडावर साठवलेलं रंगाचं आभाळ’ या लेखात तेथील छायाप्रकाशाच्या खेळाबद्दल, तेथील शांततेबद्दल लिहिता-लिहिता २२०० वर्षांपूर्वीच्या कालखंडात घेऊन जातात. डोंगरकड्यावर जाऊन भर उन्हात हात चालवणाऱ्या अनाम शिल्पीला भेटवतात, तर गोव्याच्या भूमीतल्या साध्या माणसांच्या सुख-दुःखाशी, निसर्गाशी लागलेली लय, त्यांची स्पंदने अनुभवतात. उत्कटता, संवेदनशीलता आणि वैचारिक जागरूकता यांचा संयमी समतोल त्या शब्दांतून सहज साधतात.

सदर लेखनात प्रत्येक वेळी नित्य-नवे काही द्यावे-मिळावे अशी लेखकाला व वाचकांनाही ओढ असते. ज्ञानदा नाईक यांच्या लेखनातून ही नवेपणाची झिलई दिसते तसेच, मनातला निसर्गप्रिमाचा, रंगरेषांचा, मानवी दुःखाचा सूर दूर रेंगाळत राहतो. ‘सामाजिक बांधीलकी’ असे गुळगुळीत शब्द न वापरताही लेखिका समाजाचे भान स्वाभाविकपणे जागवते. ‘आंतरिक उमाळा’, ‘आक्रोश’, ‘स्पंदने’ यांचा संयमित समतोल नकळत साधते. अद्वितीय अशा माडगूळकर बंधुद्वयांच्या लेखनाच्या चित्रमय शैलीचा वारसा सांगणाऱ्या ज्ञानदा नाईक यांची स्वतंत्र लेखणी हृदयाचा ठाव घेते.

माडगूळकर हे खरे 'स्टोरी टेलर' म्हणजे गोष्टीवेल्हाळ! मराठी मनावर राज्य करणारे साहित्यिक. ज्ञानदा नाईक यांच्या लेखांत या उत्कंठावर्धक कथनशैलीचा सुंदर प्रभाव आहे, त्यामुळे त्यांचे लेखन चटकन वाचकांचे होते. समग्र लेखांमधली ही कथाकथनाची गोडी मुळ्यातूनच चाखावी अशी आहे....

– सुलभा तेरणीकर

आमचे कुटुंब

‘...माणदेशचा मुलूख वैराण होता. तात्यांचे खेळगडी होते कुणबी, रामोशी, सुतार, न्हावी यांची मुलं. त्यांच्याकडून साधेपणा, निरागसता, जोम ही शैली घेऊन त्यांची भाषा घडली. घरात आदित्य राणूबाईच्या कहाण्या ऐकल्या, देवळात हरिकथा ऐकल्या. पटांगणात गोंधळ-जागर ऐकले... यावर अण्णा आणि तात्यांचा लेखकाचा पिंड पोसला....’

‘माडगूळमधल्या आमच्या कुलकर्ण्यांच्या वाड्यात वडीलबंधू गदिमा, भालचंद्र, व्यंकटेश आणि अंबादास ही भावंडं जोत्यावर उन्हं खात बसली होती. दारात घोडी बांधली होती. कुलकर्ण्यांना गावोगाव फिरून सारा वसुली करावी लागे, त्यासाठी घोडी लागे. माडगूळ दुष्काळी मुलूख. त्या वर्षीचा दुष्काळ भयंकरच होता. आमच्या रानात गवताचं हिरवं पातंही उगवलं नव्हतं. गदिमा धाकट्याला म्हणाले, ‘अरे, अंबादास, घोडी भुकली आहे. कोणाच्या तरी मळ्यावर जाऊन थोडा ओला चारा घेऊन ये आणि तिला घाल.’

अंबादासनं गवत घेतलं आणि तो परत निघाला. तेवढ्यात पारावर बसलेला एक दांडगट तरुण ओरडला, ‘अरे बामना, घोडीला चाराबी देता येत नाहीतर घोडी कशाला पाळता?’ अंबादासला ते शब्द भयंकर लागले. गवत तिथेच टाकून तो दहा-बारा वर्षांचा पोरगा घराकडे परतला.

‘अरे काय झालं? रडतोस का?’ गदिमांनी विचारलं. हुंदके देत अंबादासने घडलेलं ते सांगितलं. त्यावर ताडकन गदिमा म्हणाले, ‘गड्यांनो, आपलं सारं रान हिरवांगार होईल, अशी कर्तबगारी पुढच्या पाच वर्षांत आपण दाखवू!’

दुसऱ्या दिवशी गदिमा, भालचंद्र व व्यंकटेश गाव सोडून निघाले आणि खरोखरीच त्यांनी पाच वर्षांत माडगूळची गावातली जमीन, ढेकणाईची जमीन हिरवीगार करून टाकली. शेतं डुलू लागली. कण्या भरू लागल्या, एवढंच नव्ह तर इंजीनच्या मळ्याची शेतजमीनही गदिमांनी खरेदी केली.

पाच वर्षांत या भावंडांनी केवळ माडगूळची जमीनच हिरवी केली नाहीतर महाराष्ट्राच्या साहित्याचा मळाही हिरवागार केला.’

ही माझ्या थोरल्या चुलतभावानं – श्रीधरनं सांगितलेली गोष्ट. माडगूळसारख्या चिमुकल्या गावात अन् भल्या कुटुंबात जन्माला आलेले माझे काका म्हणजे गदिमा आणि माझे वडील म्हणजे व्यंकटेश माडगूळकर हे दोघं साहित्यिक म्हणून प्रचंड उंचीवर पोहोचले. पूर्वजांनी कधी पाऊलही टाकले नाही, अशा प्रतिभेच्या प्रांतात दोघांनी आपली निशाणे घट्ट रोवली आणि फडकत ठेवली. दोघे एकाच मातीतले, एकाच कुशीतले, दोघे प्रतिभावान तरीही या दोन पातींच्या वाटा मात्र अलग, वेगवेगळ्या. थोरली पाती 'कवी' म्हणून महाराष्ट्राला वंदनीय तर धाकटी पाती 'ग्रामीण कथाकार, कादंबरीकार, निसर्ग अभ्यासक' म्हणून महाराष्ट्राला ज्ञात. दोघांचे वेल गगनावर गेले, पण बहरणं वेगळं....

दोघंही महाप्रतिभेचा वरदहस्त लाभलेले, परंतु प्रतिभेच्या उन्मेषाच्या दिशा अगदी भिन्न.

शब्दाचं, संपन्न संस्कारांचं मराठी बाळकडू दोघांना प्राथमिक शिक्षणाबरोबरच मिळालं, पण माध्यमिक शिक्षणाला या भावंडांच्या वाटा वेगवेगळ्या झाल्या. थोरली पाती (गदिमा) पंतप्रतिनिधी या कलाप्रेमी, संस्कार व संस्कृतप्रेमी राजाच्या संस्थानात दाखल झाली. राजाच्या विचारांचा, मूल्यांचा प्रभाव त्यांच्यावर पडला. महाकाव्यं, पंतकाव्यं, संतवचनं यांचे संस्कार झाले. भाषा प्रासादिकता, संस्कृतप्रचुरता या गुणांवर पोसली गेली. धाकटी पाती वडिलांच्या नोकरीच्या गावी फिरत राहिली. शाळेत मन रमलं नाही, यांची शाळा बिनभिंतीची, निसर्गाची! जन आणि वनविद्या शिकण्यात ते रमले. सातव्या इयत्तेनंतर शाळा सोडली. या काळात ते स्वातंत्र्य चळवळीत गेले, भूमिगत झाले. अण्णांना या धाकट्याचं कौतुक होतं; तात्यांनी परजातीतील मुलीशी लग्न करून त्यांचा रोष ओढवून घेतला, पण थोरल्या पातीची धाकट्या पातीवरील माया कायम होती. त्या काळात अण्णा पुण्यात पंतांच्या गोटात खोली घेऊन राहात होते. एकदा विद्या काकूनी (गदिमांच्या पत्नीने) अळूच्या वड्यांचा डबा पाठवला. खोलीत अण्णांचे पोरसवदा मित्र (म. गो. पाठक, सदा बापट, सावळाराम, बाबुराव) होते, पण तात्या (व्यंकटेश) नव्हते. अण्णांनी विचारलं, 'व्यंका आला होता का रे?' पाठक म्हणाले, 'नाही.' मग पटकन उठत वड्यांकडे पाहात अण्णा म्हणाले, 'ज्याला आवडतात त्याच्यासाठी म्हणून मंदीने (गदिमांची पत्नी) पाठवल्या, पण त्याचाच पत्ता नाही. आता आपण संपवू त्या वड्या!'

'ना घर, ना दार, ना कुटुंबाचा आधार' असं एकाकी आयुष्य तात्यांच्या वाट्याला आलं. या अवस्थेनं टोकाची अलिप्तता, संयम, कुटुंबाबाबतची एक प्रकारची उदासीनता त्यांच्या स्वभावात आली असावी.

अण्णांना सारे कुटुंबीय जवळ हवे वाटत. त्यांनी भावंडांचं शिक्षण केलं, विवाह केले. वडील-आई त्यांच्याकडे वारंवार येत, राहात. त्यांनी वडिलांचा आणि स्वतःचा



५ वी आवृत्ती

मी धार्मिकता शिकवतो, धर्म नाही!

ओशो

किंमत : १४०/-रु. | पोस्टेज : २५/-रु.

गेली सुमारे तीन-चार दशके, आपल्या अमोघ वाणीने आणि वेगळ्या विचाराने बुद्धिमतांना मंत्रमुग्ध करणाऱ्या ओशोंच्या निवडक बावीस व्याख्यानांचे संकलन म्हणजेच 'मी धार्मिकता शिकवतो, धर्म नाही' हे पुस्तक. ह्या पुस्तकातील लेखांना व्याख्याने तरी कसे म्हणायचे? व्याख्यान आणि आख्यान ह्या दोहोंचा समन्वय साधणारा हा आगळावेगळा प्रकार आहे. मात्र एकदा पुस्तक वाचयला सुरुवात केल्यावर आपण त्या वाचनात गुंगून जातो.

ओशो प्रत्येक गोष्टीकडे वेगळ्या दृष्टिकोनातून पाहतात. हे त्यांचे वैशिष्ट्य ह्या पुस्तकाच्या नावावरूनच आपल्या लक्षात येते. त्यांनी इथे 'धर्म' ह्या संकल्पनेलाच छेद दिला आहे. मात्र 'धार्मिकता' ही संकल्पना ते मान्य करतात. अर्थात, 'धार्मिकते'चा त्यांनी लावलेला अर्थ 'योग्य, चांगलं आचरण' असा आहे. हा अर्थही आपल्याला अभिप्रेत असलेल्या अर्थपिक्षा वेगळाच आहे.

धर्माने लोकमानसावर देव, पाप-पुण्य, स्वर्ग-नरक, मनोनिग्रह, त्याग अशा गोष्टींचा इतका जबरदस्त पगडा बसवला आहे, की ओशोंचे विचार अशा मनाला अतिशय क्रांतिकारक वाटल्यास नवल नाही. सखोल चिंतनशीलता, प्रगाढ बुद्धिमत्ता आणि व्यापक अभ्यास असल्याशिवाय असे विचार मांडणे अशक्य आहे. अति गोड, रसाळ, प्रवाही भाषा, नर्म विनोद, चुटके सांगण्याची मोहक लकब ही ह्या लेखांची महत्त्वाची वैशिष्ट्ये. म्हणूनच पुस्तक वाचू लागताच ओशो आपल्याशी प्रत्यक्ष बोलत आहेत, असे वाटत राहते आणि असा संवाद साधला गेल्यामुळे



प्रपंच सांभाळला. आम्हा साऱ्यांनाच अण्णा घरातले सगळ्यांत वंदनीय आणि सर्वार्थानं 'थोरली पाती' वाटायचे. त्यांनी कौतुक करावं, असं आम्हा भावंडांपैकी प्रत्येकाला वाटायचं.

पुढची पिढी त्यांच्या पिढीइतकीच कर्तबगार व्हावी हे त्यांचं म्हणणं, पण एकदा खिन्न होऊन ते आम्हा भावंडांबद्दल म्हणाले,

‘बुडा बंस कबीरका उपजा पुत्र कमाल।
हरिके सुमीरण छांड के घर ले आया माला।’

तात्या मात्र कुटुंबकबिल्यात अण्णांसारखे समरस कधी झाले नाहीत. स्वयंप्रज्ञेने त्यांनी निवडलेली वाट ते एकाकी चालत राहिले. वाचन, प्रवास, जंगलातून हिंडणं, चित्रं काढणं, अनुभव घेणं, चिंतन यांतून स्वतःला लेखक म्हणून अधिकाधिक संपन्न आणि सामर्थ्यवान करत राहिले. घरापेक्षा ते निसर्गात आणि त्यांच्या निर्मितीत अधिक रमले.

अपरंपार मायेनं, पण त्याचबरोबर कमालीच्या दारिद्र्यानं भरलेल्या घरात अण्णा, तात्या व अन्य भावंडं वाढली. माणदेशातला वैराण मुलूख होता. तात्यांचे खेळगडी होते – कुणबी, रामोशी, महार, सुतार, न्हावी यांची मुलं – त्यांच्याकडून शेरडं राखणं, मासे धरणं, राघूची पिल्लं काढणं, गलोलीनं पारवे मारणे ते शिकले. त्यांच्यात शिकारीचा छंद जोपासला गेला. त्या साऱ्यांकडून साधेपणा, निरागसता, जोम ही शैली घेऊन त्यांची भाषा घडली. घरात त्यांनी कहाण्या ऐकल्या. देवळात हरिकथा ऐकल्या. पटांगणात गोंधळ-जागर ऐकले, सोंगी भेदिक, भारूड, तमाशा, लळित ऐकलं. यावर अण्णा आणि तात्यांचा लेखकाचा पिंड पोसला. आईसाठी नागोबा, बैल अशी मातीची चित्रं बनवताना त्यांच्यामधला चित्रकार जागा झाला.

या साऱ्यांच्या आठवणी ऐकत मी लहानाची मोठी होत होते. एकदा शाळेमधून मी घरी येऊन तात्यांना विचारलं, ‘तुम्ही लेखक का झालात?’ तात्या बारीक डोळे करून हसले. म्हणाले, ‘खरं तर मला चित्रकार व्हायचं होतं. किन्हीच्या वाड्यातली सुंदर चैलचित्रं पाहून मी ठरवून टाकलं की, मी प्रख्यात चित्रकार होईन, पण चित्रकार होण्यासाठी महागडं साहित्य लागतं, रंग लागतात, ब्रश, कॅनव्हास लागतो, कुशल शिक्षक लागतो. ते कुटून मिळणार? चार पैशांचा कागद, दोन पैशांची शाई एवढं साहित्य वापरून मी लिहू शकतो. रंगांनी काढावी लागणारी पोट्रेंट्स मी शब्दांनी चितारली.’

वयाच्या १७व्या वर्षी त्यांनी पहिली कथा लिहिली आणि वयाच्या अवघ्या विसाव्या वर्षी त्यांची ‘माणदेशी माणसं’ ‘मौजे’त प्रसिद्ध होऊ लागली. या तरुण लेखकाचं फार कौतुक झालं. गावाकडच्या मातीनं या ग्रामीण लेखकाला प्रतिभेचा परीस दिला. माणदेशी माणसांच्या व्यक्तिरेखा अमर झाल्या.

एकीकडे तात्या माणदेशी माणसं, बनगरवाडी अशी प्रतिभालेणी मराठी साहित्यशास्त्रदेला चढवत होते, त्याच वेळी गीतरामायणासारखी मराठी मनावर अधिराज्य करणारी रचना अण्णांनी निर्माण केली. आपल्या चित्रपटगीतांनी लाखो मनावर मोहिनी घालून संपूर्ण महाराष्ट्राला त्यांनी मंत्रमुग्ध केलं.

माडगूळकरांची थोरली पाती आणि धाकटी पाती कुटून आली, कशी जगली, कशी चालली याचा धांडोळा घेतला, तर त्यांनी जे लिहिलं त्यावर प्रकाश पडेल. या दोन भावंडांनी आशयाच्या आणि अभिव्यक्तीच्या वेगळ्या दिशा का निवडल्या याचा उलगडा होईल. अर्थात एक प्रश्न अनुत्तरितच राहतो – या दोघांकडे एवढी संपन्न, विलक्षण प्रतिभा आली कुटून?

लहानपणापासून मी पाहात आले – रात्री निजानीज झाली की, दिवसभर आकाशवाणीत नोकरी करून आलेल्या तात्यांचं लेखन-वाचन सुरू होई. कधी तरी मध्यरात्री मला जाग येई. टेबललॅम्पच्या प्रकाशात पाठीत वाकून लिहीत असलेले तात्या माझ्या पेंगुळलेल्या डोळ्यांना दिसत. सभोवतालचा अंधार आणि हेन्नी मूरच्या शिल्पासारखी तात्यांची पाठमोरी आकृती हे नाट्यमय दृश्य मनात कोरलं गेलं आहे.

त्यांच्या ग्रंथालयात परदेशी शिल्पकार-चित्रकारांची पुस्तकं होती. टिळकांचे समग्र ग्रंथ, वेद, उपनिषदं, शांकरभाष्यं, 'वाइल्ड लाइफ'वरचे डेव्हिड अँटनबरो, जिम कॉर्बेटसारख्यांचे अनेक ग्रंथ, 'रायटर्स अँट वर्क'चे खंड, एडवर्ड आएबी व इतर थोर नाटककारांची नाटकं, विल ड्युरांटचे ग्रंथ... हजारो पुस्तकं. बहुतेकांमध्ये तात्यांची टिपणं आणि खुणा असायच्या.

त्यांनी कथा लिहिल्या, कादंबऱ्या लिहिल्या, ललित लेख लिहिले. लिहीत असले की, तात्या त्या काळात सतत विचारमग्न असायचे. जेवताना मध्येच आईला विचारत – 'मी किती चपात्या खाल्या?'

एकदा माझ्या धाकट्या मुलीने शाळेतून कसलासा फॉर्म आणला. तात्यांनी विचारलं, 'आर्या, काय आहे?'

'शाळेत दिलाय घरून भरून आणायला, पण तात्या, तुम्हाला इंग्रजी वाचता येतं का?'

तात्या खदखदून हसले. आर्याचा हा प्रश्न त्यांनी नंतर आम्हाला सांगितला.

अपुन्या शिक्षणाची खंत न करता नाना धडपडी करून ते इंग्रजी शिकले. गंगाधर गाडगीळांनी त्यांची प्रतिभा ओळखून उत्तम इंग्रजी लेखकांची पुस्तकं त्यांना वाचायला आणून दिली. इंग्रजी शब्दकोश समोर ठेवून एका-एका शब्दाचा अर्थ लावून ते पुस्तक वाचून संपवू लागले. आपल्या इवल्याशा गावावर लिहून अजरामर झालेले लेखक 'लियाम-आ-फ्लॅहर्टी', 'जॉन स्टार्ईनबेक, गॉर्की, मोपासाँ, काल्डवेल त्यांनी वाचले.

आणि एक काळ असा आला की, त्यांच्याच साहित्याची जगभर बऱ्याच भाषांत

भाषांतरं झाली. 'बनगरवाडी' इंग्रजी, जर्मन भाषांत आली. 'वावटळ' कादंबरीच्या रशियन भाषांतराच्या अडीच लाख प्रती खपल्या. ती इंग्रजी भाषेतही आली. डॅनिश, फ्रेंच, जर्मन भाषांत त्यांच्या कथा गेल्या. 'शाळा तपासणी' ही त्यांची मिश्रील कथा अतिपूर्वेकडच्या जर्मन भाषेतही गेलेली आहे.

अण्णांच्या पंचवटीच्या वरच्या मजल्यावर त्यांची बैठक होती. भव्य दिवाणखाना, मखमली कोच, शुभ्र पांढऱ्या चादरी असा जामानिमा! बैठक, लोड, तक्के! समोर, लिहिण्यासाठी त्यांचा लाकडी मांड. काचेची सागवानी कोरीव कपाटं. त्या कपाटांमध्ये अनेक लावून ठेवलेले जाडजूड ग्रंथ होते. मला त्याबद्दल नेहमी कुतूहल वाटे. ग्रंथ उंचावर होते. माझ्या हाताला सहजी येणारे नव्हते. गोल, वळसेदार वळण घेत जाणारा चकचकीत पॉलिशचा दरवाजा... सागवानी जिना चढून बैठकीत जाण्याचं धाडस आम्ही सात चुलत भावंडं आणि मी कधी करत नसू. नव्हे, आम्हा चुलत आते, मिळून २३ भावंडांपैकी कुणी कधीच करत नसे.

अण्णा खूप प्रेमळ, कविहृदयाचे, तेवढेच शीघ्रकोपीही होते. एकदा मी गुपचूप वर जाऊन स्टूलावर चढून ते ग्रंथ पाहात होते. 'वाल्मिकी', 'तुलसी' रामायणांच्या व अन्य रामायणांच्या प्रती त्यात होत्या, त्यात अण्णांच्या दाणेदार अक्षरांतली टिपणं होती. अन्य ग्रंथांना हात लावणार तोच लाकडी जिऱ्यावर पावलांचा दगदणीत आवाज आला. 'बाप रे, पपा (अण्णा)' म्हणत मी स्टूलावरून उडी मारली.

'काय बाबूराव, काय चाललय?' 'काही नाही पपा...' माझं तत-पप झालं. परीटघडीचा झब्बा, धोतर, जाकीट, खिशाला सोनेरी पेन, भारदस्त अंगलट असे पपा समोर उभे पाहून माझा थरकाप उडाला. 'पुस्तक वाचताय का? अरे वा!' मी तिथं थांबले नाही, पण पपा 'वा', म्हणाले, त्यामुळे मला फार अभिमान वाटला.

अण्णांची भीती वाटे तशी तात्यांची भीती कधी वाटली नाही. माझी एक मजेशीर आठवण आहे.

तात्यांची उंची ५ फूट १० इंच तर आई ४ फूट ११ इंच, त्यामुळे ती स्टूलावर चढे. तात्या मान पुढे करून वाकत. आई त्यांच्या टायची गाठ बांधे. टायची गाठ बांधण्याचा हा गमतीदार प्रकार पाच-सात मिनिटं रोज चाले.

दहाचा टोल पडायला आणि तात्या 'आकाशवाणी'त नोकरीला जायला निघत. माझी शाळेची तयारी चालू असे. त्यांचं व्यक्तिमत्त्व देखणं आणि उमदं होतं. उंचेपुरे, अंगाने दणकट, रंगाने गोरेपान, कुरळे केस, धारदार नाक, भव्य कपाळ, चमकदार डोळे, पातळ जिवणी. स्वतःच्या दिसण्याविषयी फार जागरूक. त्यांच्या कपड्यांच्या भल्या थोरल्या कपाटाच्या आरशापुढे उभे राहून ते कपडे करत. डबलघोडा - चायना सिल्कचा शर्ट, गॅबर्डिनची मोठ्या बॉटमची पॅट, मॅचिंग टाय, ब्रिलक्रीम लावून केस विंचरून, सेंट लावून, परीटघडीचा रुमाल, मॅचिंग मोजे, बूट घालून डायनामो लावलेल्या चकचकीत काळ्या सायकलवरून साहेबी पद्धतीची सनहॅट घालून ते

ऑफिसला जायचे.

‘आकाशवाणी’चे केंद्र संचालक त्यांच्या लिखाणाबद्दल फार नाराज असायचे. त्यांना फक्त ‘नोकरा करणाऱ्या माणसाने २४ तास नोकर म्हणून वागलं पाहिजे,’ हा नियम माहीत होता. नियमात बांधून घेणं तात्यांना अमान्य होतं. बाहेर लिहिणं, पुस्तकं प्रकाशित होणं, नाटक-चित्रपट लिहिणं आणि त्याचा पैशांत मोबदला घेणं वरिष्ठांना अमान्य होतं. तात्यांचं म्हणणं, ‘मी तुमचं काम चोख करतो, मोकळ्या वेळेत मी माझ्या आवडीची कुठलीही गोष्ट करेन.’ वरिष्ठांना हे अमान्य असे. तात्या म्हणत, ‘मी माझी ‘पर्सनॅलिटी’ आकाशवाणीकडे गहाण टाकलेली नाही. तुम्ही माझ्यावर अॅक्शन घ्या.’

‘तुम्ही लिहिण्यासाठी परवानगी घेतली आहे का?’ असे एका केंद्रसंचालकानं विचारले, ‘वाघाला शिकारीसाठी परवानगी लागत नाही, तसा लेखकाला लिहिण्यासाठी परवाना लागत नाही.’ असे तात्यांनी उत्तर दिलं. केंद्र संचालक अवाक् झाले.

बोलचालीत त्यांनी ३० वर्षे आकाशवाणीत काढली आणि लेखनही केलं, प्रवास केला, पुस्तकं-नाटकं-चित्रपट लिहिले, शिकार केली, चित्रं काढली.

मला आकाशवाणीवर एका कार्यक्रमात सई परांजपे यांनी बोलावलं होतं. तात्या म्हणाले, ‘जाऊ नकोस! तुझे वडील तिथे चाकरी करतात. तुझी कला दाखवायला तुला तेवढंच माध्यम नाही.’

आकाशवाणीवर त्यांनी उत्तमोत्तम कार्यक्रम केले. गावकरी फड गाजवला. अनेक लोककलावंत शोधून आकाशवाणी कार्यक्रमात आणले, त्यांच्यातले ‘टॉक सेक्शन’ असताना त्यांनी आवर्जून महाराष्ट्रातले किती तरी बुद्धिवंत, विचारवंत, साहित्यिक आकाशवाणीवर आणले. शंकर पाटील, आनंद यादव यांसारखे तरुण लेखक ग्रामीण भागातून आकाशवाणीवर आणले. त्यांच्यातल्या लेखकाला प्रोत्साहन दिलं.

खरं तर अण्णांनी चित्रपट सृष्टीचा राजमार्ग तात्यांसाठी खुला केला होता. ‘माडगूळकर’ या नावाची जादू या व्यवसायात रुजली होती. ‘गदिमा’ हे नावच चलनी नाणं होतं. तात्या सहज या व्यवसायात प्रवेश करून नाव कमवू शकले असते. पण तात्या म्हणायचे, ‘चित्रपट व्यवसायात माझं मन रमत नाही, पण मी नकार दिला, तर दुसरा कुणी तरी लिहिणारच, मग ‘व्हाय नॉट अ डिझिर्व्हिंग पर्सन?’ ’ ‘पुढचं पाऊल’, ‘मानिनी’, ‘सांगत्ये ऐका’ असे एकूण ३२ चित्रपट त्यांच्या नावे आहेत. कथा, पटकथा, संवाद तात्यांचे आणि बहुतेक चित्रपटांत गाणी अण्णांची!

एकदा मी, आई आणि धाकटा भाऊ जयदेव टी.व्ही.वर एक ग्रामीण चित्रपट पाहात बसलो होतो. तात्या त्यांच्या अभ्यासिकेतून उठून मध्येच आले आणि आमच्याबरोबर चित्रपट पाहत बसले. पाच-दहा मिनिटं चित्रपट पाहिल्यावर म्हणाले, ‘वा, काय ‘ऑथेंटिक’ केला आहे चित्रपट!’

‘अहो तात्या, तुमचाच चित्रपट आहे हा!’ मी आणि जयदेव एकदम ओरडलो. त्यांनी स्वतःचे चित्रपट कधी पाहिल्याचं मला आठवत नाही.

‘एकदा लिहून दिला की, आपला संबंध संपला’ असे ते म्हणत. ‘सांगत्ये ऐका’ ५५ आठवडे चालल्यावर मात्र ते म्हणाले, ‘पाहू या तरी काय आहे, त्यात एवढं चालण्यासारखं!’ आणि त्यांनी पहिल्यांदाच स्वतःचा चित्रपट चित्रगृहात पाहिला.

निंबवडे गावी आमची आत्या-अक्का राहत होती. तिचा नवरा शाळा मास्तर होता आणि पोस्टमास्तराचा चार्जही त्यांच्याकडे होता. निंबवड्यातील बरीच माणसं शहरात रोजगार करत होती. मनीऑर्डर्स पाठवीत होती. सर्वांनी पाठवलेली रक्कम अक्काच्या-सव्वा होई. एकदा अतोनात काळजी घेऊनही घडू नये ते घडलं. पोस्टाच्या मनीऑर्डरची रक्कम चोरीला गेली. रात्री लोखंडी खिडकीचे गज फासकटून चोरांनी आधी एक लहान पोर आत सोडलं. पोरानं आतलं कुलूप फोडून कडी काढली. उघड्या दारातून आत जाऊन रक्कम घेऊन चोरांनी पोबारा केला, मग पहिला संशय आला खुद्द पोस्टमास्तरवरच. या घटनेनं माडगूळकरांचं घर हादरून गेलं, पण चोर सापडला, बालंट गेलं. या घटनेवरून तात्यांनी नाटक लिहिलं – ‘देवाच्या काठीला आवाज नाही’. ते रंगमंचावर येण्याआधीच गोष्ट ऐकून वि. गो. नमाडे म्हणाले, ‘खडसे, तात्यांचं ‘काँट्रक्ट टाईप’ करा. आजच सही घ्या. ही गोष्ट आपण चित्रपटासाठी घेतली.’

मधुकर पाठकांनी हा चित्रपट दिदर्शित केला. गाणी अण्णांनी लिहिली. चित्रपटाचं नाव ‘मुक्काम पोस्ट ढेबेवाडी’ ठेवलं गेलं. तो १६ आठवडे चालला. तात्यांनी लिहिलंय की, ‘आज माझ्या संग्रही ढेबेवाडीची पटकथा नाही आणि ‘देवाच्या काठीला आवाज नाही’ या नाटकाची संहिताही नाही.’ तात्या गेल्यावर त्यांचं सारं शिल्लक लिखाण जतन करण्यासाठी एकत्रित करताना मला ही संहिता मिळाली.

आमच्या प्रभात रस्त्यावरच्या ‘अक्षर’ बंगल्यात मी एकटीच लहान मुलगी. १२ वर्षांपर्यंत घरात दुसरं भावंडं नव्हतं. मला एकटं वाटे, कंटाळा येई. मी मुंबई-पुणे रस्त्यावरच्या अण्णांच्या ‘पंचवटी’त वारंवार जाऊन राही. सात चुलतभावंडांत खेळताना ‘अक्षर’मध्ये परत यायचं विसरून जाई. काकू माझं फार प्रेमानं आणि लाडानं सारं करायची – वाटायचं, काकूसारखीच खूप-खूप प्रेमळ आपली आई का नाही? मला ओरडते, रागावते, मारतेसुद्धा.

अण्णांचा लोकसंग्रह दांडगा. राजकीय क्षेत्रातली यशवंतराव चव्हाणांपासून अनेक मंडळी त्यांना भेटायला यायची. हिंदी आणि मराठी चित्रपटसृष्टीतली नजहम नक्वींसारखी बडी मंडळी भल्या थोरल्या गाड्या घेऊन ‘अन्नासाब...’ म्हणत अदबीनं यायची. नाट्यक्षेत्रातले नटश्रेष्ठ, अभिनेत्री यांची ऊठबस असायची. साहित्यक्षेत्रातले सारे पंचवटीला पंढरीच मानायचे.

आम्हा साऱ्यांना त्यांच्या या वातावरणामुळे अण्णा खूप उंचावर आमच्यापासून

६ वी आवृत्ती



द गॉड ऑफ स्मॉल थिंग्ज

अरुंधती रॉय

अनुवाद : अपर्णा वेलणकर

किंमत : ३५०/-रु. | पोस्टेज : २५/-रु.

पृथ्वीच्या गर्भातून उमटणारे साद-प्रतिसाद, ध्वनी-प्रतिध्वनी, अश्रू आणि हुंदके हे 'द गॉड ऑफ स्मॉल थिंग्ज' चे प्राणतत्त्व ! मानवी अस्तित्वाला घेरून असणारी आदिम भीती आणि नियतीच्या पाशामधली अपरिहार्यता यांचे वेढे उलगडून पाहणाऱ्या या अद्वितीय लेखनाला अदृश्य मानसिक ताणाचे अस्तर आहे. अपरिमित प्रेम, द्वेष, मत्सर, विश्वासघात, तीव्र तिरस्कार, अपराधीपणाचा डंख अशा अनेक भावभावनांचे पदर कोळ्यांच्या जाळ्यासारखे धावत राहतात... विणले जातात... त्या जाळ्यांच्या वेढ्यांमधून सुटता येत नाही. स्वतःला अलग करता येत नाही. लोणच्यामध्ये खारवलेल्या आंब्यांचा, जॅममधल्या पिकल्या केळ्यांचा वास येत राहतो. मामाच्या गाडीत बसून एका अपरिहार्य शोकांतिकेकडे प्रवास करणाऱ्या मुलांची गाणी ऐकू येतात.

कथानकाच्या शब्दाशब्दातून ठिबकणारा शोक, गूढ रहस्य आणि काळीज हलवून टाकणारी खिन्नता हे सारेच एक अजब चेटूक आहे.

जाणिवाना संमोहन घालणारा प्रारंभ वाचतानाच लक्षात येते, की नवीन काहीतरी सांगणाऱ्या एका ताज्यातवान्या प्रतिभेने आपल्या मनाची पकड घेतली आहे.. श्वास रोखून धरायला लावणारा नवा स्वर!

यानंतर अशी कथा जणू पुन्हा सांगितलीच जाणार नाही.

हीच पहिली... आणि एकमेव !

(आंतरराष्ट्रीय प्रतिष्ठेच्या 'बुकर पुरस्कार' विजेत्या 'द गॉड ऑफ स्मॉल थिंग्ज'ला मिळालेल्या जागतिक अभिप्रायांमधून)



खूप दूर वाटायचे. आम्हा भावंडांना कधी-कधी मरीआईच्या देवळापर्यंत मुंबई-पुणे रस्त्याने फिरायला न्यायचे, आइस्क्रीम घ्यायचे. कधी शिवाजीनगर स्टेशनपर्यंत नेऊन इराण्याच्या हॉटेलमध्ये खाऊ घालायचे. तो दिवस आम्हाला सणासुदीसारखा असायचा. पपानी आपल्याला फिरायला नेलं, ते आपल्याशी गप्पा मारत होते, याचं केवढं अप्रुप वाटे, आभाळ ठेंगणं होई, पण एरवी त्यांच्यासमोर जायलासुद्धा आम्ही घाबरायचो.'

त्यांचा संताप आमचा थरकाप उडवायचा, त्यांच्या भावंडांना त्यांच्याबद्दल आदरयुक्त दरारा वाटे. त्यांचे शब्द मला नेहमी मनाच्या श्लोकांसारखे मननीय वाटायचे. एकदा ते म्हणाले, 'सुंदर दिसण्यापेक्षा सुंदर असणं महत्त्वाचं,' त्या शब्दांनी वयाच्या सोळाव्या वर्षी माझ्यावर खूप परिणाम केला. छानछोकी करावी, नटावे, अतर लावावं, नेसावं हा सोसच मनातून पुसून गेला. काहीतरी कर्तबगारी दाखवायची जिद्द मनात जागली.

मला अण्णांची एक ठळक आठवण आहे - मी प्राथमिक शाळेत असेन. माडगूळला माझ्या धाकट्या काकाचं लग्न होतं. तात्या परदेशी गेले होते. मी आणि आई माडगूळला लग्नासाठी जायला निघालो, कारण अण्णांनी आईला सांगितलं, 'विमल, तू बाबीला घेऊन श्यामच्या लग्नाला ये.' अण्णांनी आज्ञा केली आणि तिचा अनादर झाला असं कधी झालं नव्हतं. पावसाळ्याचे दिवस होते. ओढे, नाले भरून वाहात होते. एस.टी. कंडक्टरने एका भरलेल्या ओढ्याअलीकडे बस उभी केली आणि उतारूंना सांगितलं, 'इथूनं पुढं बस जाणार नाही.'

आईकडे पत्र्याची ट्रंक होती. आम्ही मायलेकी इतरांबरोबरच खाली उतरलो. बहुतेक सारे नेहमीचे स्थानिक प्रवासी होते. चारही दिशांना पांगले. आम्ही दोघीच उरलो. एका म्हाताऱ्या आजीने आमची चौकशी केली. म्हणाली, 'आता अंधार पडला. रातच्या हितं देवळात मुक्काम करा. सकाळच्याला बैलगाडी बगून देईल माझा ल्योक. मगं पुडला प्रवास बिनघोर करा.'

दुसरा काहीच मार्ग नव्हता. आम्ही ती रात्र देवळात काढली, मी झोपले. आईने मात्र सगळी रात्र त्या अनोळखी खेडेगावात, त्या अंधाऱ्या देवळात बसून काढली. ट्रंकेत लग्नात घालायला आणलेले सोन्याचे दागदागिने होते. ट्रंक चोरीला जाईल या भीतीने ती रात्रभर त्या ट्रंकेवर बसून होती. सकाळी आम्ही बैलगाडी करून माडगूळला पोहोचलो.

लग्नाचा दिवस उजाडला, आई तशी कुणात फारशी मिसळली नाही. संकोचून बाजूबाजूला राहिली. लग्न लागलं, पंगती बसल्या. आई वाढायला आली नाही. घरातल्या बाकी सगळ्या स्त्रिया पंगत वाढत होत्या. माझी आई मराठा. ब्राह्मणांच्या लग्नात आपला वावर, आपलं पंगतीत वाढणं कसं खपवून घेतील, म्हणून ती धास्तावली होती. अण्णांच्या ते लक्षात आलं. ही परजातीतली मुलगी सून म्हणून

घरात आलीय. तिला साऱ्या घरादारानं स्वीकारलं पाहिजे, ही त्यांची इच्छा. त्यांनी मोठ्याने हाक मारली आणि म्हटलं, 'विमल, आमटी वाढ.' आई धीर धरून उठली. काकूने हातातलं आमटीचं पातेलं तिच्याकडे दिलं. माझी आई घरच्या पंगतीत वाढू लागली. त्या रात्री मला कुशीत घेऊन आई रडली. आपल्या थोरल्या दिराच्या या कृतीची आठवण आणि कृतज्ञता तिने आयुष्यभर सोऱ्यासारखी जपली.

माडगूळची आई (आमची आजी बनाबाई) बनुताई पुण्यात थोरल्या लेकाकडे राहायला आली की, अण्णा फार आनंदी असायचे. रोज संध्याकाळी तिच्यापाशी बसून सुखःदुखाच्या गोष्टी बोलायचे. तात्या रेडिओच्या कामातून वेळ काढून कधी तरी तिला भेटायला यायचे. माडगूळची आई अण्णांना 'धर्मराज' म्हणायची. तात्यांना म्हणायची, 'व्यंकटेशा, तुला काम असतं ठाऊक आहे, पण त्यातून वेळ काढून आईकडे येत जा रे बाबा. फार आठवण येते तुझी.'

पुढच्या पिढीकडून या दोघां बंधूंच्या खूप अपेक्षा होत्या. साहित्याच्या प्रांतात आपल्या मुलांनीही काही नेत्रोद्दीपक कामगिरी करावी, असं त्यांना वाटणं स्वाभाविकच होतं, पण माझ्या चुलतभावंडांनी 'कॉरुगेटेड बॉक्सेस'चा कारखाना सुरू केला. मी सुशिक्षित बेकार योजनेची मदत घेऊन 'होजिअरी मॅन्युफॅक्चरिंग'चा व्यवसाय करू लागले. उत्तम असं काही लेखनकौशल्य दाखवावं, घराण्याचं नाव अधिक उज्ज्वल करावं, हे सोडून पोरं असे काहीबाही उद्योग करतात, याचं दोघांनाही वैषम्य वाटे. वंश बुडाल्याइतकं दुःख होई.

'पोरं डबडी बनवतात आणि ही कार्टी काही लेखन करेल वाटलं होतं, तर तिंनं चिंध्या करणं सुरू केलं.' अण्णा एकदा वैतागून मित्राला म्हणाले.

'अरे, काही उत्तम वाचावं, लिहावं, ते सोडून फॅक्टच्या कसल्या काढताय?' तात्यांनी नाराजी व्यक्त केली.

'पपा, आम्ही 'बॉक्स मेकिंग'चा कारखाना सुरू करतोय. आज पूजा घालतोय.' असं सांगणाऱ्या थोरल्या लेकाला, श्रीधरला अण्णा म्हणाले, 'सुरू करा पण आमचे आशीर्वाद नाहीत.'

या दोन्ही बंधूंच्या साहित्यावर उदंड प्रेम करणारे दोघांचेही रसिक मित्र गोविंद घाणेकर एकदा गहिवरून म्हणाले होते, 'मे युवर ट्राइब इन्क्रीज'; पण दोघांच्या वाट्याला पुढच्या पिढीकडून निराशाच आली. साहजिकच आहे, कारण 'निसर्ग प्रतिभावंताची एकच प्रत काढतो. दुसरी आवृत्ती कधीच निघत नाही.'

आठवायला लागलं की, आभाळात चांदणं फुलत जावं, तशा एक-एक आठवणी जाग्या होत जातात आणि हळूहळू असंख्य आठवणींनी मनाचं आभाळ भरून जातं. मंद, शांत आणि प्रसन्न प्रकाश पसरतो.

अथश्री नियतकालिक, दिवाळी (२००८)



* ज्येष्ठ नाट्यनिर्माते सुधीर भट यांचे निधन



‘मोरूची मावशी’, ‘लग्नाची बेडी’, ‘एका लग्नाची गोष्ट’ अशा एकाहून एक सरस ८० नाटकांच्या निर्मितीचा ‘सुयोग’ साधलेले धुरंधर निर्माते सुधीर भट (वय ६३) यांचे ता. १५ रोजी हृदयविकाराच्या धक्क्याने निधन झाले. १९८५ मध्ये ‘सुयोग’ वा नाट्यसंस्थेची स्थापना केलेल्या भट यांनी तीस वर्षे मराठी रंगभूमीची तनमनधनाने सेवा केली.

सुधीर भट यांचे बालपण गिरगावातील ऑपेरा हाऊस भागात गेले. त्यांना तीन भाऊ आणि एक बहीण सुधीर सगळ्यांमध्ये धाकटे, गिरगावातील रॉबर्ट मनी हायस्कूलमध्ये त्यांचे शिक्षण झाले. त्यानंतर त्यांनी आयटीआयचा कोर्स केला. इटिरिअर डिझाईन हा त्यांचा व्यवसाय होता. मात्र नाटकांची आवड त्यांना लहानपणापासूनच होती. आचार्य अत्रे यांचा मोठा प्रभाव त्यांच्यावर होता. ऑपेरा हाऊसजवळील केनेडी ब्रीजजवळ राहताना काही नाटकांमध्ये त्यांनी काम केले होते. त्यामुळे त्यांनी आणि गोपाळ अलगेरी यांनी १ जानेवारी १९८५ मध्ये ‘सुयोग’ या संस्थेची स्थापना करून ‘मोरूची मावशी’ नाटक रंगभूमीवर आणले. या नाटकामध्ये विजय चव्हाण, प्रदीप पटवर्धन, प्रशांत दामले आदी कलाकारांनी काम केले. हे नाटक प्रचंड गाजले. त्याचे जवळपास दोन हजारांहून अधिक प्रयोग झाले. त्यानंतर भट यांनी कधीच मागे वळून पाहिले नाही. त्यांच्या संस्थेतर्फे एकापाठोपाठ एक नाटके रंगभूमीवर आली. ‘लेकुरे उदंड झाली’, ‘तुझं आहे तुजपाशी’, ‘ती फुलराणी’,

‘जावई माझा तुजपाशी’, ‘व्यक्ती आणि वल्ली’, ‘चार दिवस सासूचे’, ‘असा मी असामी’, ‘एका लग्नाची गोष्ट’, ‘जादू तेरी नजर’, ‘दिवसा तू रात्री मी’, ‘कबड्डी कबड्डी’ अशा अनेक नाटकांना चांगला प्रतिसाद मिळाला.

* शेफ तरला दलाल यांचे निधन

कमीतकमी तेल वापरून केलेल्या पाककृती, पारंपरिक खाद्यपदार्थांबरोबरच सहज मिळतील अशा पदार्थांपासून विविध देशी-विदेशी पाककृती बनवण्यासाठी ओळखल्या जाणाऱ्या सेलिब्रिटी शेफ तरला दलाल यांचे हृदयविकाराच्या झटक्याने निधन झाले. त्या ७७ वर्षांच्या होत्या.

तरला दलाल यांनी १९६६ साली आपल्या राहत्या घरातून कुकिंग क्लासेसची सुरुवात केली.

अल्पावधीतच त्यांच्या कुकिंग क्लासचे नाव लोकप्रिय झाले आणि त्यांच्या विद्यार्थ्यांची संख्याही वाढली. पुढे टीव्ही आल्यानंतर सोनी टीव्हीवरच्या ‘कुकिंग अप विथ तरला दलाल’ या त्यांच्या कार्यक्रमाने त्यांना घराघरात पोहोचवले. जवळपास १७ हजार पाककृती त्यांनी बनवल्या होत्या. त्यांच्या या कार्याची दखल घेऊन त्यांना २००७ साली ‘पद्मश्री’ किताब देऊन सन्मानित करण्यात आले होते.



* डॉ. ज्योती लांजेवार यांचे निधन

ज्येष्ठ कवयित्री व आंबेडकरी विचारवंत डॉ. ज्योती लांजेवार (वय ६३) यांचे दीर्घ आजाराने निधन झाले. त्यांच्या पश्चात डॉ. अपर्णा व डॉ. रीना या मुली, मुलगा अॅड. अखिल असा परिवार आहे.

ज्योतीताई गेल्या काही महिन्यांपासून मूत्रपिंडाच्या आजाराने त्रस्त होत्या.

२५ नोव्हेंबर १९५०ला इमामवाडा येथे बोंदाटे कुटुंबात ज्योतीताईंचा जन्म झाला. त्यांचे पदवी व

पदव्युत्तर शिक्षण मॉरिस कॉलेजमध्ये झाले. बिंझाणीनगर महाविद्यालयात त्या मराठी विभागाच्या प्रमुख होत्या. लिखाणातून वैचारिक क्रांती सुरू असतानाच त्यांच्या वाट्याला पुत्रशोक आला. मुलगा निखिल याचे अपघाती निधन झाले. त्यानंतर त्या कमालीच्या अस्वस्थ झाल्या. ‘एका झाडाचे आक्रंदन’ या कवितासंग्रहात तरुण



मुलाच्या निधनाने व्यथित झालेली आई स्पष्ट जाणवते. विदर्भ साहित्य संघाचे संमेलन, अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलन आणि अखिल भारतीय दलित साहित्य संमेलनांमध्ये त्यांचा सातत्याने सहभाग राहिला.

* पाकिस्तानी गायिका रेश्मा यांचे निधन



‘दमा दम मस्त कलंदर’ आणि ‘लंबी जुदाई’ यांसारख्या अजरामर गाण्यांनी रसिकांच्या मनात स्थान निर्माण केलेल्या ख्यातनाम पाकिस्तानी लोकगीत गायिका रेश्मा (वय ६६) यांचे २ नोव्हेंबर रोजी कर्करोगाने निधन झाले. रेश्मा यांना घशाचा कर्करोग होता. त्यांच्या पश्चात मुलगा उमर आणि मुलगी खदिजा असा परिवार आहे. राजस्थानमधील बिकानेरमध्ये बंजारा कुटुंबात १९४७

च्या सुमारास रेश्मा यांचा जन्म झाला. बंजारा कुटुंब फाळणीनंतर कराचीला स्थलांतरित झाले. त्यांना संगीताचे कोणतेही प्राथमिक शिक्षण मिळाले नाही. त्या १२ वर्षांच्या असताना शहबाज कलंदर या प्रार्थनास्थळी त्यांचा आवाज एका दूरचित्रवाणी व नभोवाणी निर्मात्याने ऐकला.

पाकिस्तानी रेडिओवरून त्यांचे पहिले गाणे ‘लाल मेरी’ प्रसारित झाले आणि त्यांचे नाव घराघरांत पोचले. दूरचित्रवाणीसह पाकिस्तानी व भारतीय चित्रपटसृष्टीसाठीही त्यांनी गाणी गायिली. १९८० नंतर भारतात लाइव्ह शोज केले. त्यांची ‘हाय ओ रब्बा नही लगदा दिल मेरा’ आणि ‘अखियाँ नो रहने दे कोल कोल’ ही गाणी गाजली.

* प्रेमचंदांचे वारसदार - राजेंद्र यादव

राजेंद्र यादव ही केवळ एक व्यक्ती नव्हती तर हिंदीतले ते एक अव्वल ज्ञानपीठ होते. एखाद्या ज्येष्ठ-श्रेष्ठ लेखकाने दीर्घकाळ वाङ्मयीन मासिक चालवले आणि त्यात नवनव्या विचारधारा, साहित्यप्रवाह यांना सामावून घेत तरुण लेखकांना सतत उत्तेजन दिले अशी फारशी उदाहरणे मराठीत सापडत नाहीत. याउलट हिंदीमध्ये मात्र ज्येष्ठ-श्रेष्ठ साहित्यिकांची तितकीच दमदार-सशक्त मासिके पाहायला मिळतात. ‘ज्ञानोदय’चे रवींद्र कालिया, ‘बहुवचन’चे (माजी संपादक) अशोक वाजपेयी, ‘तद्भव’चे अखिलेश... ‘हंस’चे राजेंद्र यादव हे त्यांपैकीच पण अग्रणी. २७ वर्षे यादव यांनी प्रेमचंदांनी सुरू केलेल्या ‘हंस’ या

कथामासिकाचे एकहाती संपादन केले. एवढेच नव्हे तर त्याला हिंदीतील सर्वात आघाडीचे कथामासिक असा लौकिक मिळवून दिला. अनेक साहित्यिक वाद निर्माण केले. ओढवून घेतले. भरपूर लिहिले. 'तेरी मेरी उसकी बात' हे त्यांचे 'हंस'मधील संपादकीय नितांत वाचनीय असे. हिंदी वाचणारा एक वर्ग केवळ यादव यांचे संपादकीय वाचण्यासाठी 'हंस' घेत असे. अंकातील साहित्यावर आणि खुद्द यादव यांच्यावर खडसून टीका करणारी पत्रे 'हंस'मध्ये प्राधान्याने छापली जात.



साहित्यिक - वैचारिक वाद, संस्कृतीची चिकित्सा, स्त्रीप्रश्नांविषयीची चर्चा, दलित लेखकांचे साहित्य, वैचारिक साहित्य, समीक्षा, नाटक, चित्रपट, संगीत, कला... 'हंस'ला कुठलाच विषय वर्ज्य नव्हता. दलित साहित्य आणि स्त्रीसाहित्य यांचे तर 'हंस' हे हक्काचे व्यासपीठ होते. यादव यांच्यासाठी कुठलाच वाद अस्पृशित नव्हता. भारतीय मिथकांपासून ते स्त्रीलेखकांच्या मुक्तसाहित्यातील अश्लीलतेपर्यंत अनेक विषयांतील वादस्थळे यादवांनी गाजवली. मैत्री आणि दुश्मनी या दोन्ही गोष्टी यादव टोकाला जाऊन करत. पण घमासान वाद घातल्यानंतरही समोरच्या व्यक्तीला चहा प्यायला घेऊन जात.

हिंदीतील आघाडीच्या कथालेखिका मन्नू भंडारी या त्यांच्या पत्नी. चाळीस वर्षांच्या सहजीवनानंतर ते विभक्त झाले. तेव्हा मन्नू भंडारींनी आत्मचरित्र लिहून यादव यांच्यावर काही आरोप केले. मग त्यांनीही आपले आत्मचरित्र लिहिले. पण संयतपणे आपल्या चुका मान्य करत स्वतःची बाजू मांडली. या पती-पत्नीने एकत्रितपणे 'एक इंच मुस्कान' ही कादंबरी लिहिली आहे.

यादव यांनी दमदार कथालेखनही केले. हिंदीतील 'नई कहानी'चे ते कमलेश्वर, मोहन राकेश यांच्यासह एक प्रणेते होते. यादव यांची 'प्रेम बोलते हैं' ही पहिली कादंबरी वयाच्या २१ व्या वर्षी प्रकाशित झाली. या कादंबरीने पारंपरिक भारतीय संस्कृतीविषयी महत्त्वाचे प्रश्न उपस्थित केले. त्यावर पुढे बासू चटर्जी यांनी 'सारा आकाश' या नावाने चित्रपटही बनवला.

'उखडे हुए लोग', 'कुलटा', 'शह और मात' या त्यांच्या कादंबऱ्या गाजल्या. त्यांच्या फटकळ बोलण्याने त्यांच्या वाट्याला पुरस्कारांचे दान फारसे आले नाही. पण वाचकांचे, तरुण लेखकांचे प्रेम मात्र भरपूर आले. एक वाङ्मयीन नेतृत्व त्यांच्या निधनाने लोपले आहे.

* नोबेलविजेत्या डोरिस लेसिंग यांचे निधन



नोबेल पारितोषिक विजेत्या ब्रिटिश लेखिका डोरिस लेसिंग (वय ९४) यांचे १७ नोव्हेंबर रोजी निधन झाले. 'चौकस बुद्धीची, प्रचंड ऊर्जा असलेली आणि दूरदृष्टीची लेखिका' अशा शब्दात स्वीडिश अॅकॅडमीने त्यांचा गौरव केला होता.

लेसिंग यांनी कादंबरी, ऑपेरा, कविता अशा विविध प्रकारांत मुक्त संचार केला होता. वसाहतवादाच्या काळातील आफ्रिकेपासून कल्पनेतील ब्रिटनपर्यंत आणि स्त्रीत्वाच्या गुपितापासून ते वैज्ञानिक कादंबरीतील स्त्रीपर्यंत अनेक विषयांवर त्यांनी लेखन केले होते. 'द गोल्डन नोटबुक' या कादंबरीने त्यांना विशेष प्रसिद्धी मिळवून दिली. या पुस्तकाची आवृत्ती १९९३ चीनमध्ये प्रकाशित झाली, तेव्हा केवळ दोन दिवसांत ८० हजार प्रती विकल्या गेल्या होत्या.

* लोकसाहित्याचे अभ्यासक : विजयदान देशा



राजस्थानातले लोकसाहित्याचे ज्येष्ठ अभ्यासक विजयदान देशा यांचे १० नोव्हें. २०१३ रोजी निधन झाले. ते ८८ वर्षांचे होते. २०११ साली नोबेल पुरस्कारासाठी त्यांचे नामांकन झाले तेव्हा अनेकांना आश्चर्य वाटले. परंतु राजस्थानातील बहुसंख्य लोकांना लोकसाहित्याचे संकलक, संपादक म्हणून त्यांचे नाव माहीत होते. शाहरुख खानच्या 'पहेली' या चित्रपटाचे कथालेखक म्हणून त्यांचे नाव देशभर पोचले. दिग्दर्शक अमोल पालेकर हे देशा यांचे भक्त असून त्यांच्या सर्व साहित्याचे संग्रह त्यांनी केलेला आहे.

१९६० नंतर राजस्थानातील सर्व भागात हिंडून त्यांनी तेथील लोककथा, लोकगीते, म्हणी, वाक्प्रचार यांचा तरुण गावकऱ्यांच्या मदतीने संग्रह केला. त्यातून 'बातां री फुलवाडी' या ग्रंथांचे २१ खंड तयार झाले आणि भारतीय लोककथा, त्यांच्यातून व्यक्त होणाऱ्या देव, धर्म, नीती विचार, समाज संकेत यांचे अत्यंत व्यामिश्र रूप प्रथमच पुढे आले. त्यांनी एकहजार कथा लिहिल्या. बालकथा, व्यंगकथा, कविता, समीक्षालेखन वगैरे लेखन त्यांनी विपुल केले. साहित्य अकादमी आणि इतर अनेक वाङ्मय पुरस्कार त्यांना मिळाले. अनेक परिसंवादात आणि संमेलनात त्यांचा सहभाग लोकसाहित्याबरोबर एकूणच साहित्य, कला, संस्कृती याबद्दल नवीन विचार व्यक्त करणारा असे.



राजीव तांबे यांची मिस्कल टुक्कल 'ससोबा आणि हसीबा'

बालवाचकांसाठी राजीव तांबे यांनी 'ससोबा' हा छोटा दोस्त निर्माण केला आहे.

हा ससोबा अर्धी चड्डी घालतो. अर्ध्या बाहीचा टी शर्ट घालतो. त्याचे कान लांब आहेत आणि तो छोटासा असूनही त्याला मस्त मिशा आहेत. त्याची आई त्याला ससुल्या म्हणते, तेव्हा ससोबा कुरकुर करत उठतो. आळोखेपिळोखे देतो. मिशा पुसत आईला म्हणतो, "आई, मला चहा दे. पाव दे. बिस्कटे दे. गाजराचा शिरा दे. मुळ्याचा पराठा दे. कोबीची कोशिंबीर दे." आई त्याला सांगते, "आधी तोंड धू. चूळ भर. मिशा पूस. मग बिस्कट खा."

तेव्हा हा ससोबा लांब उड्या मारत विहिरीवर जातो. गार पाण्याने तोंड धुतो. सुळसुळ करून चुळा भरतो. चुटूचुटू पाणी पितो. मिशा पुसतो. टुणटुण टणाटण उड्या मारत घरी येतो. खुर्चीत बसतो. टकाटका शेंपूट हलवतो. जिभल्या चाटतो. कान हलवतो. पिकपॉक डोळे फिरवतो. बिस्कट खातो. दूर करून ढेकर देतो. हात पाय ताणतो. शेंपटी फुगवतो. सैल करतो.

तेव्हा आई त्याला म्हणते, "ससोबा, आता थोडा वेळ टीव्ही

बघ. मग अभ्यास कर. चित्रं काढं, गाणी म्हण. नाच कर. पसारा करू नकोस.”

तुमची आईही तुम्हाला असेच म्हणते ना?

तर हा ससोबा तुमचा दोस्त व्हायलाच हवा.

या ससोबालाही त्याची आई कामं सांगते. “अरे ससुल्या, सतरंजीची घडी घाल. पांघरुणाची घडी कर. उशी जागच्या जागी ठेव.”

मग ससोबा उड्या मारत उशीची घडी करतो. सतरंजी धुतो. तोंडाची घडी करतो. तोंडात फटाफट पांघरूण ठेवतो. खोडकरपणा करण्यात त्याला मजा वाटते. तुमच्या सारखीच !

त्याची आई मग त्याचा कान पकडते...

डोळे बारीक करत आणि शेपटी उंच करत म्हणते, “अरे लबाडा, मी तुला काय सांगितलं होतं? तू काय केलंस?”

तर ससोबा म्हणतो, “अगं, तूच तर तसं कर म्हणून सांगितलं. मी केलं...”

या ससोबाचे बाबाही आहेत बरं का! ते बागेत जातात. कोबी, गाजर आणतात. बागेत काम करतात. शिवाय ससुली ही बहीणही आहे. तीही आपल्या मिशा फेंदारून बोलत असते.

या ससोबाचा एक मित्रही आहे. हसोबा त्याचे नाव. दोघांची चांगली गट्टी.

ससोबा आणि हसोबा नदीवर जातात. आंघोळ करतात. दोघं पोहायला शिकायचं म्हणतात. पोहायला येत नाही त्यांना. पण नदीवर जातात मोठ्या ऐटीत.

तिथं एक माकडोबा त्यांना पोहण्याचा मंत्र सांगतो.

“पोहण्याआधी खा संत्रं. मग म्हणा एक मंत्र.

खिरं ५ ५ कुर, नदीमध्ये मारा सूर.

नदीचा रे गाठा तळ, माशांची मग पळापळ.”

शेपटी करा उंच ताठ, तरच नदीचा दिसेल काठ

उडी मारा झाडावर, मस्त लोंबकळा फांदीवर...

खिरं ५ ५ कुरं ५ ५ आ ५ ५ हा!”

सुसुलीही त्यात भर घालते,

“नदीच्या तळाशी शेंपटी ताठ, सुरकन दिसेल नदीचा काठ.”

तर ससोबा-हसोबा, ससोबाचे आई-बाबा, ससोबाची बहीण सुसुली... आणि कोंबडेकाका, माकडोबा, कोल्होबा वगैरे मंडळींची राजीव तांबे यांनी झकास मोट बांधली आहे. कशासाठी? हे काय सांगायला हवे? बालमित्रांना मजेदार गोष्टी सांगण्यासाठी तर त्यांची सगळी धडपड. धावपळ.

वॉल्ट डिस्नेचा मिकी माऊस नाही का गमतीजमती करीत? मग राजीव तांबे यांच्या ससोबाने गमतीजमती केल्या तर बिघडले काय? मुळीच नाही. राजीव तांबे या ससोबाला एखाद्या छोट्या मुलासारख्याच गमतीजमती करायला लावतात. हा ससोबा आहे, पण मुलासारखा खोडकर, वेंधळा, गडबड्या आहे. तो हट्ट करतो. कधी अडचणीत सापडतो. मग आपले डोकेही चालवतो.

एकदा तो हसोबाला फोन करतो. आई बाहेर गेलीय, तू खेळायला ये, असे सांगतो. पण तो फोन राँग नंबरला लागतो. हसोबाऐवजी कोल्होबाचा तो नंबर निघतो. कोल्होबा मनात म्हणतो, “ही चांगली संधी आहे. ससोबा घरी एकटा आहे. त्याला आपण गट्ट करू...”

– आणि तो एक मोठी छत्री घेऊन ससोबाच्या घरी जातो...

ससोबा मनाशी म्हणतो, “हा मित्र वेडपटच दिसतोय. पाऊस नाही. तरी छत्री घेऊन आलाय?”

– तो त्याला घरात घेतो.

लप्लप करणारी लाल जीभ, अणकुचीदार सुळे, टोकदार दात, फेंदारलेल्या मिशा, रागीट डोळे – अरे हा तर कोल्हा... ससोबा घाबरतो. टुणकन उडी मारून पळू लागतो... कोल्होबा मागे धावतो... ससोबाला बंदूक मिळते... ती बघून कोल्होबा पळून जातो... ससोबा हसतो... कारण ती बंदूक खोटी असते...

तर अशा काही गोष्टी ससोबाच्या आयुष्यात घडतात.

नदीवर गेल्यावर एक शेंपटीवाले झाड दिसते. ससोबा त्याच्या जवळ जातो. तर तो निघतो लांडगोबा. तो ससोबाला गट्ट करायला

बघतो. पण पाण्यातला एक मासा बाहेर येतो. ससोबाच्या पायाला गुदगुल्या करतो. ससोबा दचकून पाण्यात पडतो. लांडगा त्याच्यावर झेप घालतो... पण लांडग्याचं तोंड दगडावर आपटतं. त्याचे दात पडतात. तोंड सुजते... शेषटी वाकडी करत लांडगा धूम पळ काढतो.

ससोबा आणि सगळे मासे खो खो करून हसतात.

ससोबा एकदा पोहायला जातो. हसोबाला पोहायला येत नाही, पण तो पोहायला शिकवतो असे ससोबाला सांगतो. माकडोबा ससोबाला पाण्यात ढकलू बघतो, तर त्याचं शेषूट ससोबाचे बाबा पकडून ठेवतात.

माकडोबाचे केस हसोबाच्या नाका-कानात जातात. हसोबाला जोरात शिंक येते आणि माकडाचे डोळे गरगरतात. माकडोबा म्हणतो, “सॉरी, पुन्हा अशी चूक करणार नाही.”

ससोबा-हसोबा घरी पुस्तकात वाचून चहा करतात- तेव्हा त्यांची मोठीच फ उडते.

मुलांना हसवण्यासाठी हा सगळा मालमसाला राजीव तांबे यांनी आपल्या तल्लख डोक्यातून शोधून काढला आहे. सोप्या नादानुसारी भाषेतल्या निवेदनाने कथाकथनात रंग भरला आहे.

ससोबा-हसोबा ही दुक्कल पाच-सहा वयोगटातल्या मुलांना आवडेल. पालकांनी यातील चित्रे दाखवत गोष्टी वाचून दाखवाव्या- मुलांना त्यात गंमत वाटेल.

ससोबा-हसोबा यांची चित्रे गिरीश सहस्त्रबुद्धे यांनी काढली आहेत. प्रत्येक पान चार रंगी छान चित्रांनी भरलेले. त्यामुळे पुस्तक बघतानाही डोळ्यांना आल्हाददायक वाटते.

मराठीत अशी बहुरंगी बालकथांची पुस्तके बालवाचकांना वाचनाची गोडी लावण्यासाठी उपयुक्त ठरतील.

इँकपॅक शोध

राजीव तांबे यांनी बालवाचकांसाठी ‘ससोबा’च्या गोष्टींचा धडाका लावलाय.

शूर ससोबा, ससुल्या, शेपटीवालं झाड, चला चहा पिऊया ही ससोबाच्या गोष्टींची चार पुस्तकं आधी बाजारात आली. पुढं 'गाजराचे काप आणि खुरेखुरे साप' आणि शहाणा ससोबा, गाणारं फुलपाखरू आणि छत्रीची जादू, नको ते कपडे, चला मोबाईल, झॅकपॅक शोध अशा गोष्टींचा खजिना खुला केलाय.

या ससोबाबरोबर त्याचा दोस्त हसोबाही असतो, बरं का!

आणि हे दोघे मिळून मोठी धमाल करतात.

तुम्ही लहान मुलं गमतीजमती करता ना! अगदी तशाच गमतीजमती राजीव तांबे या ससोबा-हसोबाला करायला लावतात.

ससोबा-हसोबा या जोडीबरोबर या गोष्टींमध्ये ससोबा आई-बाबा, ससोबाची बहीण ससुली, ही त्यांच्या कुटुंबातली मंडळीही हजर असतात; आणि माकडोबा, कोल्होबा, कोंबडेकाका, मुंगूसकाका, लाललाल मुंगीताई, गाणे म्हणणारे फुलपाखरू, डोळे वटारणारा बैलोबा, हेही सगळे जरूर तेव्हा ये-जा करित राहतात.

- त्यात भर म्हणजे हे ससोबा-हसोबा अगदी आपल्या आजच्या काळातले आहेत. आजच्या काळातले म्हणजे चक्क मोबाईल वापरणारे. टीव्ही बघणारे. वॉशिंग मशीनवर कपडे धुणारे, फ्रीज वापरणारे... त्यातही वेगवेगळे प्रयोग करणारे. डोकेबाज शोधक.

'झॅकपॅक शोध' या गोष्टीत ससोबा-हसोबांनी लावलेल्या अजबगजब शोधाची मस्त कहाणी वाचायला मिळते.

आईबाबा बाहेर गेले असताना हसोबा-ससोबा झॅकपॅक टीव्हीचा शोध लावण्याचा कार्यक्रम हाती घेतात. 'लहान सशांचा महान शोध' म्हणून गाजायला हवा असा शोध त्यांना लावायचा असतो. ते काय करतात? टीव्हीला पाच नवी बटणं लावतात. तीही रंगीत.

लाल बटण दाबलं की टीव्ही छोटा होईल. खिशात ठेवता येईल इतका छोटा.

निळं बटण दाबलं की टीव्ही फक्त आपल्याला दिसेल. इतर सर्वांना झोप येईल.

जांभळं बटण दाबलं की हवं ते चॅनल सुरू होईल. क्रिकेट,

कार्टून, गाणी, स्टंट, डान्स.

पिवळं बटण दाबलं की टीव्ही नेहमीच्या आकाराचा होऊन आपल्या जागेवर बसेल.

हिरवं बटण दाबलं की झोपलेले सगळे लोक जागे होतील. आळस देतील. जांभया देतील.

– आणि प्रत्यक्ष प्रयोगाच्या वेळी ते काय करतात? बीज गेलेली असते. भारनियमन. मग ते टीव्ही मधला स्पीकर काढतात. पडदाही बाजूला ठेवतात.

वॉशिंग मधला ड्रायर काढतात. पंखाही बाजूला ठेवतात.

फ्रीजमधला बर्फाचा बॉक्स काढतात. मशीन बाजूला ठेवतात.

मग एकाची वायर दुसऱ्याला, दुसऱ्याची वायर चवथ्याला, तिसऱ्याची पहिल्याला... अशी जोडाजोड करतात.

इतक्यात दारावरची बेल वाजते. म्हणजे लाइट आलेले असतात आणि आईबाबाही!

ससोबा दार उघडतात.

आणि काय चमत्कार...

वॉशिंग मशीन मधून गाणी वाजू लागली.

फ्रीजमध्ये कपडे धुवायला सुरुवात झाली.

टीव्हीमध्ये ट्युबलाइट लागली.

ट्युबलाइटचं आइस्क्रीम झालं.

ससोबा-हसोबा दोन महान शास्त्रज्ञ एकमेकांकडे टकामका बघू लागतात!

राजीव तांबे यांच्या बालकथांमध्ये ही कथा बरीच आगळीवेगळी ठरेल.

तिच्यातील कल्पकता, कल्पनांचा भन्नाटपणा थक्क करतो.

हसोबा-ससोबांनी 'शास्त्रज्ञ ससेरावांचे नवीन शोध' हे पुस्तक वाचून आपणही शास्त्रज्ञ व्हायचे ठरवले आणि काही धमाल शोध लावण्याचे ठरवले.

त्यातून झॅकपॅक टीव्हीचा शोध लावण्याची कल्पना ससोबाच्या डोक्यात येते आणि टीव्ही नदीवर आंघोळ करताना, लोळत खेळत जेवताना, बाजारात भटकताना, जत्रेत दंगा करताना पाहाता येईल असा असावा अशी त्याची इच्छा असते.

अशा कल्पनांच्या मजेशीर आतषबाजीची राजीव तांबे यांना मोठी हौस आहे.

फॅटसीच्या अंगाने त्यांची कल्पनांची उड्डाणे होत राहतात. गांभीर्य आणि वात्रटपणा, खोडकरपणा आणि कल्पना चमत्कृती यांचा ते वैचित्र्यपूर्ण मेळ घालतात. त्यामुळे 'झॅकपॅक टीव्ही' सारखी मॉक हिरोईक स्टाइल वापरून ते कथेची रंगत वाढवतात.

या कथेतून बोध घ्यायचा नसतो. 'अॅलिस इन वंडरलँड' मधून बोध घ्यायचा नसतो. कल्पकतेला आणि फॅटसीला स्वच्छंद स्वैर विहार करायला मोकळीक देऊन आपल्या व्यक्तिमत्त्वातील, आपल्या अंतर्मनातील खट्याळ मुलाला तर्क-कुतर्काच्या पल्याडच्या गमतीदार नॉनसेन्स लँडमध्ये मोकाट सोडून द्यायचे असते.

राजीव तांबे यांना हे असे सगळे अगदी गंभीर चेहरा करून सांगण्याची हातोटी साधली आहे. आपले मूलपण त्यांनी जपले आहे. त्यामुळेच त्यांच्या या कल्पना रंजनाची उड्डाणे ट्युबलाइटचं आइस्क्रीम करतात आणि वॉशिंग मशीनला गाणं म्हणायला लावतात.

त्यातलं त्यांचं तर्कशास्त्र, त्यांचं लॉजिक अॅलिस इन वंडरलँडच्या लुई कॅरोलसारखंच अचाट आणि अजब!

चला मोबाइल

“आई-आई, आमच्या वर्गात सगळ्या मुलांकडं मोबाईल आहेत. मला एक मोबाइल आण ना!” असा हट्ट ससोबा करतो तेव्हा त्याच्या आईची शेपटी रागाने थरथरते, कान ताठ होतात आणि मिशा चक्क फेंदारतात.

ससोबाचा दोस्त हसोबा येऊन टपकतो आणि त्याची आई त्याला

मोबाईल घेऊन देणार अशी खूषखबर सांगतो.

मोबाईल म्हणजे मजाच मजा!

गप्पा मारा (चॅटिंग), गेम खेळा, गाणी ऐका, फोटो काढा,
तारीख बघा, वेळ बघा, गजर करा, गणित करा, एसएमएस करा.

पण ससोबा-हसोबाचे हे सगळे मनसुबे ऐकून त्याची आई वैतागून
शेपटी ताठ करते आणि म्हणते, “थांबवा तुमचा तो गजर! तुमचं
बोलणं म्हणजे रिंगटोनच! ऐकून ऐकून कान ताठ झाले माझे!

... आणि आई म्हणते, तुमच्यासारख्या लहान सशांना मोबाईलची
गरज नाही. आपण मिळून गप्पा मारू. गेम खेळू, गाणी ऐकू, फोटो
काढू, तारीख बघू, गजर ऐकू...”

ससोबा खाऊ खाऊन ढेकर देत एकदम शहाणा होतो.

“अरे, मोबाईल म्हणजे नुसता आवाज... एकटे एकटे राहणारे
ससेच घेतात मोबाइल. आम्ही एकमेकांचे मित्र आहोत. आम्ही बरोबर
असतो. मग मोबाईलची गरजच काय?”

आपल्या पोराचे हे शहाणपण बघून ससेबाईचे डोळेही भरून
येतात आणि मग ते त्यांना शेपटीने पुसावे लागतात.

मोबाईलचे मुलांना वाटणारे आकर्षण, मोबाईलमुळे होणारी वेगवेगळी
कामे (चॅटिंग, गेम्स, संगीत, फोटोग्राफी, कॅलेंडर, कॅलक्युलेटर,
घड्याळ इ.) आणि शेवटी मोबाइल म्हणजे नुसता आवाज वास्तव.
हे सगळे राजीव तांबे यांनी कथानकामध्ये व्यवस्थित बसवून दाखवले
आहे. मोबाईलची गरज एकटे एकाकी राहणाऱ्याला. हे भयानक
वास्तवही सहजपणे उघड केले आहे; आणि सतत जवळ राहणाऱ्यांना
मोबाइलची गरज नाही ही वस्तुस्थितीही शेवटी ठसवलेली!

ससोबा, हसोबा, आई या तिघांमधील भावबंधही हळुवारपणे
फुलवलेले!

‘मोबाईल’भोवती अशी कथावस्तू रचण्यालाही करामत लागतेच.

– शंकर सारडा

ठिपके जीडा आणि चित्र रंगवा.



ओळखा पाहू

‘भारतरत्न’ पुरस्काराचे
सर्वात तरुण मानकरी

.....

विजेत्यास कोणत्याही पुस्तकाच्या खरेदीवर
आकर्षक सवलत देण्यात येईल.
ही सवलत फक्त एका खरेदीसाठी राहिल.



आपली उत्तरे दिनांक १५ जानेवारी २०१४ पर्यंत आम्हाला मिळायला हवीत.
बरोबर उत्तरे देणाऱ्यांपैकी एकाची ड्रॉ पद्धतीने निवड करण्यात येईल.
निकाल फेब्रुवारी २०१४ च्या अंकात जाहीर होईल.

‘सप्टेंबर’ अंकातील ‘ओळखा पाहू’चे उत्तर

डॉ. गणेश देवी

ओळखा पाहू स्पर्धेचे विजेते

महेश गणेश कागले

मु.पो. घोसरवाड

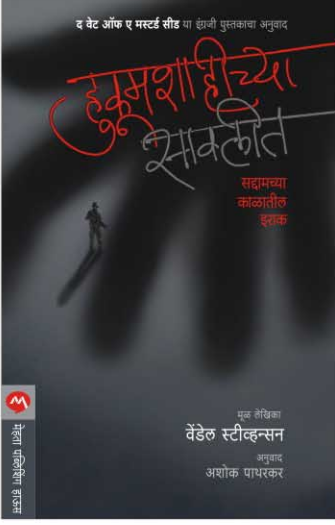
ता. शिरोळ, जि. कोल्हापूर - ४१६१०७

भीमराव गुंडे, नारायण कृष्णा फणसे, रमेश रामचंद्र गटकळ

: उत्तरे पाठविण्याचा पत्ता :

मेहता पब्लिशिंग हाऊस, मेहता मराठी ग्रंथजगत विभाग, १९४१ सदाशिव पेठ,
माडीवाले कॉलनी, बाजीराव रोड, टेलिफोन भवनसमोर, पुणे-४११०३०.

आगामी



मूळ लेखिका
वेंडेल स्टीव्हन्सन
अनुवाद
अशोक पाथरकर

हुकूमशाहीच्या सावलीत

सद्दामच्या काळातील इराक

जुलमी हुकूमशाहापासून तुम्हाला स्वतःचे रक्षण करता येत नसेल, तर तुम्ही तुमच्या कुटुंबाचे रक्षण कसे कराल?...

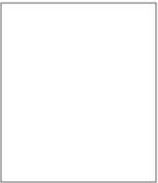
जनरल कमेल सचेत हे दीर्घकाळ चाललेल्या इराण-इराक युद्धातील सन्मानित 'हिरो' आणि सद्दाम हुसेनच्या आवडत्या लोकांपैकी एक होते. ते एक निष्ठावान कौटुंबिक व्यक्तीसुद्धा होते; त्यांच्याविषयी त्यांच्या मुलांना आणि मुलींना प्रचंड आदर होता, ते कुटुंबाचा आधारही होते. आणि त्यांनी कुटुंबासाठी अनेक क्लेशही सहन केले होते.

पण शेवटी ज्या दहशतवादी सत्तेने त्यांच्या देशाचा आणि लोकांचा गळा दाबला, त्यात आपलासुद्धा किती मोठा सहभाग आहे, हे जेव्हा सचेतच्या लक्षात आले, तेव्हा फार उशीर झाला होता...

मेहता पब्लिशिंग हाऊस

BOOK POST
Printed Matter

१९४१, सदाशिव पेठ, माडीवाले कॉलनी, बाजीराव रोड,
टेलिफोन भवन समोर, पुणे-३०. फोन-०२० २४४७६९२४



प्रति,
